

Rangaistuksen mittaaminen pahoinpitelyrikoksissa - erityisesti
lähisuhdeväkivaltatapauksissa

Piia Komulainen
Maisteritutkielma
Oikeustieteiden tiedekunta
Syksy 2022

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Rangaistuksen mittaaminen pahoinpitelyrikoksissa – erityisesti lähisuhdeväkivalta-
tapauksissa

Tekijä: Piia Komulainen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Rikosoikeus

Työn laji: Tutkielma XLaudaturtyö_ Lisensiaattityö_ Kirjallinen työ_

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: (XI) + 77

Vuosi: Syksy 2022

Tiivistelmä:

Tämän oikeusdogmaattisen tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää mitkä seikat vaikuttavat rangaistuksen mittaamiseen pahoinpitelyrikoksissa, erityisesti lähisuhdeväkivalta-
tapauksissa, ja mikä on lähisuhdeväkivallan merkitys rikoslain rangaistuksen mittaamista koskevien säännösten näkökulmasta. Tutkimuksen empiirinen aineisto on koostunut korkeimman oikeuden sekä hovioikeuksien ratkaisuksista. Aineistona on lisäksi käytetty lainsäädäntöä esitöineen sekä oikeuskirjallisuutta.

Rangaistuksen mittaaminen ja tunnusmerkistön valinta kytkeytyvät toisiinsa pahoinpitelyrikoksissa ja niihin liittyvän mittaamisharkinnan pohjana toimii ratkaisussa KKO 2011:102 kiteytetty rangaistuksen mittaamisen oikeuslähteoppi. Teon moitittavuuden arviointi suoritetaan useimmiten vertaamalla kyseessä olevan teon moitittavuutta keskimääräistä rangaistusta edellyttävään teokoon. Moitittavuuden arvioinnin keskiössä ovat aiheutetut seuraukset tai niiden vaara, käytetyn väkivallan määrä ja laatu sekä tekijän tarkoituserät. Johtopäätöksenä tutkimuksessa on lisäksi todettu, että korkeimman oikeuden oikeuskäytännön eli mittaamisprejudikaatturin merkitys on viime aikoina korostunut rangaistuksen mittaamisen oikeuslähteenä myös väkivaltarikoksissa niiden korostuneesta tapauskohtaisuudesta huolimatta.

Rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuen Suomen ratifioima Istanbulin sopimus ei ole suoraan sovellettavissa vastaajien vahingoksi ilman erillisiä lainsäädäntötoimia. Lähisuhdeväkivalta-
tapauksissa teon vahingollisuus ja vaarallisuus sekä tekijän syyllisyyden aste puoltavat kuitenkin rangaistuksen mittaamista yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammaksi. Lakiteknisesti lähisuhdeväkivalta on siis RL 6:4:n mukaisena yleisenä mittaamisperusteena huomioon otettava seikka. Vaikkei kyseessä siis ole varsinainen koventamisperuste, on lainsäätäjän kanta lähisuhdeväkivaltaan viime vuosina alati tiukentunut. Joka tapauksessa teon luonnetta lähisuhdeväkivalta-
na ei voi erityisesti ratkaisun KKO 2020:20 vahvistaman linjan jälkeen enää perustellusti jättää seuraamusharkinnassa huomiotta.

De lege ferenda olen esittänyt näkemyksen siitä, että rangaistuskäytännön yhtenäistämisen edistämiseksi ja ongelman tunnistamisen osoittamiseksi lähisuhdeväkivallasta tulisi Suomessa olla erityissääntelyä ja tuomioiden perusteluissa tulisi eritellä sen konkreettinen vaikutus tuomittavaan rangaistukseen. Samoin tulisi menetellä sovellettaessa varsinaisia RL 6:5:n mukaisia koventamisperusteita.

Avainsanat: rikosoikeus, rangaistuksen mittaaminen, pahoinpitelyrikos, lähisuhdeväkivalta, perheväkivalta, Istanbulin sopimus

Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän omia henkilötietoja.

Sisälllys

Sisälllys.....	III
Lähteet	V
Lyhenteet	XI
1 Johdanto	1
1.1 Johdatus aiheeseen.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset, keskeiset käsitteet ja aiheen rajausta	4
1.3 Aiheen ajankohtaisuus	6
1.4 Tutkimusmetodi, tutkimuksen rakenne ja keskeiset lähteet	8
2 Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset	11
2.1 Lainsäädännön kehitys	11
2.2 Tunnusmerkistöt	12
2.2.1 Pahoinpitely	12
2.2.2 Törkeä pahoinpitely	14
2.2.3 Lievä pahoinpitely	19
2.3 Tunnusmerkistön valinta ja yritys rangaistuksen mittaamisen näkökulmasta.....	20
2.4 Rangaistuksen ja tahallisuuden välisestä suhteesta	23
3 Lähisuhdeväkivaltaa koskevat oikeusnormit	27
3.1 Istanbulin sopimus ja lähisuhdeväkivallan kriminalisointi	27
3.1.1 GREVIO:n raportti ja kansalliset toimenpiteet	30
3.1.2 Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja Istanbulin sopimus.....	32
3.2 Lievän pahoinpitelyn syyteoikeus	34
3.3 Lähiomaisen kieltäytymisoikeus ja sen murtaminen.....	35
4 Rangaistuksen mittaaminen	37
4.1 Rangaistuksen mittaamisperiaatteet	38
4.1.1 Rangaistuksen määräämisen yleisperiaate, suhteellisuusperiaate	38
4.1.2 Yhdenvertaisuusperiaate.....	39
4.2 Rangaistuksen koventamisperusteet.....	40
4.2.1 Koventamisperuste ja lähisuhdeväkivalta	42
4.2.2 Rangaistuksen lieventämis- ja kohtuullistamisperusteet	44
4.3 Rangaistuslajin valinta.....	46
4.3.1 Yhteisen rangaistuksen määrääminen	49
4.3.2 Yhdistelmä rangaistus.....	49
4.4 Rangaistuksen mittaamista koskevat prejudikaatit seuraamusharkinnan oikeuslähteinä	50
4.5 Syytesidonnaisuus	53
5 Pahoinpitelyrikosten rangaistukset tilastojen valossa ja oikeuskäytännössä	54

5.1 Pahoinpitely	54
5.2 Törkeä pahoinpitely	58
5.3 Lievä pahoinpitely	62
5.4 Perhe- ja lähisuhdeväkivalta	63
6 Lopuksi	74

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. Juva 1989.

Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Tammi. Helsinki 1978.

Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus. Edita. Helsinki 2005.

Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus: Keskeiset rikokset. Edita Publishing Oy. Helsinki 2018. (Keskeiset rikokset, kirjoittaja 2018).

Hahto, Vilja: Rikosoikeustiede ja oikeusvertailu. *Lakimies* 8/2001, s. 1290–1308.

Hyttinen Tatu – Tapani Jussi: HIV-infektio ja rikosoikeudellinen vastuu. *Lakimies* 6/2017, s. 767-788.

Kainulainen, Heini – Niemi, Johanna: Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Teoksessa *Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino 2017, s. 138–155.

Kangas, Urpo: Minun metodini. Teoksessa *Juha Häyhä (toim.): Minun metodini*. Werner Söderström Lakitieto Oy. Helsinki 1997, s. 90–109.

Kemppinen, Heikki: Rangaistuksen määräämisen perusteleminen. *Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 344*. Helsinki 2021. (Kemppinen 2021a)

Kemppinen, Heikki: Rangaistuksen määräämisen perusteleminen. *Lakimies* 5/2021, s. 840–844. (Kemppinen 2021b).

Kemppinen, Heikki: Korkeimman oikeuden ennakkopäätökset rangaistuksen määräämisen oikeuslähteinä. *Defensor Legis* 6/2018, s. 869–890.

Kemppinen, Heikki – Siro, J.: Oikeuskäytäntöön viittaaminen korkeimman oikeuden ennakkopäätöksissä. *Lakimies* 5/2018, s. 493–515.

Kemppinen, Heikki – Tapani, Jussi: Rangaistuksen määrääminen ja ennakkopäätöksiä koskeva tulkintaoppi. *Lakimies* 7–8/2020, s. 1035–1059.

Kimpimäki, Minna: Positiiviset ihmisoikeusvelvoitteet, lähisuhdeväkivalta ja rikosoikeus. *Lakimies* 3–4/2020, s. 324–347.

Kolttola Ilari – Näsi Matti: Pahoinpitely- ja ryöstörikokset. Teoksessa *Rikollisuustilanne 2020. Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 49/2021, toim. Kolttola Ilari*. Helsinki 2021, s. 35–67.

Korkka-Knuts, Heli – Helenius Dan – Frände Dan: Yleinen rikosoikeus. Edita Publishing Oy. Keuruu 2020.

Kotanen, Riikka: Näkymättömästä näkökulmaksi: Parisuhdeväkivallan uhrit ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. Helsingin yliopisto 2013.

Kuusisto-Mäkelä Frida – Carling Chris – Lappi-Seppälä Tapio: Rangaistukset ja rangaistuskäytäntö. Teoksessa Seuraamusjärjestelmä 2020. Kontrollijärjestelmä tilastojen ja tutkimusten valossa. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 50/2022, toim. Kuusisto-Mäkelä Frida – Carling Chris. Helsinki 2022, s. 49–133.

Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 4., muuttamaton painos. SanomaPro. Helsinki 2013 (Rikosoikeus, kirjoittaja 2013).

Lappi-Seppälä Tapio – Niemi Hannu – Mäkelä Frida: Rangaistuskäytäntö rikoslajeittain. Teoksessa Seuraamusjärjestelmä 2018. Kontrollijärjestelmä tilastojen ja tutkimusten valossa. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 38/2019, toim. Niemi Hannu. Helsinki 2019, s. 95–125.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset. Werner Söderström Lakitieto Oy. Porvoo 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosoikeustutkimus, kriminaalipoliittinen orientaatio – ja metodi. Teoksessa Juha Häyhä (toim.): Minun metodini. Werner Söderström Lakitieto Oy. Helsinki 1997, s. 189–218.

Matikkala Jussi: Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita Publishing Oy. Keuruu 2021.

Melander, Sakari: Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma. Helsinki 2016.

Melander, Sakari: Yhdenvertaisuus rikosoikeudessa. Oikeus 2011 (40); 175–198.

Melander, Sakari: Kriminalisointiteoria – rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 2008.

Nousiainen Kevät – Pentikäinen Merja: Väkivallan vastaisen sopimuksen kivinen ratifiointi Suomessa. Oikeus 4/2013, s. 455 – 462.

Sutela, Mika: Rangaistusten jakautuminen rangaistusasteikkojen rajoissa oikeuskäytännössä. Defensor Legis N:o 2/2020, s. 215–229.

Sutela, Mika: Oikeustapauskommentti KKO 2014:91. Teoksessa Pekka Timonen (toim.) KKO:n ratkaisut kommentein II 2014. Talentum Media Oy. Vilna 2015.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus: rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki 2016.

Tapani, Jussi: Oikeustapauskommentti KKO 2008:85. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein II 2008. Talentum Media Oy. Helsinki 2009, s. 85– 86.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu: Rikosoikeuden yleinen osa: vastuuoppi. Alma Talent. Helsinki 2019.

Tolvanen, Matti: Rikosoikeus ja rikollisuuden tutkimus. Teoksessa Tarmo Miettinen (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edilex 2015.

Utriainen, Terttu: Rikosten rangaistukset ja muut seuraamukset. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1992.

Wennberg, Suzanne: Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion, SvJT 9/2000.

Virallislähteet

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (Istanbulin sopimus). SopS 52–53/2015.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta (EU) 2022/0066.

European Union Agency For Fundamental Rights. Violence against women: an EU-wide survey. Main results. 2015.

GREVIO's Baseline Evaluation Report Finland. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). GREVIO/Inf(2019)9, 2019.

GREVIO's Baseline Evaluation Report Sweden. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). GREVIO/Inf(2018)15, 2019.

HE12/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaiksi lainsäädännöksi.

HE 7/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta.

HE 155/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.

HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 78/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.

- HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 213/2000 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain ja pakkokeinolain 5 luvun 11 §:n muuttamisesta.
- HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.
- HE 144/1996 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi yhdyskuntapalvelusta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.
- HE 1975 II vp. nro 125. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain 6 luvun ja siihen liittyvien säännösten muuttamisesta.
- HE 66/1966 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- Lakivaliokunnan mietintö 19/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen johdosta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- Lakivaliokunnan mietintö 21/2010 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen johdosta rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.
- Lakivaliokunnan mietintö 13/2001 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen johdosta laeiksi rikoslain ja pakkokeinolain 5 luvun 11 §:n muuttamisesta.
- Lakivaliokunnan mietintö 22/1994 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen johdosta rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.
- Lakivaliokunnan mietintö 11/1969 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen johdosta henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- Lähestymiskiellon tehostaminen. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja 2022:24.
- Naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja 2020:15.
- Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö. Ulkoasiainministeriö, maaliskuu 2013.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja Osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.

Pahoinpitelyrikos läheissuhteissa ja työpaikalla. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2009:11.

Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2020 – kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Helsingin yliopisto. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 28/2021.

Regeringens proposition 1997/98:55, Kvinnofrid.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Lähisuhdeväkivalta 2019. Tilastoraportti 3/2021.

Internet-lähteet

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tutkimus ja kehittäminen. Tutkimukset ja hankkeet. Koronaepidemian vaikutukset lähisuhdeväkivallan kokemuksiin ja palveluiden käyttöön <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/koronaepidemian-vaikutukset-lahisuhdevakivallan-kokemuksiin-ja-palveluiden-kayttoon-kova-> Viitattu 21.5.2022.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 2021:79
KKO 2021:61
KKO 2021:57 (ään.)
KKO 2021:54
KKO 2021:38
KKO 2021:20
KKO 2020:91
KKO 2020:48 (ään.)
KKO 2020:37
KKO 2020:20
KKO 2019:29
KKO 2019:17
KKO 2018:32
KKO 2017:66
KKO 2017:8 (ään.)
KKO 2017:7
KKO 2015:84
KKO 2015:12
KKO 2014:91
KKO 2014:60
KKO 2014:6
KKO 2013:82
KKO 2012:94
KKO 2012:9

KKO 2011:102 (ään.)
KKO 2011:53
KKO 2010:36
KKO 2009:48 (ään.)
KKO 2008:85 (ään.)
KKO 2005:134
KKO 2005:63
KKO 2002:2
KKO 2001:7
KKO 1999:20
KKO 1993:151
KKO 1993:5 (ään.)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Opuz v. Turkey, ECtHR 9.6.2009.
Kontrová v. Slovakia, ECtHR 31.5.2007.

Helsingin hovioikeus

Helsingin hovioikeus 30.11.2021 nro 21/151289 asiassa R 20/2424
Helsingin hovioikeus 22.11.2021 nro 21/149669 asiassa R 21/1186
Helsingin hovioikeus 16.7.2021 nro 21/130947 asiassa R 21/182
Helsingin hovioikeus 28.5.2021 nro 21/122944 asiassa R 19/2815
Helsingin hovioikeus 4.5.2021 nro 21/119168 asiassa R 20/70
Helsingin hovioikeus 26.3.2021 nro 21/113113 asiassa R 19/2594
Helsingin hovioikeus 17.3.2021 nro 21/111376 asiassa R 20/1514
Helsingin hovioikeus 17.9.2020 nro 20/133068 asiassa R 19/206
Helsingin hovioikeus 18.8.2020 nro 20/127715 asiassa R 19/720

Itä-Suomen hovioikeus

Itä-Suomen hovioikeus 26.10.2021 nro 21/144754 asiassa R 21/504
Itä-Suomen hovioikeus 23.4.2021 nro 21/117358 asiassa R 21/178
Itä-Suomen hovioikeus 15.1.2021 nro 21/112950 asiassa R 21/199
Itä-Suomen hovioikeus 22.4.2020 nro 20/115079 asiassa R 20/79
Itä-Suomen hovioikeus 14.2.2020 nro 20/106340 asiassa R 19/635
Itä-Suomen hovioikeus 1.11.2019 nro 19/147818 asiassa R 19/28
Itä-Suomen hovioikeus 19.2.2019 nro 19/106369 asiassa R 18/1100
Itä-Suomen hovioikeus 13.9.2018 nro 18/137357 asiassa R 18/785

Rovaniemen hovioikeus

Rovaniemen hovioikeus 12.11.2021 nro 21/148032 asiassa R 21/58
Rovaniemen hovioikeus 11.11.2021 nro 21/147605 asiassa R 21/26
Rovaniemen hovioikeus 8.9.2021 nro 21/13669/19 asiassa R 21/136
Rovaniemen hovioikeus 27.8.2021 nro 21/135067 asiassa R 21/168
Rovaniemen hovioikeus 26.3.2021 nro 21/113517 asiassa R 20/51
Rovaniemen hovioikeus 19.01.2021 nro 21/102061 asiassa R 20/356
Rovaniemen hovioikeus 16.10.2020 nro 20/138363 asiassa R 19/374
Rovaniemen hovioikeus 13.7.2020 nro 20/124587 asiassa R 20/131
Rovaniemen hovioikeus 3.4.2020 nro 20/113657 asiassa R 19/220

Turun hovioikeus

Turun hovioikeus 31.8.2020 nro 20/130321 asiassa R 20/979

Turun hovioikeus 13.5.2020 nro 20/117451 asiassa R 19/860

Vaasan hovioikeus

Vaasan hovioikeus 16.11.2021 nro 21/148284 asiassa R 21/286

Vaasan hovioikeus 1.11.2021 nro 21/145861 asiassa R 20/720

Vaasan hovioikeus 15.10.2021 nro 21/142545 asiassa R 21/166

Vaasan hovioikeus 14.10.2021 nro 21/142598 ratkaisussa R 21/556

Vaasan hovioikeus 27.9.2021 nro 21/140084 asiassa R 20/732

Vaasan hovioikeus 3.5.2021 nro 21/119233 asiassa R 20/686

Vaasan hovioikeus 28.4.2021 nro 21/118373 asiassa R 20/919

Vaasan hovioikeus 19.4.2021 nro 21/116844 asiassa R 18/996

Vaasan hovioikeus 17.3.2021 nro 21/111341 asiassa R 20/455

Vaasan hovioikeus 18.8.2020 nro 20/127774 asiassa R 20/755

Vaasan hovioikeus 5.12.2017 nro 17/149718 asiassa R 16/925

Vaasan hovioikeus 21.10.2016 nro 16/143418 asiassa R 16/369

Ruotsin korkein oikeus (högsta domstolen)

NJA 2005 s.712 (NJA 2005:78) 2005-11-02

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EU	Euroopan unioni
GREVIO	Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (the Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence)
HD	Högsta domstolen
HE	Hallituksen esitys eduskunnalle
ISHO	Itä-Suomen hovioikeus
HelHO	Helsingin hovioikeus
HO	Hovioikeus
KKO	Korkein oikeus
KO	Käräjäoikeus
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
PL	Perustuslaki (731/1999)
RHO	Rovaniemen hovioikeus
RL	Rikoslaki (39/1889)
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
THL	Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
THO	Turun hovioikeus
VaaHO	Vaasan hovioikeus
Vp	Valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Tämä tutkielma on rikosoikeudellinen ja käsittelee rangaistuksen mittaamista pahoinpitelyrikoksissa, erityisesti lähisuhdeväkivaltatapauksissa. Oikeudenalana rikosoikeus kattaa rikoksia ja niistä määrättäviä seuraamuksia koskevan sääntelyn sekä tähän sääntelyyn liittyviä yleisiä periaatteita ja käsitteitä.¹ Rangaistavaksi säätäminen on olennainen osa rikosoikeutta. Jos rikoslaissa tai muissa laeissa ei olisi rangaistavaksi säädettyjä tekoja, rikosoikeuden yleiset opit ja rangaistusteoriat menettäisivät merkityksensä.² Rangaistus-käsitteen varaan rakentuvat sekä rikoksen käsite että muut oikeudenalan lähikäsitteet.³ Rikosoikeudessa rikoksen käsite on perinteisesti määritelty muodollisesti: rikoksena pidetään laissa rangaistavaksi säädettyä inhimillistä tekoa.⁴ Laissa rangaistuksen käsitettä on luonnehdittu niin ikään muodollisesti kertomalla, mitkä seuraamukset ovat rangaistuksia.⁵ Rangaistus on seuraus lain rikkomisesta ja sen käytön perustana on aina jo tehty rikos.⁶ Rikosoikeudellista järjestelmää voidaankin luonnehtia institutionalisoituneeksi pakkojärjestelmäksi; lakien rikkomisesta seuraa rangaistus, jonka valtion toimielimet panevat säädettyssä järjestyksessä täytäntöön.⁷ Edelleen rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä on kyse niistä seuraamuksista, joita voidaan määrätä rangaistavaksi säädetyn menettelyn vuoksi.⁸

Rangaistavan käyttäytymisen ja hyväksyttävän rikosoikeudellisen järjestelmän alaa on Suomessa perinteisesti rajattu oikeushyvien suojelun periaatteella. Suomalaisessa rikosoikeustieteessä oikeushyvien suojelua on pidetty yhtenä rikosoikeuden perustehtävänä 1900-luvun alusta saakka.⁹ Jokaisen oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen,

¹ Melander 2016, s. 5.

² Melander 2008, s. 1. Kapeassa merkityksessä rikosoikeudessa on kyse rikosta ja rangaistusta sääntelevästä oikeusnormien kokonaisuudesta. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 1.

³ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 1.

⁴ Ks. mm. Frände 2005, s. 3 ja Melander 2016, s. 1.

⁵ Matikkala 2021, s. 1–2. Varsinaista yleistä aineellista määritelmää rangaistuksen olemuksesta ei löydy laista.

⁶ Lappi-Seppälä 2000, s. 2 ja Melander 2016, s. 2. Tässä mielessä rangaistuksen määrääminen on aina menneisyyteen katsovaa toimintaa.

⁷ Utriainen 1992, s. 25.

⁸ Matikkala 2021, s. 1.

⁹ Melander 2008, s. 329–333. Rikosoikeuspolitiikka voidaan tyypitellä tästä näkökulmasta defensiiviseksi; rikosoikeus nähdään oikeushyvien suojelun näkökulmasta tarpeellisena, mutta repressiivisen luonteensa vuoksi mahdollisimman vähän käytettävänä ja oikeusturvanäkökohtia painottavana järjestelmänä. Matikkala 2021, s. 24.

koskemattomuuteen ja turvallisuuteen on perusoikeutena turvattu perustuslain (731/1999) 2 luvun 7 §:ssä. Rikoslain erityisen osan luvut on otsikoitu suojeltavan oikeushyvän mukaan. Rikoslain (39/1889) 21 luvussa säädetään henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista, joilla tarkoitetaan tahallisia henkirikoksia, eriasteisia pahoinpitelyjä, kuoleman ja vamman tuottamuksia. Henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia koskevia säännöksiä voidaan pitää yhtenä rikoslain perinteisistä ydinalueista.¹⁰ Suojeltavien oikeushyvien merkitys näkyy rikoslain 21 luvussa paitsi ankarina rangaistusuhkina, myös siinä, että suojaa annetaan kaikilla rikosoikeudellisten vastuuperiaatteiden tuntemilla ulottuvuuksilla tahallisista loukkaamisrikoksista tuottamuksellisiin vaarantamisrikoksiin.¹¹

Rikoksen ja rangaistuksen käsitteiden määrittelyssä on kiinnitettävä huomiota kansallisen oikeuskäytännön lisäksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytäntöön. Mainitut käsitteet ovat merkityksellisiä muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999, EIS) 6 artiklassa turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja 7 artiklassa turvatun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta.¹² EIT:n perheväkivaltaa koskevissa ratkaisuissa on todettu myös EIS 2 artiklan loukkauksia. Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemiseksi ja torjumiseksi, ns. Istanbulin sopimus (SopS 53/2015), on saatettu Suomessa voimaan lain tasoisena 1.8.2015 alkaen.¹³ Naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaa tehostetaan Euroopan unionissa (EU). Euroopan komissio on antanut direktiiviehdotuksen naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta.¹⁴ Aiemmin Suomi on allekirjoittanut muun muassa YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen vuonna 1980 (CEDAW 1979). Kyseinen sopimus ratifioitiin vuonna 1986.¹⁵ Vaikka sopimuksessa ei nimenomaisesti mainitakaan väkivaltaa, käytännössä se kattaa sen.

¹⁰ HE 94/1993 vp, s. 86. Useiden maiden rikoslaeissa ovat näitä rikoksia koskevien säännösten systemaattikka, sisältö ja rangaistusten ankaruus aika samanlaisia.

¹¹ Rikosoikeus, Lappi-Seppälä 2013, s. 467–468.

¹² Melander 2016, s. 3. EIT on käytännössään noudattanut rikossyytteen ja rangaistuksen käsitteiden autonomista tulkintaa. Rikossyytteen EIT on määritellyt niin sanotuilla Engel-kriteereillä, jotka muotoiltiin jo klassiseksi muodostuneessa Engel-tapauksessa Engel ym. v. Alankomaat, 8.6.1976, A 22.

¹³ Laki naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta 375/2015 ja Valtioneuvoston asetus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta 770/2015.

¹⁴ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta (EU) 2022/0066.

¹⁵ Asetus kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta ja sen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 68/1986.

Naisiin kohdistuva väkivalta otettiin mukaan sukupuoleen perustuvan syrjinnän määrittelmään naisten oikeuksien komitean yleissuositusten perusteella.¹⁶

Naisiin kohdistuva väkivalta on Suomessa merkittävä ja kansainvälisesti tunnistettu ihmisoikeusongelma. Kansallisen rikosuhritutkimuksen mukaan 5,1 prosenttia naisista on joutunut entisen tai nykyisen puolison tai seurustelukumppanin fyysisen tai seksuaalisen väkivallan, tai väkivallalla uhkaamisen kohteeksi vuonna 2020.¹⁷ Perusoikeusviraston vuonna 2014 toteuttaman tutkimuksen mukaan kuitenkin vain noin 10 prosenttia kumppanin naiseen kohdistamasta väkivallasta on tullut Suomessa viranomaisten tietoon.¹⁸ Rikosten ennaltaehkäisyyn kannalta rangaistusuhkien korottamisella on rajallinen merkitys. Sen vuoksi on kehitettävä myös rikosentorjunnan menetelmiä ja parannettava uhrin asemaa muilla keinoin.¹⁹ Tämä kehitys ei Suomessa ole ollut täysin onnistunutta ja Istanbulin sopimuksen kansallinen täytäntöönpano on saanut Suomessa osakseen kritiikkiä.²⁰ Kansallisia toimenpiteitä tehdään ja kehitetään kuitenkin edelleen ja Suomen sosiaali- ja terveysministeriö on hiljattain julkaissut naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan toimikunnan (NAPE) laatiman, järjestyksessään toisen, toimeenpanosuunnitelman vuosille 2022–2025, jonka tarkoituksena on edistää Istanbulin sopimuksen kansallista toimeenpanoa.²¹ Toimeenpanosuunnitelman tavoitteet perustuvat pääosin GREVIO:n²² suosituksiin. Kolmella päätavoitteella on pyritty vahvistamaan sukupuolinäkökulmaa ja intersektionaalisuutta Istanbulin sopimuksen toimeenpanossa, poikkihallinnollista ja moniammatillista yhteistyötä sekä naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan tunnistamista ja siihen puuttumista. Myös lainsäätäjänä on viime vuosina on omaksunut näkökannan, että perheen sisäiset rikokset eivät ole yksityisasioiden, vaan yhteiskunnan tulee suojella tällaisten rikosten uhreja muun muassa lainsäädäntöä muuttamalla.²³

¹⁶ Näin ollen väkivalta sisältyy sopimuksen 1, 11, 12 ja 16 artikloihin. Oikeusministeriö, työryhmämietintö 2009:11, s. 30.

¹⁷ Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2020 – kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Helsingin yliopisto. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 28/2021, s. 13.

¹⁸ Violence against women: an EU-wide survey. Main results. European Union Agency for Fundamental Rights, 2014 ja Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2022:7, s. 12.

¹⁹ LaVM 13/2001 vp, s. 5.

²⁰ Ks. esim. Nousiainen – Pentikäinen 2013 ja GREVIO:n Suomea koskeva maaraportti (2019).

²¹ Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2022–2025. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2022:7.

²² Grevio on Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä, joka on antanut Suomea koskevan raportin. Raportista tarkemmin jäljempänä tässä tutkielmassa.

²³ Ks. esim. HE 46/2014 vp, s. 78 ja HE 78/2010, s. 5 ja 10–12.

1.2 Tutkimuskysymykset, keskeiset käsitteet ja aiheen rajaus

Tutkimusongelmina on selvittää: *Mitkä seikat vaikuttavat rangaistuksen mittaamiseen pahoinpitelyrikoksissa – erityisesti lähisuhdeväkivaltatapauksissa? Mikä on lähisuhdeväkivallan merkitys rikoslain rangaistuksen mittaamista koskevien säännösten näkökulmasta?*

Rikoslaki määrittelee lähisuhteessa tehdyksi väkivallaksi väkivallan, joka on kohdistunut tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen (RL 21:16.1:n 2 kohta). Lähisuhdeväkivallassa ei ole siis kyse pelkästään perheenjäseniin kohdistuvasta väkivallasta ja määritelmä kattaa myös entiseen puolisoon kohdistuvan väkivallan.²⁴ Kansallinen rikoslaki on sukupuolineutraali eikä lainsäätäjät ole toistaiseksi katsonut, että rikoslain rangaistuksen koventamisperustetta koskevassa säännöksessä olisi perusteita asettaa miehiä ja naisia eri asemaan.²⁵ Vaikka lähisuhdeväkivallan uhreista enemmistö on naisia, kohdistuu lähisuhdeväkivalta kansallisen määritelmän mukaan läheiseen, joka voi olla eriä tai samaa sukupuolta tekijän kanssa. Väkivallan uhkaan perustuvia alistussuhteita, jotka tekevät lähisuhdeväkivallasta erityisen vahingollisia, esiintyy myös samaa sukupuolta olevien kumppaneiden välillä. Lähisuhdeväkivaltaa ei voida kokonaisuutena tarkastellen määritellä sukupuoliperusteiseksi myöskään siksi, että se voi kohdistua myös lapsiin.²⁶ Lähisuhdeväkivallan määritelmän sisältämä säännös koskee lievän pahoinpitelyn syyteoikeutta eikä Suomessa ole lähisuhdeväkivaltaa koskevaa erityissääntelyä. Norjassa ja Ruotsissa erityissääntelyä sitä vastoin on.²⁷

²⁴ THL on määritellyt lähisuhdeväkivallan väkivallaksi, jonka tekijä tai kohde ovat tai ovat olleet keskenään läheisessä suhteessa. Lähisuhdeväkivalta voi kohdistua henkilön nykyiseen tai entiseen kumppaniin, lähisukulaiseen tai muuhun läheiseen. Terveystieteiden tutkimuskeskus 2021, s. 18. Parisuhdeväkivallaksi luetaan siis vakiintuneesti myös väkivalta, joka on tapahtunut parisuhteen päättymisen jälkeen. Vrt. HE 78/2010 vp, s. 3.

²⁵ HE 7/2021 vp, s. 12. Esitöissä otetaan kuitenkin huomioon se seikka, että neutraaleilla säännöksillä voi olla tasa-arvolaisia mainittuja tosiasiallisia vaikutuksia, jotka ovat erilaisia miesten ja naisten kohdalla. HE 7/2021 vp, s. 15.

²⁶ HE 78/2010 vp, s. 10 ja LaVM 21/2010 vp, s. 3.

²⁷ Ruotsissa BrB 4 kap. 4 a §:ssä säädetään törkeästä rauhan loukkauksesta (*grov fridskränkning*) ja törkeästä naisrauhan loukkauksesta (*grov kvinnofridskränkning*). Muut erityisen suojelun tarpeessa olevat ryhmät on Ruotsissa sekä Norjassa huomioitu Suomen tavoin rangaistuksen ankaroittamisperusteena, vaikkei Norjan rikoslaki sisälläkään rangaistuksen mittaamista koskevaa yleisnormistoa. Ks. kootusti rangaistuksen koventamisperusteista muissa Pohjoismaissa ja Saksassa HE 7/2021 vp, s. 19–20.

Tässä tutkimuksessa lähisuhdeväkivallalla tarkoitetaan väkivaltaa, joka on kohdistunut tekijän läheiseen, oli kyseessä sitten seurustelukumppani, entinen tai nykyinen avio- tai avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa, tekijän kanssa yhteistaloudessa asunut henkilö tai muuten edellä mainittuihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle erityisen läheinen. Tällainen läheinen voi olla tämän tutkimuksen sukupuolineutraalin näkökulman mukaan eriä tai samaa sukupuolta tekijän kanssa. Lähisuhdeväkivallan käsittely painottuu tässä tutkielmassa puolisoihin tai seurustelukumppaneihin kohdistettuun väkivaltaan. Valtaosa aineiston tapauksista on ollut luonteeltaan nimenomaan nykyiseen tai entiseen kumppaniin kohdistunutta väkivaltaa. Eri sukupuolta olevien henkilöiden suhteissa lähisuhdeväkivallan uhri on tilastollisesti useammin nainen ja epäilty tekijä mies.²⁸ Myös tämän tutkimuksen aineiston käsittävissä hovioikeustapauksissa uhri oli useammin nainen ja epäilty tekijä mies. Aineiston tapaukset on valittu niiden antamisajankohdan ja asiasanojen (rangaistuksen mittaaminen ja pahoinpitelyrikokset) perusteella eikä tapausten valinnassa ole painotettu tekijän tai uhrin sukupuolta. Rangaistuksen mittaamisella tarkoitetaan tässä tutkielmassa rangaistuksen määrällistä vahvistamista.²⁹ Rangaistuksen määrää tuomioistuvin siten kuin rikoslain 6 luvussa rangaistuksen määräämisestä säädetään. Tässä kirjoituksessa tarkastelun painopiste on rangaistuksen mittaamisessa. Lain esitöiden ja RL 6 luvun otsikointitavan perusteella rangaistuksen määräämistä tulisi nähdäkseni pitää rangaistuksen mittaamiseen nähden yläkäsitteenä. Käsite rangaistuksen määrääminen kattaa siten sekä rangaistuksen mittaamisen (ankaruudesta päättämisen) että lajinvalinnan.³⁰

Tarkastelun painopiste on vakavammassa pahoinpitelyrikoksissa eli törkeässä pahoinpitelyssä (RL 21:6) ja perusmuotoisessa pahoinpitelyssä (RL 21:5). Nähdäkseni rangaistuksen mittaamisen käsitteleminen ja tutkiminen on sitä mielekkäämpää, mitä laajempi rangaistusasteikko on. Näin tarkastelussa voidaan huomioida lisäksi esimerkiksi lajinvalintaa koskevat kysymykset. Lievästä pahoinpitelystä voi seurata vain sakkoa ja sen tunnusmerkistön soveltamisala on kapea. Näistä syistä sitä on tarkasteltu muita tekemuotoja suppeammin. Aiheen rajaamisen vuoksi kirjoituksessa ei enemmälti tarkastella rangaistuksen mittaamista RL 4 luvussa säädettyjen vastuuvapausperusteiden näkökulmasta taikka laajemmin RL 7 luvussa säädettyä yhteistä rangaistusta, vaan

²⁸ Samoin seksuaalirikoksissa mies on tilastollisesti useammin rikoksesta epäilty tai sen tekijä ja nainen uhri. HE 7/2021 vp, s. 22.

²⁹ Ks. myös esim. HE 44/2002 vp, s. 190.

³⁰ HE 44/2002 vp, s. 23.

tarkastelun painopiste on asianomaisten rikosten säännöksissä säädettyjen rangaistusasteikkojen pohjalta tapahtuva rangaistuksen mittaaminen ja määrääminen. Tarkastelun ulkopuolelle on rajattu niin ikään RL 6:7:ssä säädetty rangaistuksen kohtuullistamisperusteet.

1.3 Aiheen ajankohtaisuus

Rikoksista, erityisesti väkivalta- ja seksuaalirikoksista tuomittavat rangaistukset ovat perinteisesti herättäneet paljon yhteiskunnallista keskustelua.³¹ Viime aikoina myös lähisuhdeväkivalta on ollut yhä useammin esillä keskusteluissa.³² Tutkimuksen aihe onkin erityisesti lähisuhdeväkivallan osalta ajankohtainen. Julkisessa keskustelussa on pääsääntöisesti katsottu, että lähisuhdeväkivalta on koronapandemian aikana lisääntynyt. Muun muassa turvakotien käyttöaste vähentyi selvästi kevään 2020 koronapandemian aikana ja Nollalinjan puheluiden määrässä oli havaittavissa pientä laskua. Kansainvälisen tutkimuksen mukaan pandemioihin yhdistyvä pelon, epävarmuuden ja hallinnan tunteen puuttuminen muodostaa ympäristön, joka voi pahentaa tai käynnistää erilaisia väkivallan muotoja. Samanaikaisesti myös useiden muiden sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen käyttö on vähentynyt Suomessa. Palvelujen käytön väheneminen kertonee siitä, että lähisuhdeväkivallan uhrit ovat jättäneet hakematta apua, eikä niinkään siitä, että itse väkivalta olisi pandemian aikana vähentynyt. THL tutkii parhaillaan yhdessä Tampereen ja Turun yliopiston kanssa koronaepidemian vaikutuksia lähisuhdeväkivallan kokemuksiin ja palveluiden käyttöön Suomessa.³³

Lainsäätäjän kanta perhe- ja parisuhdeväkivaltaan on viime vuosina tiukentunut. Suomessa on alkanut 1990-luvun puolessa välissä nopea lainsäädännön uudistamisprosessi, jonka myötä oikeusjärjestelmän suhtautuminen yksityisissä tiloissa tehtyyn perheväkivaltaan on muuttunut merkittävällä tavalla. Vielä 1990-luvun alussa aviomiestä ei voitu rangaista vaimonsa raiskauksesta.³⁴ Vuoden 2004 loppupuolelle saakka yksityisillä paikoilla tehdyt pahoinpitelyt etenivät rikosprosessiin ainoastaan

³¹ Ks. Sutela 2020, s. 222. Sutela on todennut, että keskusteluista on useimmiten erotettavissa kanta, että erityisesti talousrikoksista tuomitut rangaistukset eivät ole oikeassa suhteessa väkivalta- ja seksuaalirikoksista tuomittujen rangaistusten kanssa.

³² Tämä lienee osittain myös lähisuhdeväkivallan vastaisten ohjelmien ja kampanjoiden ansiota. Niiden tavoitteena on tehdä ongelmaa näkyväksi.

³³ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022. Koronaepidemian vaikutukset lähisuhdeväkivallan kokemuksiin ja palveluiden käyttöön.

³⁴ Muut Pohjoismaat kriminalisoivat avioliitossa tapahtuvan raiskauksen jo aikaisemmin, edelläkävijänä Ruotsi vuonna 1962, vanavedessään Norja (1963) ja Tanska (1965).

väkivallan uhrin esittämän vaatimuksen perusteella.³⁵ Tiukentunutta kantaa ilmentää muun muassa vuonna 2016 oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17 luvun 18 §:n 2 momenttiin lisätty lähiomaisen vaitiolo-oikeuden syrjäyttämistä koskeva säännös, Istanbulin sopimuksen ratifioiminen vuonna 2015³⁶, lievän pahoinpitelyn (RL 21:16) syyteoikeutta koskevan säännöksen muuttaminen vuonna 2011, vuonna 1999 voimaan tullut laki lähestymiskiellosta (898/1998), perheen sisäistä lähestymiskieltoa koskeva säännös vuonna 2005³⁷ ja RL 21:17 kumoaminen vuonna 2014. Viimeksi mainitun säännöksen nojalla pahoinpitelyrikoksesta voitiin tehdä syyttämättäjättämispäätös, jos asianomistaja sitä omasta vakaavasta tahdosta pyysi (niin kutsuttu *vakaan tahdon pykälä*), eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaatinut syytteen nostamista. Aihepiiriä koskevassa tutkimuksessa on katsottu, että ihmisoikeusvelvoitteiden soveltaminen on pakottanut kansallisen oikeusjärjestelmän toimijat asettumaan väkivallan uhrin asemaan ja myöntämään, ettei väkivallan sääntely yksityisellä alueella ole ollut oikeudenmukaista ja riittävää. Ihmisoikeuksien painoarvon lisääntyminen ja oikeusjärjestelmään ulkopuolelta kohdistettu painostus ovat saaneet aikaan sen, että perhe- ja parisuhdeväkivallan uhrit ovat tulleet huomioiduksi kriminaalipoliittisessa päätöksenteossa.³⁸ Lähisuhdeväkivaltaan puuttumista ja sen ehkäisemistä on kuitenkin tärkeä tehostaa muillakin keinoilla kuin rikosoikeudellisella sääntelyllä.³⁹

Katson että rangaistuksen mittaamisen tutkiminen on niin ikään tärkeää. Rangaistuksen mittaaminen on näkemykseni mukaan yksi olennaisimpia rikosoikeudenkäynnin osia ja rikosprosessin tausta-arvojen ja perusperiaatteiden kannalta erittäin merkittävä osa rikosprosessia.⁴⁰ Korkein oikeus on viime vuosina antanut useita erityisesti väkivaltarikosten rangaistuksen mittaamista koskevia ennakkoratkaisuja. Aihe on ajankohtainen myös tältä osin, kun korkein oikeus ohjaa oikeuskäytännöllään rangaistuksen mittaamista väkivaltarikoksissa yhä enenevässä määrin. Vaikka rangaistuksen mittaamista koskevissa ratkaisuissa tapauskohtaisuus tyypillisesti korostuu, tuottaa jokainen mittaamisratkaisu lisäarvoa siksi, että prejudikatuurin

³⁵ Ks. perhe- ja parisuhdeväkivallan oikeudellisessa sääntelyssä tapahtuneesta muutoksesta kattavasti Kotanen 2013.

³⁶ Esimerkiksi Ruotsissa Istanbulin sopimus on saatettu voimaan marraskuussa 2014 eli hieman aiemmin kuin Suomessa.

³⁷ Lähestymiskiellon tehostamisesta on parhaillaan vireillä lainsäädäntöuudistus, jolla on tavoitteena lisätä erityisesti lähisuhteissa tapahtuvan väkivallan uhrin turvallisuutta Lähestymiskiellon tehostaminen. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja 2022:24, s. 6.

³⁸ Kotanen 2013, s. 155–158.

³⁹ LaVM 21/2010 vp, s. 3. Lakivaliokunta on todennut samoin jo käsitellessään valtioneuvoston selontekoa Suomen ihmisoikeuspolitiikasta (LaVL 28/2009 vp – VNS 7/2009 vp).

⁴⁰ Ks. myös Kempainen 2021b, s. 841.

hyödyntäminen ja arvioitavana olevien mittaamistilanteiden suhteuttaminen aiempaan ratkaisukäytäntöön helpottuvat.⁴¹ Lisäksi kansainväliset velvoitteet luovat yhä lisääntyvää painetta tehostaa lähisuhdeväkivallan torjumista sekä rikosoikeudellisin keinoin että erilaisin tukitoimin.

1.4 Tutkimusmetodi, tutkimuksen rakenne ja keskeiset lähteet

Metodilla voidaan tarkoittaa tutkijan omaksumaa näkökulmaa tai lähestymistapaa tutkimuksen kohteeseen.⁴² Tutkimusmetodini on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen ja tarkemmin rikoslainopillinen. Lainoppi määrittellään yleensä oikeussäännösten systematisoinniksi ja tulkinnaksi. Perinteisesti oikeudellisessa tutkimuksessa on erotettu kaksi puolta, jotka yhdessä muodostavat oikeudellisen tutkimuksen ydinalueen: oikeudellisten käsitteiden konstruointi ja oikeussäännösten systematisointi käsitteiden avulla sekä oikeussäännösten sisällön selvittäminen eli tulkinta ja säännösten ajateltu soveltaminen.⁴³ Lainopillisen tutkimuksen keskeiseksi tehtäväksi nimetään vakiintuneesti oikeussäännösten tulkinta ja systematisointi.⁴⁴ Rikosoikeuden normiaines sisältyy pääosin rikoslakiin.⁴⁵ Rikoslainopin perustehtäväksi voidaan luonnehtia rikosoikeudellisten normien systematisointi ja tulkinta.⁴⁶

Rikoslainopin tutkimuskohteena ovat rikosta ja rangaistusta koskevat oikeusnormit.⁴⁷ Rikoslainopillisessa tutkimuksessa käytetään lähteinä säädöstekstejä, hallituksen esityksiä, eduskunnan valiokuntien lausuntoja ja lainvalmistelun pohjaksi tehtyjä työryhmämietintöjä, oikeuskäytäntöä, erityisesti korkeimman oikeuden ja hovioikeuksien tapauksia, ja oikeuskirjallisuutta.⁴⁸ Edellä mainittuja lähteitä on käytetty tässäkin tutkimuksessa, erityisesti korkeimman oikeuden ratkaisuja ja hovioikeuksien

⁴¹ Sutela 2015, s. 385.

⁴² Lappi-Seppälä 1997, s. 189. Metodi voidaan myös ymmärtää tavaksi ajatella yhteiskunnasta ja oikeudesta. Kangas 1997, s. 91.

⁴³ Aarnio 1978, s. 58.

⁴⁴ Aarnio 1989, s. 288.

⁴⁵ Tolvanen 2015, s. 2.

⁴⁶ Rikosoikeudella on erityispiirteitä, muun muassa sen liittymät moniin muihin tieteenaloihin, kuten yhteiskuntatieteeseen. Rikosoikeus on myös tiiviissä yhteydessä julkiseen valtaan ja poliittiseen päätöksentekoon. Näin ollen rikosoikeuden sisällöstä käydään jatkuvaa yhteiskunnallista keskustelua, jolla pyritään vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon. Rikosoikeutta leimaa jännite: se on yksilön oikeuksien turva, mutta samaan aikaan, väärin tai suhteettomasti käytettynä, niiden uhka. Viime kädessä rikosoikeudella on käytännöllinen tehtävä: yhteiskuntarauhan ylläpitäminen ja turvaaminen. Lappi-Seppälä 1997, s. 190–192. Lappi-Seppälä tiivistää rikosoikeus- ja rikosoikeustutkimuksen äärimmilleen seuraaviin ytimiin: rikoslainoppi, rikosoikeusteoria, kriminologia ja kriminaalipolitiikka.

⁴⁷ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 9.

⁴⁸ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 15.

ratkaisuja. Oikeustapausaineisto koostuu korkeimman oikeuden julkisten ratkaisujen lisäksi Helsingin, Itä-Suomen, Rovaniemen, Turun sekä Vaasan hovioikeuksien ratkaisuista. Hovioikeuksien ratkaisut on kerätty tilaamalla hovioikeuksien kanslioista viisitoista uusinta ratkaisua, joissa rikosnimikkeenä on lievä pahoinpitely, pahoinpitely tai törkeä pahoinpitely ja asiansanana rangaistuksen mittaaminen tai rangaistuksen mittaaminen perhe- ja lähisuhdeväkivaltatapauksissa.⁴⁹ Aineistoon on valittu mahdollisimman tuoreita ratkaisuja, jotta tutkielma ilmentäisi mahdollisimman kattavasti seuraamusten nykytasoa ja vastaisi mahdollisimman hyvin sekä ajantasaisesti tutkimuskysymyksiin. Tutkimukseni tärkeitä lähteitä ovat edellä mainittujen lisäksi olleet kansainväliset sopimukset, erityisesti Istanbulin sopimus, ja ylikansallinen oikeuskäytäntö. Tässä tutkimuksessa näkökulma on normatiivinen eli tutkimuksen kohteena ovat ensisijaisesti rikossäännökset ja oikeustapaukset.⁵⁰

Perinteisesti säännökset rangaistuksen mittaamisesta ja määräämisestä on katsottu kuuluvan rikosoikeuden yleisiin oppeihin. Yleisen opin vastuuoppi ja seuraamusoppi voidaan erottaa toisistaan. Vastuuoppi kattaa rikosvastuun yleisiä edellytyksiä koskevat säännöt ja periaatteet. Seuraamusopissa on taas kysymys seuraamuslajeista, seuraamuksen määräämisestä ja rangaistuksen täytäntöönpanosta.⁵¹ Rangaistusteorialla tarkoitetaan lähtökohtaisesti teoriaa rikosoikeuden käytön perusteista. Teorian avulla tutkitaan missä tarkoituksessa, millaisissa tilanteissa ja millaisin edellytyksin rikoslain käyttö on oikeutettua. Rangaistavan käyttäytymisen ohella rangaistusteoria muotoilee rikoslain reagointitapoja ja käytettävien seuraamusten sisältöä.⁵² Rangaistuksen mittaamisessa mittaamisperusteiden yhteys kriminaalipoliittisiin preventiivisiihin näyttäytyy ennen kaikkea siinä, että perusteet tulisi muotoilla niin, että niitä johdonmukaisesti sovellettaessa yksittäisratkaisuista koostuu preventiivisesti mielekkäitä käytäntöjä – ei niin, että lainsoveltajan tulisi yksittäistapauksissa miettiä tekemänsä ratkaisun preventiovaikutuksia.⁵³

Tutkielmassa on lisäksi hyödynnetty soveltuvin osin oikeusvertailevaa metodologiaa⁵⁴. Oikeusvertailulla tarkoitetaan usein oikeussäännösten ja käsitteiden tai yleisesti ottaen

⁴⁹ Ratkaisut on tilattu tarkoituksenmukaisuussyistä vain julkisilta osin. Ratkaisuja on tilattu yhteensä 75 kappaletta ja niistä 40 aiheen kannalta relevanteinta ratkaisua sisältyy tutkielman aineistoon.

⁵⁰ Ks. Tolvanen 2015, s. 2.

⁵¹ Tolvanen 2015, s. 2–3.

⁵² Ks. myös Lappi-Seppälä 1997, s. 203–204.

⁵³ Kangas 1997, s. 199.

⁵⁴ Ks. termin laajemmasta merkityssisällöstä esim. Husa, Jaakko: Johdatus oikeusvertailuun. Kauppakaari 1998, s. 11–17.

vallitsevan oikeustilan vertailua eri oikeuskulttuurien välillä. Rikosoikeustieteessä oikeusvertailun avulla voidaan vertailla tehtyjä ratkaisuja, niiden toimivuutta ja sitä, millä oikeudellisilla keinoilla sama asia on ratkaistu eri systeemeissä. Valtioiden taloudelliset ja yhteiskunnalliset rakenteet voivat olla hyvinkin erilaisia, mutta ratkaisua vaativat rikosoikeudelliset peruskysymykset ovat samoja.⁵⁵ Siten oikeusvertaileva metodi on erityisesti rikosoikeudellisessa tutkimuksessa perusteltu lisä oikeusdogmaattisen metodin ohelle. Oikeusvertailevaa metodia on kuitenkin käytetty vain pienimuotoisesti lainopin ohessa ja se on tuotu esiin asiayhteyksissä. Pääsääntöisesti olen verrannut Suomen lainsäädäntöä Ruotsin lainsäädäntöön. Osittain on tuotu esiin myös muuta pohjoismaista sääntelyä. Oikeusvertailussa olen keskittynyt siihen, millaiset ovat vertailumaan pahoinpitelyrikoksia koskevat tunnusmerkistöt ja rangaistusasteikot, onko vertailumaan lainsäädännössä lähisuhdeväkivaltaa koskevia erityissäännöksiä, millaisia ne ovat suhteessa kyseisen maan yleisiin pahoinpitelysäännöksiin ja miten ne näyttäytyvät rangaistuksen mittaamisen näkökulmasta.

Rangaistuksen mittaaminen ja tunnusmerkistön valinta kytkeytyvät toisiinsa myös pahoinpitelyrikoksissa. Tästä syystä tutkielman alussa on käsitelty pahoinpitelyrikosten tunnusmerkistöjä. Jäljemmissä luvuissa käsitellään lähisuhdeväkivaltaa koskevia erityiskysymyksiä sekä rangaistuksen mittaamiseen liittyviä periaatteita ja perusteita. Pahoinpitelyrikosten rangaistuksia oikeuskäytännön ja tilastojen valossa käsitellään omassa luvussaan. Rakenteeseen liittyvillä valinnoilla olen tavoitellut sitä, että tutkielma etenee johdonmukaisesti käsittelemällä ensin väkivaltarikosten tunnusmerkistöjä, sitten rangaistuksiin liittyviä perusperiaatteita sekä lähisuhdeväkivallan erityiskysymyksiä ja lopuksi käydään läpi näihin liittyvä käytäntö oikeustapausten ja tilastojen kautta.

⁵⁵ Hahto 2001, s. 1291 ja 1297.

2 Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset

2.1 Lainsäädännön kehitys

Pahoinpitelyrikokset ovat osa rikoslain perinteistä ydinsisältöä.⁵⁶ Rikoslain säätämisen jälkeen henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia koskevat säännökset ovat olleet kaksi kertaa laajan uudistuksen kohteena. Ensimmäisen kerran RL 21 luvun säännökset uudistettiin vuonna 1969⁵⁷ ja toisen kerran vuonna 1995⁵⁸. Henki- ja pahoinpitelyrikossäännökset rakennettiin puhtaan tahallisuusvastuun varaan vuoden 1969 uudistuksessa ja tuottamuksellisesti aiheutetut seuraukset huomioitiin erillisissä tuottamuskriminalisoinneissa. Vuonna 1966 lain esitöissä todettiin pahoinpitelyrikoksia koskevista rangaistussäännöksistä, että niissä on tietoisesti pyritty välttämään yksityiskohtaisuutta ja rangaistusasteikkoja on väljennetty, koska ”tuomioistuinlaitos ja tuomarikunta ovat maassamme niin korkealla tasolla, että tuomioistuimien tehtäväksi voidaan uskoa rangaistusten mittaaminen väljemmistä rangaistusasteikoista.”⁵⁹

Rikoslain kokonaisuudistuksen yhtenä tavoitteena on ollut korostaa henkeen, terveyteen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvien rikosten moitittavuutta muun muassa korottamalla tarvittaessa niiden asteikkoja.⁶⁰ Vuoden 1995 uudistuksen yhteydessä henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikoksien rangaistusasteikkoja ei siten lievennetty, vaikka rikoslain aikaisemmassa osauudistuksessa useiden omaisuusrikosten rangaistusasteikkoja lievennettiin. Lainsäätäjän suhtautuminen väkivaltarikoksiin on selvä: väkivaltarikosten tuomittavuutta haluttiin korostaa. Rangaistusasteikkojen tarkoituksiksi nimettiin hengen ja terveyden suojan ja väkivallan tuomittavuuden korostaminen.⁶¹ Kokonaisuudistuksen perusteluissa otettiin kantaa myös julkisiin ja yksityisiin alueisiin liittyvään jaotteluun pahoinpitelyrikosten yhteydessä. Jakoa ei pidetty tarkoituksenmukaisena ja sen todettiin muodostaneen käytännön, jonka seurauksena valtaosa perheensisäisestä väkivallasta määrittyi automaattisesti asianomistajarikoksiksi. Hallituksen esityksessä todettiin seuraavasti:

⁵⁶ HE 94/1993 vp, s. 86.

⁵⁷ Uudistusta koskevat esityöt: HE 68/1966 vp ja LaVM 11/1969 vp.

⁵⁸ Uudistusta koskevat esityöt: HE 94/1993 vp ja LaVM 22/1994 vp.

⁵⁹ HE 68/1966 vp, s. 5–6.

⁶⁰ LaVM 13/2001 vp, s. 4. Lakivaliokunta on kirjannut tämän rikoslain kokonaisuudistuksen tavoitteeksi jo aiemminkin (LaVM 3/1998 vp — HE 6/1997 vp ja HE 117/1997 vp).

⁶¹ HE 94/1993 vp, s. 85 ja HE 213/2000 vp, s. 4. Jälkimmäisessä esityksessä todetaan edelleen, että osoituksena yhteiskunnan suhtautumisen vakavuudesta kuhunkin rikostyyppiin ovat rikoksista säädetyt rangaistusasteikot.

Käytännössä on esiintynyt tilanteita, joissa muutama metri on ratkaissut, onko pahoinpitely virallisen syytteen alainen vai asianomistajarikos. Merkittävämpi asia kuitenkin on, että tämä yksityisen ja julkisen paikan erottelu on tehnyt suuren osan perheväkivaltatapauksista, joita ei voida pitää törkeänä pahoinpitelynä, asianomistajarikoksiksi. Näin laki on heijastanut käsitystä, että perheväkivalta on yksityisasia, johon rikosoikeudellinen järjestelmä ei viranomaisen aloitteesta puutu. Perheväkivalta on erityisesti 1980-luvulla alettu tunnustaa yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. On korostettu, että perhepiirin pahoinpitelyissä sovinnot syntyvät usein painostuksesta, joka on vain jatkoa väkivallan käytölle perhesuhteissa. Yleisesti hyväksyttävän käsityksen mukaan perheen yksityisyys ei saa merkitä, että perheen sisäisissä suhteissa hyväksyttäisiin väkivalta.⁶²

Kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa saatettiin virallisen syytteen alaiseksi pahoinpitely myös silloin, kun se tapahtuu yksityisellä paikalla. Uudistuksella haluttiin korostaa niin sanottujen kotipahoinpitelyjen moitittavuutta ja saada ne aikaisempaa useammin oikeuden käsiteltäviksi. Uudistuksella tavoiteltiin myös sitä, että asianomistajia voitaisiin suojella mahdolliselta painostukselta.⁶³ Lain heijastamaa käsitystä siitä, että perheväkivalta on yksityisasia, voitiin joka tapauksessa pitää viimeistään rikoslain kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa vanhentuneena.⁶⁴

2.2 Tunnusmerkistöt

2.2.1 Pahoinpitely

Terveys ja ruumiillinen koskemattomuus sisältävät useita ulottuvuuksia. Näitä arvoja voidaan loukata eri tavoin ja eriasteisesti. Käsite pahoinpitely sisältää lähemmässä tarkastelussa useita ulottuvuuksia. Aiemmin voimassa olleessa laissa pahoinpitelyn sisältö oletettiin tavallaan tunnetuksi. Pahoinpidellä voidaan kuitenkin monella tavoin.⁶⁵ Lain esitöiden mukaan pahoinpitelysäännös on tarkoitettu nimenomaan tulkittavaksi siten, että terveyttä voidaan tahallisesti vahingoittaa tai kipua aiheuttaa muutenkin kuin nyrkein tai puukoin ja että tällaiset teot rinnastetaan perinteisesti käsitettyyn väkivaltaan.⁶⁶

⁶² HE 94/1993 vp, s. 91–92.

⁶³ HE 6/1997 vp, s. 12. RL 21:17 nojalla pahoinpitelyrikoksesta tehtiin syyttämättäjäätämispäätös, jos asianomistaja sitä omasta vakaavasta tahdosta pyysi (niin kutsuttu vakaan tahdon pykälä), eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaatinut syytteen nostamista. Säännös kumottiin vuonna 2004.

⁶⁴ Lisäksi Suomi oli tässä suhteessa jäljessä pohjoismaisesta kehityksestä; Ruotsissa saatettiin kaikki pahoinpitelyt virallisen syytteen alaisiksi vuonna 1981, Tanskassa pahoinpitely on ollut virallisen syytteen alainen vuodesta 1989 ja Norjassa erilaiset sukulaisuus- ja perhesuhteissa tapahtuneet pahoinpitelyt saatettiin virallisen syytteen alaisuuteen vuonna 1988. HE 94/1993 vp, s. 92. Ks. myös Kotanen 2013, s. 84–89. Ennen kokonaisuudistusta voimassa ollut rikoslain 21 luku oli peräisin vuodelta 1969. Aiemmin voimassa olleessa laissa pahoinpitelyrikokset oli selvärajaisesti jaoteltu kahteen ryhmään, joiden määrittelijöinä oli tekopaikka sekä yhteiskunnan puuttumisvastuu.

⁶⁵ Rikosoikeus, Lappi-Seppälä 2013, s. 504.

⁶⁶ HE 94/1993 vp, s. 96.

Vuoden 1995 uudistus laajensi pahoinpitelyn perustunnusmerkistön soveltamisalaa. Uudistusta koskevissa lain esitöissä on todettu, että aiemmin voimassa olleen lain rakennetta ei voitu pitää onnistuneena. Pahoinpitely oli kuvattu aiemmassa laissa sanonnalla ”joka tahallaan aiheuttaa toiselle ruumiinvamman tai sairauden”. Pahoinpitely voi kuitenkin olla muutakin, kuin ruumiinvamman tai sairauden aiheuttamista ja itse perustunnusmerkistöstä pitäisi käydä ilmi, mitä pahoinpitely on.⁶⁷ Voimassa olevan lain mukaan:

Joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, on tuomittava pahoinpitelystä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Yritys on rangaistava (RL 21:5).⁶⁸

Pahoinpitelyn tunnusmerkistö on siis rakennettu pääasiassa kahden perustekomuodon varaan. Pahoinpitelyä on ensinnäkin ruumiillisen väkivallan tekeminen toiselle. Tällöin on kysymys pahoinpitelystä toimintona, jolla loukataan toisen ruumiillista koskemattomuutta. Toiminnosta voi aiheutua vamma tai muu terveyden vahingoittuminen, mutta mahdollista on myös, ettei siitä aiheudu näkyvää seurausta. Toisessa perustekomuodossa on kyse seurauksen aiheuttamisesta ja siihen kuuluu toisen terveyden vahingoittaminen tai kivun aiheuttaminen muuten kuin ruumiillista väkivaltaa tekemällä.⁶⁹ Käyttämällä sanonnan ”vamman tai sairauden aiheuttaminen” sijaan sanontaa ”vahingoittaa toisen terveyttä”, on saatu rangaistavuuden piiriin myös sellaiset seuraukset, jotka ilmenevät psyykkisinä häiriöinä.⁷⁰ Ruumiillisen väkivallan tekeminen ei kuitenkaan edellytä mitään terveysvahinkoja ollakseen rangaistavaa pahoinpitelyä.⁷¹

Tapauksen KKO 2017:7 perusteluissa korkein oikeus totesi, että A:n rikoksissa oli kysymys ”tekotavoiltaan varsin tavanomaisista pahoinpitelyistä”. A oli yksityisasunnossa tehnyt ruumiillista väkivaltaa X:lle lyömällä tätä useita kertoja nyrkillä kasvoihin ja

⁶⁷ HE 94/1993 vp, s. 95.

⁶⁸ Ruotsissa pahoinpitelyrikoksista säädetään Ruotsin rikoslain (brottsbalk, jäljempänä BrB 1962:700) 3 luvussa, luvun 5 §:ssä pahoinpitelystä ja 6 §:ssä törkeästä pahoinpitelystä. Pahoinpitelystä tuomitaan Ruotsissa vankeutta enintään kaksi vuotta. Jos teko on lievä, tekijä tuomitaan sakkoon tai enintään kuuden kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Kyseisten säännösten mukaan pahoinpitelyyn syyllistyy se, joka aiheuttaa toiselle ruumiillista vahinkoa, sairauden tai kipua taikka saattaa toisen avuttomaan tai vastaavaan tilaan. Sääntely on siis pitkälti samankaltainen kuin Suomessa, joskin lievän pahoinpitelyn enimmäisrangaistus on kansallista tasoa korkeampi.

⁶⁹ Vrt. Norjan sääntely. Norjan rikoslaissa (*straffeloven*) pahoinpitelystä säädetään rikoslain 228 §:ssä ja se on rangaistavaa vain, kun se on fyysistä. Rangaistusasteikko on sakko tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Mikäli pahoinpitelyllä aiheutetaan ruumiinvamma tai huomattavaa kipua, rangaistukseksi voidaan määrätä kolme vuotta vankeutta.

⁷⁰ HE 94/1993 vp, s. 95. Aiemmin pahoinpitely pelkkänä ruumiillisena väkivaltana ilman seurausta, samoin kuin terveyden vahingoittaminen ja kivun aiheuttaminen ilman ruumiillista väkivaltaa rangaistiin yleensä lievänä pahoinpitelyinä. Rikosoikeus, Lappi-Seppälä 2013, s. 504.

⁷¹ Keskeiset rikokset, Matikkala 2018, s. 252.

ylävartaloon aiheuttaen tälle kivun lisäksi turvotusta otsalle ja oikeaan silmäkulmaan. Perusmuotoinen pahoinpitely käsittääkin useimmiten nyrkillä tehtyjä lyöntejä. Näin myös esimerkiksi ratkaisuisissa KKO 2020:48. Tapauksessa lyöntejä oli kohdistettu pään alueelle. Päähän kohdistunut väkivalta on oikeuskäytännössä vakiintuneesti katsottu vähäistä voimakkaammaksi ja erityisen vaarallisenä väkivallan muotona on oikeuskäytännössä pidetty kuristamista⁷². Tapauksessa KKO 2001:7 tavanomaisesta poikkeava teko-muoto täytti perusmuotoisen pahoinpitelyn tunnusmerkistön. A oli antanut 12-vuotiaalle lapselle väkevää alkoholijuomaa sillä seurauksella, että tämä oli juonut itsensä tiedottomaan humalatilaan.⁷³ Tässä tutkielmassa on käsitelty lukuisia perusmuotoisen pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttäviä tekoja jäljempänä luvussa 5.

2.2.2 Törkeä pahoinpitely

Törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistöön kuuluu, että pahoinpitelyllä aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila, että rikos tehdään erityisen raatavalla tai julmalla tavalla tai siinä käytetään hengenvaarallista välinettä ja että rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä (RL 21:6). Törkeästä pahoinpitelystä tuomitaan vankeutta vähintään yksi ja enintään kymmenen vuotta. Yritys on rangaistava.⁷⁴ Jotta pahoinpitely voidaan katsoa törkeäksi, teon on siis täytettävä vähintään yksi RL 21:6:ssä tarkoitettu ankaroittamisperuste (kvalifiointiperuste) ja sen lisäksi rikoksen on oltava myös kokonaisuutena arvostellen törkeä (RL 21:6.2). Vuoden 1995 uudistuksessa törkeän pahoinpitelyn laissa luetellut ankaroittamisperusteet muutettiin esimerkinomaisista tyhjistä.⁷⁵ Nykyiset pahoinpitelyn ankaroittamisperusteet vastaavat siis rikoslain kokonaisuudistuksen toisen vaiheen yhteydessä vuonna 1995 muutettua törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistöä ja ne ovat lain esitöiden mukaan edelleen asiallisesti samat kuin vuoden 1969 laissa.⁷⁶

⁷² Ks. mm. ratkaisut KKO 2021:82, KKO 1998:1 ja KKO 2014:91.

⁷³ Kyseisessä tapauksessa mielenkiintoista on se, että tekijä tuomittiin rangaistukseen pahoinpitelystä terveyden vahingoittamisen (eikä tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan saattamisen) perusteella. Ks. myös Keskeiset rikokset, Matikkala 2018, s. 254.

⁷⁴ Ruotsissa törkeää pahoinpitelyä koskee nykyisin kaksi tunnusmerkistöä, kun BrB 3:6:ssa säädetään törkeästä ja erittäin törkeästä pahoinpitelystä. Kyseisen lainkohdan mukaan teosta tuomitaan vankeutta vähintään yksi ja enintään kuusi vuotta, jos pahoinpitelyä on pidettävä törkeänä. Jos pahoinpitelyä on pidettävä taas erityisen törkeänä (BrB 3 luku 6 § 2 momentti), rangaistusasteikko on vähintään neljä ja enintään kymmenen vuotta vankeutta. Ruotsissa erityisen törkeän pahoinpitelyn vähimmäisrangaistus on siis huomattavasti Suomen törkeän pahoinpitelyn vähimmäisrangaistusta korkeampi.

⁷⁵ HE 94/1993 vp, s. 96. Näin tunnusmerkistön kirjoitusasu muutettiin yhdenmukaiseksi muiden rikosten törkeiden tekumuotojen kirjoitustavan kanssa.

⁷⁶ KKO 2021:54, kohta 16 ja HE 94/1993 vp, s. 96.

Vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila (RL 21:6.1:n 1 kohta). Lakivaliokunnan mukaan kvalifiointiperuste ”hengenvaarallinen tila” edellyttää toteutunutta konkreettista seurausta eikä vain sen vaaraa.⁷⁷ Lain esitöiden mukaan vakavana sairautena tulee taas pitää esimerkiksi tautia, joka on aiheuttanut hengenvaaran tai jota kokemuksen mukaan on pidettävä luonteeltaan hengenvaarallisena.⁷⁸ Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että vakavan vamman ja pysyvän haitan vaara on ilmeinen, jos maassa puolustuskyvyttömänä makaavaa potkitaan päähän ja tällainen menettely täyttää törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön.⁷⁹

Tuomioistuimissa HIV-infektion tarttumista on arvioitu pääasiassa törkeänä pahoinpitelynä.⁸⁰ KKO on viime vuosina antanut muutamia HIV-infektiota koskevia ennakkoratkaisuja. Tapauksissa on ollut arvioitavana se, ovatko vastaajat syyllistyneet törkeään pahoinpitelyyn, sen yritykseen tai vaaran aiheuttamiseen. Ratkaisussa KKO 2017:8 HIV-infektio oli tarttunut asianomistajaan lukuisten suojaamattomien sukupuoliyhteyksien johdosta. KKO katsoi, että HIV-infektio oli törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistössä tarkoitettu vakava sairaus, piti tekoa myös kokonaisuutena arvostellen törkeänä ja tuomitsi vastaajan törkeästä pahoinpitelystä. Ratkaisussa KKO 2015:84 syyte törkeän pahoinpitelyn yrityksestä puolestaan hylättiin. HIV-infektio ei ollut tarttunut B:hen. A oli käyttänyt asianmukaisesti viruslääkitystä eikä HIV-infektion tarttumista pidetty sillä tavalla todennäköisenä, että teko olisi tullut lukea A:n syyksi törkeänä pahoinpitelynä. Tapauksessa KKO 2021:64 oli kyse pitkälti samankaltaisista olosuhteista. KKO totesi ratkaisua koskevissa perusteluissaan, että riski HIV-infektion tartumisesta suojaamattomassakaan yhdynnässä on lähinnä teoreettinen, jos HIV-positiivinen osapuoli käyttää HIV-lääkitystä säännöllisesti siten, että hänen verensä virusmäärä pysyy alhaisena. Rangaistavuuden alaa näyttäisi olennaisesti leimaavan tartunnan todennäköisyys.⁸¹ Jos HIV-infektion tarttuminen on epätodennäköistä, vaatimus rikoksen täyttymisen vaarasta (RL 5:1.2) ei toteudu eikä tekoa pidetä myöskään rangaistavana yrityksenä.⁸² Lain esitöissä on todettu, että tahallisuuden arviointiin HIV-

⁷⁷ Törkeän ryöstön arviointiperusteet ovat samat kuin törkeän pahoinpitelyn. Hallituksen esitystä täsmennettiin lakivaliokunnan esityksestä törkeän ryöstön osalta sen tunnusmerkistön uudistuksen yhteydessä ja sana hengenvaara korvattiin ilmaisulla hengenvaarallinen tila. Törkeysarviointi edellyttää siis nimenomaan toteutunutta konkreettista seurausta: hengenvaarallista tilaa eikä vain konkreettista vaaraa. LaVM 22/1994 vp, s. 12.

⁷⁸ HE 68/1966 vp s. 16, LaVM 11/1969 vp s. 5.

⁷⁹ KKO 2005:134.

⁸⁰ KKO 2017:8, kohta 17. Ks. myös Hyttinen – Tapani 2017, s. 768.

⁸¹ Hyttinen – Tapani 2017, s. 772.

⁸² Ks. KKO 2021:64, kohta 19.

tartuntaa koskevissa jutuissa on liittynyt aivan erityisiä ongelmia.⁸³ Hyttinen ja Tapani ovat nähdäkseni kiteyttäneet tahallisuusarvioinnin ongelmat osuvasti esittäessään seuraavan kysymyksen: onko niin, että tahallisuus on jäänyt täyttymättä sen takia, että seurauksen syntymisen objektiivinen todennäköisyys on alhainen vai onko kyse tekijän subjektiivisesta arviosta?⁸⁴

Erityisen raaka tai julma tekotapa (RL 21:6.1:n 2 kohta). Lainkohdan esitöissä on katsottu, että päähän potkimista voidaan yleensä pitää raakana tekotapana. Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa kuristamista on pidetty raakana tekotapana.⁸⁵ Puolustuskyvyttömään kohdistunutta pahoinpitelyä voidaan puolestaan esitöiden mukaan pitää julmana. Lainsäätäjä on katsonut, että raakuudella ja julmuudella on vivahde-ero, minkä vuoksi molemmat tuli lakiuudistuksen yhteydessä edelleen sisällyttää tunnusmerkistöön.⁸⁶ Kvalifiointiperusteen ”tehty erityisen julmalla tavalla” arviointia ilmentää KKO:n tuore ratkaisu KKO 2021:54. KKO on todennut ratkaisun perusteluissa, ettei lain esitöissä ole otettu kantaa siihen, mikä tekee teon raakuudesta tai julmuudesta erityistä. Lain esitöissä mainittu uhrin puolustuskyvyttömyys on vain yksi esimerkki julmuudelle annettavasta merkityssisällöstä. Puolustuskyvyttömänkään pahoinpitelemistä ei voida kaikissa tilanteissa pitää erityisen julmana. Rikokseen on liitettävä muitakin julmuutta osoittavia piirteitä. Tällaisina piirteinä pidetään tyypillisesti tarkoituksellista kärsimyksen tai tuskien aiheuttamista tai niiden pitkittämistä. Julmuusarviointiin voivat kuitenkin vaikuttaa myös muut pahoinpitelyn tekotapaan, uhrin tai tekijän asemaan sekä teko-olosuhteisiin liittyvät seikat.⁸⁷

Tapauksessa KKO 2021:54 vanhemmat olivat aiheuttaneet 5–6-vuotiaalle lapselleen kipua ja vahingoittaneet tämän terveyttä muun muassa laiminlyömällä atooppisen ihon hoidon ja sitomalla tämän kädet yhteen ruokailemisen ja yön ajaksi. Pahoinpitely oli pääosin tapahtunut perheen kotina käytetyssä purjeveneessä eikä lapsella ole ollut siten mahdollisuutta turvautua muihin aikuisiin. Lapsi on ollut ikänsä, riippuvuussuhteensa ja alistamisen asemansa vuoksi puolustuskyvytön. Tekoaika on ollut pitkä, ja sen kuluessa vanhemmat ovat kohdistaneet lapsen useita erilaisia tekoja ja laiminlyöntejä, joita oli osaksi pidettävä luonteeltaan lasta nöyryyttävinä ja alistavina. Lapselle on aiheutunut vakavia fyysisiä ja psyykkisiä oireita. Tekoa on tämän vuoksi pidettävä julmana.

Yksittäisinä ja ulkoisten seikkojen perusteella tarkastellen syyksilukemisen piiriin jääviä osatekoja ei voitu pitää moitittavuudestaan huolimatta erityisen vakavina, kun niitä verrattiin pahoinpitelyrikoksiin yleensä. Joihinkin menettelyihin oli vastaajien mukaan

⁸³ HE 44/2002 vp, s. 82.

⁸⁴ Hyttinen – Tapani 2017, s. 773. Kirjoituksessa kommentoidaan pääasiassa ratkaisuja KKO 2015:83, KKO 2015:84 ja KKO 2017:8.

⁸⁵ Keskeiset rikokset, Matikkala 2018, s. 257. Vrt. KKO 1998:1, jossa kuristamisen ei näytetty aiheuttaneen hengenvaarallista tilaa ja teko luettiin syyksi perusmuotoisena pahoinpitelynä.

⁸⁶ HE 94/1993 vp, s. 96.

⁸⁷ KKO 2021:54, kohta 17.

ryhdytty terveydenhoidollisista tai kasvatuksellisista syistä tarkoituksena saada lapsi lopettamaan itsensä raapiminen. KKO totesi, että tällaiset tavoitteet eivät kuitenkaan muuta sitä arviota, että lapselle on tarpeettomasti aiheutettu kärsimystä. Vanhempien tahallisuuden asteen katsottiin olleen todennäköisyystahallisuutta. Vahingoittamistarkoituksen puuttumisella oli merkitystä myös arvioitaessa sitä, oliko vastaajien lapseensa kohdistama menettely kokonaisuudessaan täyttänyt törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön mukaisen teon erityistä julmuutta koskevan ankaroittamisperusteen. KKO katsoi, että erityistä julmuutta vastaan puhuvat seikat olivat tapauksessa painavampia, kuin sitä puoltavat seikat.

KKO on siis punninnut pahoinpitelyn erityistä julmuutta puoltavia seikkoja vasten sitä vastaan puhuvia seikkoja ja ratkaissut asian kokonaisharkinnan perusteella. Kyseisestä ratkaisusta ei ole siis erotettavissa ainakaan mitään yksittäistä pahoinpitelyn teon luonteeseen kuuluvaa seikkaa, joka täyttäisi kvalifiointiperusteen ”tehty erityisen julmalla tavalla”. Tapaus sisältää myös runsaasti erityispiirteitä. Johtopäätöksenä siitä voidaan kuitenkin todeta, että arviointi tehdään kokonaisharkinnan perusteella, jossa annetaan merkitystä muun muassa tahallisuuden asteelle ja tekijän tarkoitukselle.

Tapauksessa RHO 29.9.2020 20/135106 A oli tehnyt ruumiillista väkivaltaa B:lle lyömällä tätä nyrkillä päähän ja potkimalla jalkoihin, läpsimällä keittiöveitsen terän lappeella päähän, jalkoihin ja käsiin aiheuttaen B:lle viiltohaavoja. Lisäksi A oli kuristanut B:tä voimakkaasti kahdella kädellä kaulasta. A oli myös leikannut saksilla B:n hiuksia ja tukistanut tätä. Pahoinpitely oli kestänyt useamman tunnin ajan ja B oli ollut koko teon ajan lattialla.

Seuraamusharkintaa koskevissa perusteluissa todettiin, että A on kohdistanut B:hen erilaisia ja vakavana sekä nöyryyttävänä pidettäviä pahoinpitelytoimia. A on myös käyttänyt pahoinpitelyssä pitkää kokkiveistä eli teräasetta. Oikeus on katsonut, että edellä kuvatut seikat täyttävät RL 21:6:ssa tarkoitettua raa’an ja julman tekotavan. Kysymys on lisäksi ollut lähisuhdeväkivallasta. Käräjäoikeuden ratkaisu jäi edeltä kuvatuin osin lainvoimaiseksi.

Tapauksessa VaaHO 19.4.2021 21/116844 sekä hovioikeus että käräjäoikeus katsoivat, että käytetty väkivalta oli erityisen julmaa ja raakaa, kun A oli poliisivankilan putkassa potkinut maassa päihtyneenä ja siten puolustuskyvyttömänä maannutta B:tä pään alueelle noin 30 kertaa ja lyönyt tätä nyrkillä noin 15 kertaa. A tuomittiin törkeästä ja perusmuotoisesta pahoinpitelystä yhteiseen 1 vuoden 4 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen.

Oikeuskäytännössä päähän potkiminen näyttäisi varsin tavanomaisesti täyttävän erityisen raa’an ja julman tekotavan. Kuten ratkaisusta RHO 29.9.2020 20/135106 käy ilmi, voivat hyvin monenlaiset tekotavat kuitenkin täyttää kyseisen ankaroittamisperusteen.

Ampuma-, teräase tai muu niihin rinnastettava hengenvaarallinen väline (RL 21:6.1:n 3 kohta). Lain esitöiden mukaan mitä moninaisimmat välineet voivat olla

hengenvaarallisia. Esimerkiksi kiviä, laudanpätkiä, laukkuja tai useita kodin esineitä voidaan käyttää hengenvaarallisella tavalla. Rajaamalla kvalifiointiperuste terä- ja ampumaseisiin ja niihin rinnastettaviin hengenvaarallisiin välineisiin lainsäätäjät on halunnut korostaa normia varsinaisten aseiden käytön suuremmasta tuomittavuudesta.⁸⁸ Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä teräaseen käyttö on pääsääntöisesti kvalifioinut teon törkeäksi. Ratkaisuissa KKO 1999:20 ja KKO 2009:48 jo yhden voimakkaan teräaseen iskun katsottiin kvalifioivan teon törkeäksi. Ratkaisussa KKO 2014:6 korkein oikeus on todennut, että esimerkiksi kaulan alueelle teräaseella tehtyihin vammoihin liittyy usein myös hengenvaara ja sattumanvaraista on, kuinka vakaviin seurauksiin kaulaan kohdistunut pahoinpitely lopulta johtaa. Korkein oikeus on hiljattain antanut kaksi törkeää ryöstöä käsittelevää ratkaisua. Ratkaisussa KKO 2020:37 pohjaosasta rikki oleva olutpullo katsottiin teräaseeseen rinnastettavaksi hengenvaaralliseksi välineeksi. Ratkaisussa KKO 2021:38 vastaaja oli lyönyt asianomistajaa kirveen hamarapuolella jalkaan. KKO katsoi, että teossa oli käytetty ampuma- tai teräaseeseen rinnastettavaa hengenvaarallista välinettä. Tuoreessa ratkaisussa KKO 2021:57 korkein oikeus katsoi sen sijaan, ettei teleskooppipatukka ollut ampuma- tai teräaseeseen rinnastettava hengenvaarallinen väline.

Tapauksessa VaaHO 16.11.2021 21/148284 teossa käytetty teräase oli ollut kuorimaveitsi. Hovioikeus totesi ratkaisun perusteluissa, että kyseessä ei ole kovin tyypillinen tekoväline ja sen potentiaalinen vaarallisuus pahoinpitelytilanteessa liittyy lähinnä kuorimaveitsen kärkeen, joka kuitenkin kaareutuu nopeasti tylpäksi, eikä veitsellä ole varsinaista leikkaavaa terää. Koska asianomistajalle aiheutuneet vammat olivat tapauksessa lisäksi jääneet varsin vähäisiksi ja pinnallisiksi, oikeus katsoi, ettei tekoa voitu pitää kokonaisuutena arvostellen törkeänä. Ratkaisussa on nähdäkseni tyypilliseen tapaan annettu painoarvoa aiheutuneiden vammojen vakavuudelle, mutta myös käytetyn teräaseen tyyppille arvioitaessa sitä, täyttyykö kokonaistörkeysvaatimus. Myös oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että teräaseen käyttäminen pahoinpitelyssä jollakin vähämerkityksellisellä tavalla voi johtaa siihen, että vaikka kvalifiointiperuste sinänsä on käsillä, rikos ei ole kokonaisuutena arvostellen törkeä.⁸⁹ Teon syyksilukemiseksi törkeänä pahoinpitelynä ei riitä se, että jokin edellä käsitellyistä kvalifiointiperusteista täyttyy, vaan teon tulee olla myös kokonaisuutena arvostellen törkeä (RL 21:6.2). Esimerkkinä kokonaisarvioinnista voidaan mainita ratkaisu KKO 2014:6. A oli käyttänyt pahoinpitelyssä teräasetta, jolla hän oli aiheuttanut B:lle vamman kaulaan. A:n ei kuitenkaan ollut näytetty tähdänneen

⁸⁸ HE 94/1993 vp, s. 97.

⁸⁹ Keskeiset rikokset, Matikkala 2018, s. 261.

kaulaan, B:n vamma oli ollut melko pinnallinen viiltohaava ja lisäksi kyseessä oli ollut molemminpuolinen yhteenotto. Korkein oikeus piti viimeksi mainittuja seikkoja teon kokonaisarvostelussa painavampina ja katsoi, ettei teko ollut siten kokonaisuutena arvostellen törkeä.⁹⁰

2.2.3 Lievä pahoinpitely

RL 21:7:n mukaan ”jos pahoinpitely, huomioon ottaen väkivallan, ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen tai terveyden vahingoittamisen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksenteijä on tuomittava *lievästä pahoinpitelystä* sakkoon”. Vuonna 1995 on uudistettu niin ikään lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistö. Aiemmin lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn raja perustui siihen, aiheutettiinko pahoinpitelyllä vamma tai sairaus. Pelkästään seurauksen vakavuuteen perustuvaa porrastusta ei voitu pitää onnistuneena ja sen voitiin ajatella heijastavan seurausvastuuajattelua. Uudistuksen myötä lievän pahoinpitelyn säännös muutettiin vastaamaan paremmin rikosten törkeysarvostelussa noudatettavia yleisiä periaatteita. Nykyisin teko katsotaan lieväksi pahoinpitelyksi kokonaisarvostelun perusteella. Huomiota kiinnitetään muun muassa väkivallan, ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen ja terveyden vahingoittamisen vähäisyyteen.⁹¹

Ratkaisussa VaaHO 18.8.2020 21/113005 lieväksi pahoinpitelyksi katsottiin seuraava menettely: A oli tehnyt B:lle ruumiillista väkivaltaa raapimalla tai kynsimällä tätä kaulalle niin, että kaulaan on tullut verisiä naarmuja. Ratkaisussa THO 13.5.2020 20/117451 lievänä pahoinpitelynä syyksiluettiin seuraava menettely: A oli tehnyt ruumiillista väkivaltaa puolisolleen heidän yhteisessä asunnossaan ottamalla tätä kurkusta kiinni, repimällä, tönimällä ja vääntämällä tätä. Ratkaisussa HelHO 17.9.2020 20/133068 lievänä pahoinpitelynä syyksiluettiin asianomistajan kaataminen maahan.

Teon katsominen lieväksi pahoinpitelyksi näyttäisi edellyttävän, että tehty väkivalta on ollut lähinnä raapimista, tönimistä tai esimerkiksi vähäistä repimistä. Kokonaisuutena arvostellen vähäistä väkivaltaa voisi nähdäkseni olla myös kevyt lyönti avokämmenellä ja aiheutuneen kivun on tullut olla vähäistä.

Ratkaisussa KKO 1993:151 lievänä pahoinpitelynä luettiin syyksi lapsen kohdistuneena rangaistavana väkivaltana muun muassa lapsen tukistaminen ja luunappien antaminen kuritustarkoituksessa. Lievän pahoinpitelyn syyteoikeutta koskeneen lain muutoksen esitöissä on kuitenkin korostettu, ettei huoltajan kuritustarkoitusta tule pitää sellaisena

⁹⁰ Korkein oikeus on ottanut kantaa kokonaistörkeysarvostelun harkintaperusteisiin myös muun muassa tapauksissa KKO 2011:102, KKO 2013:57, KKO 2014:80 ja KKO 2017:50.

⁹¹ Ks. esimerkiksi HE 94/1993 vp, s. 97 ja Rikosoikeus, Lappi-Seppälä 2013, s. 515–516.

seikkana, joka oikeuttaisi kokonaisarvostelun nojalla soveltamaan lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistöä.⁹² Joka tapauksessa on huomattava, että ratkaisu KKO 1993:151 on annettu aikana, jolloin teon arvioiminen perusmuotoiseksi pahoinpitelyksi edellytti näkyvien vammojen aiheutumisesta tai teon oli tullut kohdistua turvattomaan henkilöön niin, että tämä koki lisäksi uhkaa. Rikoslain vuoden 1995 kokonaisuudistuksen jälkeen myös teot, joissa ei ole aiheutettu näkyviä vammoja, on voitu tuomita tavallisena pahoinpitelynä.

Uudempaa oikeuskäytäntöä kuvastaa hovioikeustasoinen ratkaisu RHO 19.2021 21/102061. Ratkaisussa perusmuotoisena pahoinpitelynä syyksiluettiin lasten isän ja tämän puolison menettely, jonka katsottiin ylittävän hyväksyttävänä ja sallittuna pidettävän lasten rajoittamisen. Lapsen isä oli tarttunut lasta noin viidellä eri kerralla niskavilloista kiinni aiheuttaen tälle kipua. Hovioikeus totesi ratkaisun perusteluissa, että hyväksyttävänä rajoittamisena ei voida pitää sitä, että lapselle aiheutetaan kipua edes yksittäisellä kerralla tarttumalla tätä hiuksista kiinni. Teon luonteen arvioinnissa tuli ottaa huomioon myös se, että tekijä on ollut samassa taloudessa asuva lapsen isä, jonka erityisenä velvollisuutena on ollut tarjota lapselleen huolenpitoa ja turvaa. Menettelyä ei myöskään voitu pitää kokonaisuutena arvioiden vähäisenä. Oikeus totesi vähäisyyden arvioinnista edelleen, että toistuvuutta on oikeuskäytännössä nimenomaisesti pidetty ankaroitavana seikkana. Muita teon ankarampaan arviointiin vaikuttavia seikkoja perheväkivaltatapauksissa ovat olleet lapsen riippuvainen ja alistainen asema sekä joutuminen lähivanhempansa pahoinpitelemäksi omassa kodissaan useiden vuosien ajan.

2.3 Tunnusmerkistön valinta ja yritys rangaistuksen mittaamisen näkökulmasta

Rangaistuksen mittaaminen ja tunnusmerkistön valinta kytkeytyvät toisiinsa myös pahoinpitelyrikoksissa.⁹³ Tunnusmerkistö määrittelee rangaistusasteikon ja teon vaarallisuus otetaan joka tapauksessa rangaistuksen mittaamisessa huomioon, vaikkei törkeämpi tunnusmerkistö täytyisikään. Tunnusmerkistön valinnan ja rangaistuksen mittaamisen välistä suhdetta kuvaa muun muassa ratkaisu KKO 2010:36. Tapauksessa syyttäjä vaati A:lle rangaistusta muun ohella törkeästä pahoinpitelystä. A oli tehnyt B:lle ruumiillista väkivaltaa siten, että hän oli lyönyt häneen selin tuolilla istunutta B:tä 6,3 kilon painoisella metallirunkoisella ravintolatuolilla voimakkaasti päähän. Korkein oikeus katsoi, että

⁹² HE 78/2010 vp, s. 24.

⁹³ Tapani – Tolvanen 2016, s. 57.

metallirunkoinen tuoli ei ollut RL 21:6.1:n 3 kohdassa tarkoitettu ampuma- tai teräaseeseen rinnastettava hengenvaarallinen väline.⁹⁴ Tapauksessa oli kysymys myös pahoinpitelystä tuomittavan rangaistuksen mittaamisesta. Korkein oikeus perusteli rangaistuksen mittaamista seuraavasti:

A:n lyönti on aiheuttanut B:n päälle V:n muotoisen haavan, joka on jouduttu ompelemaan. Lyönti, joka on tehty painavalla tuolilla ja kohdistettu päähän, olisi voinut aiheuttaa uhrilleen pysyvän päänsisäisen vamman, ja on siten ollut luonteeltaan aiheutunutta seuraamusta merkittävästi vaarallisempi. Asiassa ei ole ilmennyt, että teolle olisi ollut mitään lieventävää perustetta. Näiden seikkojen vuoksi pahoinpitelystä tuomittavan rangaistuksen tulee olla tavanomaista ankarampi. Huomioon ottaen rangaistuksen koventamisperusteena A:n aikaisempi rikollisuus korkein oikeus pitää oikeudenmukaisena rangaistuksena pahoinpitelystä 10 kuukautta vankeutta.

Vaikka metallirunkoinen tuoli tekovälineenä ei kvalifioinut pahoinpitelyä törkeäksi, otettiin rikoksen vaarallisuus huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Onkin huomattava, että pelkän kvalifiointiperusteen käsillä olo ei ole riittävää. Teon on oltava myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Näin ollen esimerkiksi teräaseen käyttäminen pahoinpitelyssä vähämerkityksellisellä tavalla voi johtaa siihen, että vaikka kvalifiointiperuste (RL 21:6.1:n 3 kohta) täyttyisikin, rikosta ei voida pitää kokonaisuutena arvostellen törkeänä.⁹⁵

Tapauksessa 2014:6 A oli painitilanteessa aiheuttanut B:lle puukolla viiltohaavan kaulaan. Vamma oli jäänyt kuitenkin pinnalliseksi eikä kaulaan tähtäämistä ollut näytetty. Lisäksi kyse oli ollut molemminpuolisesta yhteenotosta, jota oli edeltänyt B:n aggressiivinen käyttäytyminen. Edellä mainituin perustein KKO katsoi, ettei teko ollut kokonaisuutena arvostellen törkeä. Teräaseen käyttämisen vuoksi rangaistus tuli mitata selvästi keskipituista (3,5 kk) rangaistusta ankarammaksi. A tuomittiin 9 kuukauden vankeusrangaistukseen.

Kuten edellä tapauksessa 2010:36, törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistö ei täyttynyt, mutta rikoksen vaarallisuus otettiin kuitenkin rangaistuksen mittaamisessa huomioon. KKO on viitannut ratkaisussa 2014:6 metallirunkoista tuolia tekovälineenä koskevaan ratkaisuun KKO 2010:36 ja todennut, että tekoja voidaan jossain määrin vahingollisuudeltaan ja vaarallisuudeltaan pitää toisiinsa verrattavana. Molemmissa tapauksissa teot ovat olleet luonteeltaan aiheutunutta seuraamusta merkittävästi vaarallisempia.⁹⁶ Ratkaisussa ISHO 13.9.2018 18/137357 hovioikeus katsoi, että A:n tekoa oli pidettävä vaarallisuudeltaan lähes yhtä vakavana, kuin ratkaisun KKO 2010:36 tekoa. A oli lyönyt B:tä

⁹⁴ Ratkaisussa KKO 2010:36 on viitattu KKO:n aikaisempaan oikeuskäytäntöön, jossa on katsottu, etteivät myöskään kumipamppu (KKO 1996:65) tai puinen pesäpallomaila ja vasara (KKO 2009:79) ole rikoslain tarkoittamia ampuma- tai teräaseeseen rinnastettavia hengenvaarallisia välineitä. Sittemmin ratkaisussa KKO 2021:57 korkein oikeus on katsonut, ettei myöskään teleskooppipatukka ole edellä kuvattu hengenvaarallinen väline. Käsitettä on tulkittu myös tuoreissa ryöstöä koskevissa ratkaisuissa KKO 2021:38 ja KKO 2020:37.

⁹⁵ Keskeiset rikokset, Matikkala 2018, s. 260.

⁹⁶ KKO 2014:6, kohta 16.

vasaralla vartalon alueelle useita kertoja. B:lle oli aiheutunut käsivarteen suuri haava ja olkapäähän pienempi haava sekä runsaasti mustelmia. Hovioikeus totesi, että vasaralla voidaan aiheuttaa jopa hengenvaaraa erityisesti väkivallan kohdistuessa pään alueelle. A tuomittiin kahdesta perusmuotoisesta pahoinpitelystä yhteiseen 8 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen.⁹⁷ Näkemykseni mukaan myös edellä kuvatussa hovioikeuden tapauksessa teko on ollut luonteeltaan aiheutunutta seuraamusta merkittävästi vaarallisempi. Tärkeää ryöstöä koskevassa ratkaisussa KKO 2021:38 korkein oikeus on todennut, että ankaroittamisperuste (RL 31:2.1:n 3 kohta) ei edellytä, että teolla olisi aiheutettu toiselle konkreettinen hengenvaara. Ankaroittamisperusteen soveltaminen edellyttää kuitenkin ampuma- tai teräaseen taikka muuhun niihin rinnastettavan hengenvaarallisen välineen käyttämistä väkivallan tekemiseen tai sillä uhkaamiseen. Pelkkä hengenvaaran aiheuttaminen ei siis riitä eikä ankaroittamisperuste toisaalta sitä edellytä. Ankaroittamisperusteen soveltaminen edellyttää myös rinnastettavuutta ampuma- tai teräaseeseen eikä vasaraa voida siten katsoa RL 21:6.1:n 3 kohdan tarkoittamaksi välineeksi.

Törkeän pahoinpitelyn ja pahoinpitelyn yritykset ovat rangaistavia, mutta lievän pahoinpitelyn yritys ei (RL 21:5.2, RL 21:6.3 ja RL 21:7). Pahoinpitelyrikoksissa törkeämmän rikoksen yritys sisältää saman tunnusmerkistön lievemmän muodon. Jos pahoinpitelijä yrittää aiheuttaa vakavia vammoja siinä onnistumatta, tekijä tuomitaan törkeän pahoinpitelyn yrityksestä, johon sisältyy perusmuotoinen pahoinpitely.⁹⁸ RL 5:1.1:n nojalla rangaistavaa on vain tahallisen rikoksen yritys. Mainitun lainkohdan 2 momentin mukaan:

Teko on edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Rikoksen yritys on kysymyksessä silloinkin, kun sellaista vaaraa ei aiheudu, jos vaaran syntymättä jättäminen on johtunut vain satunnaisista syistä.

Jos tekijä tapon yrityksessä luopuu yrityksestä tai katuu tehokkaasti, hän vapautuu yritysvastuusta, mutta rangaistavaksi voi jo täyttyneenä tekona jäädä törkeä pahoinpitely.⁹⁹ Tämä ilmenee esimerkiksi seuraavasta:

Tapauksessa KKO 2005:63 A oli yrittänyt tappaa B:n lyömällä tätä hedelmäveitsellä tahallaan vatsaan kaksi kertaa. A oli B:n pyynnöstä soittanut sairausauton paikalle ja B oli saatu toimitettua sairaalahoitoon niin nopeasti, että hänen henkensä voitiin pelastaa hengenvaarallisista vammoista huolimatta. A:n katsottiin omasta tahdostaan ehkäisseen rikoksen vaikutuksen. Syyte tapon yrityksestä hylättiin ja A tuomittiin törkeästä pahoinpitelystä 2 vuoden 2 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen.

⁹⁷ Toisessa pahoinpitelyssä syyksi luettiin seuraava menettely: A oli heittänyt B:tä kirjalla kasvoihin aiheuttaen turvotusta ja haavan silmän seudulle.

⁹⁸ Rikosoikeus, Lappi-Seppälä 2013, s. 518.

⁹⁹ Keskeiset rikokset, Matikkala 2018, s. 257.

Samoin tapauksessa KKO 2020:20 A tuomittiin tapon yrityksen sijaan törkeästä pahoinpitelystä, kun hän oli heti teon jälkeen hälyttänyt apua ja jäänyt paikalle auttamaan asianomistajaa. Korkeimmassa oikeudessa kyse ei viimeksi mainitussa tapauksessa tosin ollut enää tapon yrityksen ja törkeän pahoinpitelyn välisestä rajanvedosta, vaan ainoastaan rangaistuksen mittaamisesta. Syyte tapon yrityksestä on korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä tyypillisesti hylätty tehokkaan katumisen vuoksi. Vastaaja on näissä tapauksissa tuomittu törkeästä pahoinpitelystä. Lopputulos on tällainen kahdessa edellä kuvatussa ratkaisussa ja lisäksi muun muassa ratkaisussa KKO 2009:48.

Tapauksessa A oli lyönyt B:tä teräaseella kaulan alueelle aiheuttaen noin 2 senttimetrin pituisen pinnallisen ihonalaiskudokseen ulottuneen haavan. A oli välittömästi teon jälkeen kutsunut paikalle sairausauton. A tuomittiin törkeästä pahoinpitelystä ja eräistä muista hänelle syyksi luetuista rikoksista koventamisperuste huomioon ottaen yhteiseen 2 vuoden 2 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen.

Ratkaisusta ei käy ilmi mitä rikoksia nämä muut rikokset ovat olleet eikä se mikä koventamisperusteen konkreettinen vaikutus vankeusrangaistuksen pituuteen on ollut. Tapauksessa KKO 2020:91 hylättiin niin ikään syyte tapon yrityksestä tehokkaan katumisen perusteella ja teko luettiin A:n syyksi törkeänä pahoinpitelynä. A oli lyönyt B:tä leipäveitsellä kaksi kertaa vasemmalle puolelle rintakehää. Korkein oikeus katsoi, että oikeudenmukainen seuraamus A:n syyksi luetusta teosta oli 2 vuotta 6 kuukautta vankeutta.

Myös yksiköinnillä voi olla vaikutusta rangaistuksen mittaamiseen. Oikeustapauksissa voidaan joutua arvioimaan, täyttääkö samaan asianomistajaan kohdistunut pitkäkestoinen pahoinpitely yhden törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön vai olisiko syytä arvioida tilannetta esimerkiksi kahtena pahoinpitelynä. Jos teon katsotaan täyttävän kaksi törkeää pahoinpitelyä, rangaistus muodostuu käytännössä ankarammaksi kuin tilanteessa, jossa teon olisi katsottu täyttävän yhden törkeän pahoinpitelyn.¹⁰⁰

2.4 Rangaistuksen ja tahallisuuden välisestä suhteesta

Pahoinpitelyn eli ruumiillisen väkivallan käytön tai terveyden vahingoittamisen tulee olla tahallista. Teon seuraukset on myös teon moitearvostelussa ja rangaistuksen määräämisessä lupa ottaa huomioon vain siltä osin kuin tekijän tahallisuus ne kattaa. Tahallisuuden tulee kattaa myös kvalifiointiperusteiden tarkoittamat olosuhteet ja seurauksissa ta-

¹⁰⁰ Ks. esim. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 592.

hallisuuden tulee ulottua myös vakavien seurausten aiheuttamiseen.¹⁰¹ Tätä vaatimusta kutsutaan tavallisesti peittämisperiaatteeksi: tahallisuuden on katettava kaikki rikoksen elementit.¹⁰² Tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä. Seuraus on aiheutettu tahallaan myös, jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä (RL 3:6).

Tahallisuusarvostelussa on kysymys siitä, mitä tekijä on teon hetkellä mieltänyt ja tahtonut. Tahallisuusarvioinnin pohjana on tällöin tekijän tietoisuus tekonsa seurauksista. Seurauksen aiheutumisen todennäköisyyttä on arvioitava tekijän subjektiivista lähtökohdistakin: on arvioitava sitä, kuinka todennäköiseksi hän mieltää tekonsa seurauksen. Tahallisuusongelmat ovat liittyneet enimmäkseen siihen, millaista tunnusmerkistön mukaisen seurauksen mieltämistä ja tahtomista tahallisuus edellyttää.¹⁰³ Tahallisuuden muotoja on oikeuskirjallisuudessa erotettu kolme: tarkoitustahallisuus (*dolus determinatus*), varmuustahallisuus (*dolus directus*) ja todennäköisyystahallisuus (*dolus eventualis*). Raskaimpana tahallisuuden lajina on yleensä pidetty tarkoitustahallisuutta, kun taas todennäköisyystahallisuutta on pidetty lievimpänä tahallisuuden asteena. Aste-eroista huolimatta tahallisten rikosten rankaisemisessa riittää tahallisuuden alin aste, ellei tunnusmerkistöstä muuta ilmene.¹⁰⁴

Ratkaisussa KKO 2012:94 A oli tuomittu rangaistukseen pahoinpitelystä hänen lyötyään B:tä kerran nyrkillä päähän. Muun ohella lyönnistä oli aiheutunut B:lle laaja-alainen kalloisäinen verenvuoto. A:n ei katsottu voineen vallinneissa olosuhteissa pitää aiheutunutta vammaa menettelynsä varsin todennäköisenä seurauksena. KKO katsoi, ettei A:n tahallisuus kattanut vammaa. Syyte hylättiin tältä osin, kun rangaistusta oli vaadittu vain tahallisesta rikoksesta. A tuomittiin pahoinpitelystä 60 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen.

Rikoslain 21 luvun uudistamisen periaatteisiin on kuulunut, että tunnusmerkistön mukainen teko on rangaistava vain tahallisesti tehtynä, jollei toisin ole säädetty. Tästä syystä rangaistussäännökseen ei ole ollut tarpeen kirjoittaa näkyviin tahallisuusvaatimusta.¹⁰⁵ Se mitä tahallisuudelta vaaditaan, vaikuttaa tunnusmerkistön valintaan: onko jokin teko tappo vai kuolemantuottamus tai onko vamma katsottava aiheutetuksi tahallisella

¹⁰¹ Rikosoikeus, Lappi-Seppälä 2013, s. 506 ja 515.

¹⁰² Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 182 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 264.

¹⁰³ KKO 2013:82, kohta 10 ja Rikosoikeus, Koskinen 2013, s. 174.

¹⁰⁴ HE 44/2002, s. 72–74. Ks. tarkemmin tahallisuuden eri lajeista HE 44/2002, s. 71–88.

¹⁰⁵ Aiemmin voimassa olleissa 21 luvun rangaistussäännöksissä oli mainittu tahallisuusvaatimus erikseen. Se, ettei ehdotetuissa uusissa säännöksissä tahallisuutta mainita, ei kuitenkaan merkitse vaatimuksen poistamista. HE 94/1993 vp, s. 87 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 181. Huolimattomasta suhtautumisesta rankaiseminen sitä vastoin vaatii nimenomaisen lausuman lainsäädännössä.

pahoinpitelyllä tai vammantuottamuksella.¹⁰⁶ Jos teolla on aiheutettu hengenvaara, käy törkeään pahoinpitelyn ja tapon yrityksen raja jo varsin tulkinnanvaraiseksi.¹⁰⁷

Tapauksessa KKO 1993:5 A oli lyönyt rautanaulalla B:tä useita kertoja päähän. B:n lyönneistä saamista vammoista ei ollut aiheutunut hengenvaaraa. Siten surmaamisen tarkoitusta ei voitu perustaa yksin A:n lyöntitilanteessa tai sen jälkeen päihtyneenä esittämiin tappouhkauksiin, kun A:n menettely ei ollut sellaista, että hänen oli täytynyt sen varsin todennäköiseksi seuraukseksi ymmärtää asianomistajan kuolema. Syyte tapon yrityksestä hylättiin ja A tuomittiin rangaistukseen törkeästä pahoinpitelystä. A tuomittiin edellä kuvattua teosta ja hovioikeuden hänen syykseen lukemasta toisesta törkeästä pahoinpitelystä yhteiseen 2 vuoden mittaiseen vankeusrangaistukseen.

Edellä kuvattu ratkaisu ilmentää näkemykseni mukaan hyvin tahallisuusarvioinnin merkitystä syyksilukemiseen. Tahallisuuden aste taas vaikuttaa rangaistuksen mittaamisessa huomioon otavaan syyllisyyssarvosteluun. Kuten tässä kirjoituksessa aiemmin todettiin, RL 3:6:ssa tarkoitetuista tahallisuuden asteista moitittavin on käsillä, kun tekijä on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen (*tarkoitustahallisuus*).¹⁰⁸ Rangaistuksen ja tahallisuuden välisestä suhteesta voidaan yksinkertaistaen todeta, että esimerkiksi tapossa tarkoitustahallisuus ilmentää suurinta mittaamissyylisyyttä ja varmuustahallisuuden perusteella syyksiluettu teko on moitittavampi kuin pelkän todennäköisyysarvion perusteella syyksiluettu henkirikos.¹⁰⁹

Ratkaisussa KKO 2014:91 A oli yrittänyt tappaa Y:n työntämällä hänet rautatieasemalle saapumassa olleen junan eteen. Korkein oikeus katsoi, että A:lla oli kuolemaan nähden tarkoitustahallisuus, mikä osoitti hänessä erityisen suurta syyllisyyttä. Todennäköisyssyytahallisuudessa tahallisuuden ala on määrätynyt sen mukaan, kuinka todennäköisenä tekijä on seurauksia pitänyt. Tekijä on korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä tuomittu taposta, mikäli hän on pitänyt kuolemaa tekonsa *varsin todennäköisenä* seurauksena. Ilmaus varsin todennäköinen merkitsee sitä, että tekijä on pitänyt seurauksen syntymistä todennäköisempänä kuin sen syntymättä jäämistä.¹¹⁰ Tämä tarkoittaa esimerkiksi törkeässä pahoinpitelyssä sitä, että tekijän on pidettävä tunnusmerkistössään edellytetyn vakavan sairauden aiheutumista tekonsa varsin todennäköisenä seurauksena.¹¹¹

Mikäli teko luetaan syyksi tuottamuksellisena tekona, on törkeään huolimattomuuden rangaistusarvo suurempi kuin perusmuotoisen huolimattomuuden.¹¹² Tapauksessa KKO

¹⁰⁶ Ks. HE 94/1993 vp, s. 87.

¹⁰⁷ Rikosoikeus, Lappi-Seppälä 2013, s. 515.

¹⁰⁸ KKO 2014:91, kohta 22.

¹⁰⁹ Tapani – Tolvanen 2016, s. 64.

¹¹⁰ HE 44/2002 vp, s. 87.

¹¹¹ Hyttinen – Tapani 2017, s. 770. Ks. myös edellä mainittu ratkaisu KKO 2012:94.

¹¹² Matikkala 2021, s. 221.

2018:32 A oli henkilöautolla tahallaan kiilannut pyöräilijä B:n eteen ja tehnyt äkkijarrutuksen sillä seurauksella, että pyöräilijä oli kaatunut pää edellä tiehen ja kuollut saamiensa vammojen johdosta seuraavana päivänä. A:n syyksi luettiin törkeä pahoinpitely, törkeä kuolemantuottamus, törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen sekä liikennepako. Korkein oikeus katsoi, että törkeä pahoinpitely oli A:n teoista ankarimmin rangaistava ottaen huomioon A:n vahva pyrkimys B:n vahingoittamiseen. A:n syyllisyyttä vähentävänä seikkana otettiin huomioon se, että hänen aikaisemmin saamansa aivovamman jälkitila oli ollut omiaan heikentämään hänen kykyään säädellä käyttäytymistään pyöräilijän menettelyn ärsytettyä häntä. A tuomittiin yhteiseen 2 vuoden 8 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen.¹¹³

¹¹³ Tahallisuusarvioinnista esittelijä on mietinnössään todennut, ettei A:n syyksiluettujen rikosten kokonaisuus moitittavuudeltaan kovinkaan merkittävästi poikkea henkilöautolla keula edellä tehdystä tahallisuudesta, kuolemaan johtaneesta päälleajosta. Yhtä kaikki ratkaisu on mielestäni niin tahallisuusarvostelun kuin tuottamuksenkin asteen kannalta havainnollistava ja mielenkiintoinen.

3 Lähisuhdeväkivaltaa koskevat oikeusnormit

3.1 Istanbulin sopimus ja lähisuhdeväkivallan kriminalisointi

Yleissopimus on Euroopassa ensimmäinen oikeudellisesti sitova sopimus naisten suojelemiseksi väkivallalta. Sopimuksen tavoitteena on naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäiseminen ja poistaminen, väkivallan uhrien suojeleminen sekä väkivallan tekijöiden saattaminen edesvastuuseen (1 artikla). Yleissopimusta sovelletaan kaikkiin väkivallan muotoihin, perheväkivalta mukaan lukien (2 artikla). Sopimuksen tavoitteena on edistää kaikkien naisiin kohdistuvien syrjinnän muotojen poistamista sekä naisten ja miesten välistä tosiasiallista tasa-arvoa (4 artikla). Sopimus edellyttää osapuolten ottavan sukupuolinäkökulman huomioon sen täytäntöönpanossa ja vaikutusten arvioinnissa (6 artikla). Yleissopimuksessa määrätään myös valtion huolellisuusvelvoite ehkäistä ja tutkia väkivaltaa, rangaista sen tekijöitä sekä hyvittää väkivallanteot uhreille (5 artikla).

Rangaistuksen mittaamisen ja lähisuhdeväkivallan kontekstissa merkittävimmät ovat Istanbulin sopimuksen artiklat 45 ja 46. Sopimuksen 45 artiklan velvoittaa sopimuksen osapuolet toteuttamaan tarvittavat lainsäädäntö- ja muut toimet varmistaakseen, että yleissopimuksen mukaisesti rangaistavaksi säädettyistä teoista voidaan määrätä tehokkaat, oikeasuhtaiset ja varoittavat seuraamukset niiden vakavuuden mukaan. Näihin seuraamuksiin sisältyvät tarvittaessa vankeusrangaistukset, joiden perusteella henkilö voidaan luovuttaa rikoksen johdosta. GREVIO on Suomea koskevassa maaraportissaan kehottanut suomalaisia viranomaisia varmistamaan lainsäädännöllisin ja ammatillisin kouluksellisin keinoin, että 45 artiklan sopimusvelvoitteet toteutuvat ja että rangaistukset ovat riittävän ankaria. Raportissa tunnustetaan kansalliset erot rangaistuskäytännössä. Siinä kuitenkin korostetaan, että sakko rangaistuksena lähisuhdeväkivallasta voi osoittaa liian suvaitsevaa suhtautumista ja tuomareiden tulisi hyödyntää rangaistuskäytännössään rangaistusasteikkoja kokonaisuudessaan.¹¹⁴

Istanbulin sopimuksen 46 artiklan mukaan seuraavat seikat tulee voida ottaa huomioon rangaistusta ankaroittavina:

- a. rikoksen on kohdistanut entiseen tai nykyiseen kansallisessa laissa tunnustettuun puolisoon tai kumppaniin perheen jäsen, uhrin kanssa yhdessä asuva henkilö tai valta-asemaansa väärin käyttänyt henkilö;
- b. rikos tai toisiinsa liittyvät rikokset on tehty toistuvasti;

¹¹⁴ Grevio's Baseline Evaluation Report Finland 2019, s. 46–47.

- c. rikos on kohdistettu henkilöön, jonka erityiset seikat ovat tehneet haavoittuvaksi;
- d. rikos on kohdistettu lapseen tai tehty lapsen läsnä ollessa;
- e. rikoksen on tehnyt kaksi tai useampia henkilöitä yhdessä;
- f. ennen rikosta tai sen yhteydessä on käytetty erityisen raakaa väkivaltaa;
- g. rikos on tehty käyttämällä asetta tai uhkaamalla aseella;
- h. rikoksesta on aiheutunut uhrille vakavaa ruumiillista tai henkistä haittaa;
- i. rikoksentehtäjä on aiemmin tuomittu samanlaisesta rikoksesta.

Sopimuksen voimaan saattamista koskevissa lain esitöissä sekä asiaa valmistelleen työryhmän mietinnössä on todettu, että edellä mainitun artiklan kohdat eivät edellytä erillisen koventamisperusteen säätämistä, vaan olennaista on, että tuomarilla on mahdollisuus ottaa tällaiset seikat huomioon rangaistusta määrätessään. Lisäksi esitöissä ja työryhmämietinnössä on todettu, että osa artiklan mukaisista raskauttavista seikoista on sellaisia, että ne tekevät rikoksesta ankarammin rangaistavan kvalifioitun rikoksen. Kvalifioitujen tekemuotojen yhteydessä arvioidaan aina rikoksen törkeyttä kokonaisuutena, jolloin voidaan ottaa huomioon esimerkiksi artiklassa mainittuja seikkoja. Esimerkiksi raiskaus ja pahoinpitely katsotaan lähtökohtaisesti törkeiksi ja siten ankarammin rangaistaviksi, kun teolla aiheutetaan toiselle vakava ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka kun teossa käytetään ampuma- tai teräasetta.¹¹⁵ Seksuaalirikoksia koskevan rikoslain 20 luvun kokonaisuudistus (723/2022) tulee voimaan 1.1.2023. Uudistetussa törkeää raiskausta koskevassa säännöksessä törkeä tekemuoto täyttyy törkeää pahoinpitelyä alemmanasteisella vakavalla väkivallalla.¹¹⁶ Ankaroitamisperusteisiin on lisätty vakavan henkilöön kohdistuvan väkivallan käyttäminen (RL 20:2.1:n 1 kohta).¹¹⁷

Istanbulin sopimus on Suomessa saatettu lain tasoisena voimaan 1.8.2015. Esitöiden mukaan Istanbulin sopimuksen määräykset eivät edellyttäneet lakimuutoksia taikka erityisen koventamisperusteen säätämistä, koska tuomarilla on RL 6:4: nojalla mahdollisuus ottaa sopimuksessa tarkoitetut seikat huomioon rangaistusta määrätessään.¹¹⁸ Ruotsissa lähisuuhdeväkivallan kriminalisointi on sitä vastoin toteutettu erillissäätelynä. BrB 4 kap. 4 a §:ssä säädetään törkeästä rauhan loukkauksesta (*grov fridskränkning*) ja törkeästä naisrauhan loukkauksesta (*grov kvinnofridskränkning*). Näistä ensiksi mainittu on sukupuolineutraali ja jälkimmäinen on kriminalisoitu tietyin edellytyksin miehen naiseen

¹¹⁵ HE 155/2014 vp, s. 59–60 ja Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö 2013, s. 76–77. Ks. myös Kimpimäki 2020, s. 343–344.

¹¹⁶ HE 13/2022 vp, s. 61.

¹¹⁷ Lainsäätäjän tarkoitus on näin ollut laajentaa törkeän raiskauksen soveltamisalaa sellaisiin voimakkaampaa väkivaltaa käsittäviin raiskauksiin, joissa väkivallan aste ei aivan vastaa törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistössä tarkoitettua, ja jotka eivät täytä muitakaan säännöksessä olevia ankaroitamisperusteita. Käytännössä laajentaminen todennäköisesti tulee ankaroitamaan väkivaltaisten raiskausten rangaistuksia. HE 13/2022 vp, s. 56.

¹¹⁸ HE 155/2014 vp, s. 59–60.

kohdistamana. Lain piiriin kuuluvat henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset, seksuaalirikokset, vapaudenriistot, vahingontekorikokset ja lähestymiskielltorikokset. Törkeää rauhan rikkomista on edellä mainittujen rikosten tekeminen läheistä tai sellaista henkilöä vastaan, joka on aiemmin ollut tekijälle läheinen. Jos tekijä on mies, on kyse törkeästä naisrauhan rikkomisesta, jos teko on kohdistunut sellaiseen naiseen, jonka kanssa hän on tai on ollut naimisissa tai jonka kanssa hän asuu tai on asunut avioliiton kaltaisessa suhteessa. Törkeää rauhan rikkomista ja törkeää naisrauhan rikkomista koskevat säännökset edellyttävät lisäksi, että rangaistavat teot on tehty osana henkilön koskemattomuuden toistuvaa loukkausta ja ne ovat vakavasti vahingoittaneet henkilön itsetuntoa.¹¹⁹ Rangaistukseksi mainituista rikoksista on säädetty vähintään yhdeksän kuukautta ja enintään kuusi vuotta vankeutta. Jos pahoinpitelyä on pidettävä erityisen törkeänä (BrB 3 luku 6 § 2 momentti), rangaistusasteikko on vähintään neljä ja enintään kymmenen vuotta vankeutta. Rangaistuksesta on säädetty erikseen, etteivät nämä ankaramman rangaistuksen teot sisälly naisrauharikokseen. Tästä syystä yhden tekokokonaisuuden vähimmäisrangaistus muodostuu huomattavasti Suomen vastaavan tekokokonaisuuden rangaistustasoa korkeammaksi. Nähdäkseni Ruotsin sääntely osoittaa vakavaa suhtautumista naisiin kohdistuvaan väkivaltaan.

Norjassa on niin ikään lähisuhdeväkivaltaa koskevaa erityissääntelyä. Vuonna 2006 Norjan rikoslakia on uudistettu säätämällä siihen lähisuhdeväkivaltaa koskeva 219 §. Mainittun lainkohdan mukaan ”Se, joka uhkaamalla, pakottamalla, vapaudenriistolla, väkivallalla tai muulla vastaavalla tavalla törkeästi tai toistuvasti kohtelee kaltoin a) aikaisempaa tai nykyistä aviopuolisoa, b) omaa tai aiemman tai nykyisen aviopuolison sukulaista alenevassa polvessa, c) omaa vanhempaansa tai isovanhempaansa, d) samassa taloudessa asuvaa henkilöä tai e) henkilöä, joka on tekijän hoidossa, on tuomittava vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.” Törkeästä tekomuodosta voidaan tuomita kuusi vuotta vankeutta. Törkeän tekomuodon enimmäisrangaistus on Suomen rangaistusasteikkoa matalampi, mutta perusmuotoisen tekomuodon enimmäisrangaistus taas korkeampi.

Oikeustieteellisessä keskustelussa on suhtauduttu kriittisesti tulkintaan siitä, että rikoslaki täyttää nykyisessä muodossaan Istanbulin sopimuksen 46 artiklassa asetetut velvoitteet. Esimerkiksi Kainulainen ja Niemi ovat sillä kannalla, ettei sopimusvelvoitteita ole pantu

¹¹⁹ Arvioitavana on tällöin tekojen abstrakti vahingollisuus eikä syyttäjän ole siis tarpeen osoittaa, että rikos olisi faktisesti loukannut kyseisen henkilön itsetuntoa kyseessä olevassa yksittäistapauksessa. Prop 1997/98:55, Kvinnofrid, s. 81. Näyttökysymysten suhteen tämä on nähdäkseni varsin perusteltua – muussa tapauksessa ko. tunnusmerkistötekijää olisi hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta, näyttää toteen.

Suomessa täytäntöön riittävällä tavalla eikä pitkään jatkunut parisuhdeväkivalta tosiasiaa ankaroita rangaistusta eikä rikoslaissa huomioida sukupuolistuneen väkivallan piirteitä riittävän vakavasti. Istanbulin sopimus – ja erityisesti sopimuksen 46 artikla – voi kuitenkin asettaa kansallisella tasolla paineita koventaa naisiin kohdistuvien väkivaltatapausten ja perheväkivaltatapausten rangaistuksia.¹²⁰ Tällaista koventamisperustetta ei edelleenkään ole säädetty, mutta teon luonne lähisuhdeväkivaltana on uudemmassa oikeuskäytännössä aineistoni perusteella pääsääntöisesti otettu rangaistusta ankaroittavana seikkana huomioon.

3.1.1 GREVIO:n raportti ja kansalliset toimenpiteet

GREVIO on maakohtaisessa raportissaan antanut Suomelle tunnustusta useista jo tehdyistä tai meneillään olevista toimenpiteistä. Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelman (2018–2021) ohella GREVIO on nostanut esille myös naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan toimikunnan (NAPE) asettamisen sekä maksuttoman puhelinpalvelun (Nollalinja) perustamisen. Myönteisenä kehityksenä on huomioitu myös seksuaalirikoslainsäädännön uudistus. GREVIO on nostanut esille kuitenkin myös useita parannusta edellyttäviä asioita. Tällaisia ovat erityisesti ammattilaisten kouluttamiseen liittyvät seikat, kuten vaikeudet reagoida riittävästi kaikkiin naisiin kohdistuvan väkivallan muotoihin. Muina keskeisinä parannusta edellyttävinä seikkoina GREVIO on maininnut muun muassa sukupuolittuneen näkökulman vahvistamisen, syrjintäkiellon noudattamisen ja uhrikeskeisen näkökulman yleissopimuksen täytäntöönpanossa.¹²¹

GREVIO on antanut myös Ruotsille maakohtaisen raportin vuonna 2019. Raportissa annetaan tunnustusta Ruotsin rikoslaille ja todetaan, että se kattaa nykyisellään jo suurimman osan sopimusvelvoitteista. Erityistä tunnustusta raportissa annetaan Ruotsin törkeää naisrauharikosta (BrB 4 kap. 4 a §) koskevalle sääntelylle. Ruotsin sääntelyä kuvataan raportissa kokonaisvaltaiseksi ja eräänlaiseksi virstanpylvääksi, koska se tunnistaa lähisuhdeväkivallan sukupuolittuneen näkökulman. Edellä mainittu oli Suomen raportissa yksi keskeisistä parannusta edellyttävistä seikoista.¹²² Ruotsia kuvataan maaraportissa monilta osin edelläkävijäksi sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisen suhteen. GREVIO on todennut, että Ruotsissa ongelmiin on puututtu uudenlaista sääntelyä hyödyntämällä ja pitkäjänteisesti.¹²³ Rangastusasteikoltaan (9 kk – 6 vuotta vankeutta) törkeä

¹²⁰ Kainulainen – Niemi 2017, s. 140–141, 151–152 ja 154–155.

¹²¹ Grevio's Baseline Evaluation Report Finland 2019, Executive summary, s. 6–8.

¹²² Grevio's Baseline Evaluation Report Sweden 2019, s. 44.

¹²³ Grevio's Baseline Evaluation Report Sweden 2019, s. 7–9

rauhan- ja naisrauhanloukkaus sijoittuvat ankaruudeltaan Suomeen verrattuna perusmuotoisen pahoinpitelyn (sakko – 2 vuotta vankeutta) ja törkeän pahoinpitelyn (vuosi – 10 vuotta vankeutta) väliin. Rangaistuksesta on kuitenkin säädetty erikseen, että mikäli tekokokonaisuuteen kuuluu sellaisia törkeitä tekoja (raiskaus, törkeä pahoinpitely), joista on säädetty ankarampi rangaistus kuin törkeästä rauhan- tai naisrauhanloukkauksesta, ei näitä törkeämpiä tekoja sisällytetä rauhanloukkauksiin, vaan niistä tuomitaan yhteinen rangaistus sen kanssa.¹²⁴ Oikeustieteellisessä keskustelussa rauhan- ja naisrauhanloukkauksia on kuvattu rikosoikeudellisesti hyvin erityislaatuiseksi säännöksi, jotka ovat epätavallisia rikosoikeudellisen systematiikan, käsitteiden ja todistelun suhteen.¹²⁵

Nykyisen hallitusohjelman mukaan kansainvälisten ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanoa ja valvontaa on edistettävä ja vahvistettava, mukaan lukien erityisesti Istanbulin sopimus.¹²⁶ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma sisältää useita rikoslain uudistusesityksestä¹²⁷ erillisiä toimenpiteitä naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi ja torjumiseksi, kuten poliisin, syyttäjän ja tuomioistuinten kohtaamien henkilöiden ohjaamisen päihdehuoltoon tai väkivallan katkaisuojelmaan, väkivallan vastaisen työn kohdentamisen itsessään väkivaltaisista taipumuksista tunnistaviin sekä naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelman laatimisen, jossa muun muassa lisättäisiin uhrien tukipalveluja ja turvakotien paikkamäärää.¹²⁸ Sittemmin vuonna 2020 oikeusministeriö on julkaissut naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelman.¹²⁹ Ohjelman läpileikkaavana teemana on väkivallan ennaltaehkäisy ja ohjelman toimeenpanossa keskitytään parannusta edellyttäviin seikkoihin; esitutkinta- ja rikosprosessiviranomaisia sekä Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöitä keskitytään kouluttamaan. Torjuntaohjelman toinen merkittävä kokonaisuus on viestintäkampanja, jolla kiinnitetään huomiota siihen, miten sivustakatsojat voivat puuttua seksuaalisen

¹²⁴ Prop 1997/98:55, Kvinnofrid, s. 80. Ks. Ruotsin sääntelystä kootusti myös oikeusministeriö, työryhmämietintö 2009:11, s. 24–27.

¹²⁵ Wennberg 2000, s. 796. Säännöksissä on erityislaatuista oman näkemykseni mukaan ainakin se, että harkinnassa voidaan ottaa huomioon tarkemmin esimerkiksi päivämäärän mukaan yksilöimättömiä tekoja. Kuitenkin ainakin jotkin teoista tulee yksilöidä esimerkiksi tapahtuma-ajan ja paikan perusteella. Prop 1997/98:55, Kvinnofrid, s. 81. Yksilöimättömyyttä voitaisiin pitää ongelmallisena ainakin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 48 artiklassa määrättyjen syytetyn vähimmäisoikeuksien näkökulmasta. Toisaalta se on perusteltua lähisuhdeväkivallan erityispiirteiden johdosta.

¹²⁶ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja Osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvosto 2019, s. 60. Sama tavoite sisältyi myös 6.6.2019 hyväksytyyn Antti Rinteen vastaavasti nimettyyn hallitusohjelmaan (Valtioneuvoston julkaisuja 2019:23, s. 59).

¹²⁷ HE 7/2021 vp.

¹²⁸ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma. Valtioneuvosto 2019, s. 78 ja 90. Lisäksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986) 4 §:ssä on konkretisoitu eri viranomaisten velvollisuutta edistää tasa-arvoa.

¹²⁹ Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja 2020:15.

häärinnän ja väkivallan tilanteisiin ja toimia uhrin tukena.¹³⁰ Ohjelman teemat vastaavat osittain niihin parannusta edellyttäviin seikkoihin, jotka GREVIO on raportissaan aiemmin nostanut esille. Erillisen torjuntaohjelman järjestäminen voidaan joka tapauksessa nähdä myönteisenä kehityksenä.

3.1.2 Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja Istanbulin sopimus

RL 6:5 sisältää luettelon koventamisperusteista ja yleisenä periaatteena RL 6:4 edellyttää, että rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Kuten tässä tutkielmassa on jo aiemmin todettu, antaa Suomen rikoslainsäädäntö siten laajat vapaudet tuomareille harkita rangaistuksen mittaamiseen ja määräämiseen liittyviä seikkoja eikä sopimuksen ratifiointi näin ollen lainsäätäjän näkemysten mukaan edellyttänyt lainmuutoksia.¹³¹ RL 6:5.1:n 5 kohdan mukaan rangaistuksen koventamisperuste on tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Aikaisempi rikollisuus on nähdäkseni nykyisen rikoslain koventamisperusteista ainoa, joka voidaan suoraan rinnastaa Istanbulin sopimuksen 46 artiklan mukaisiin raskauttaviin seikkoihin.

Rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuu, etteivät kansainväliset yleissopimukset rikosoikeuden alalla yleensä ole suoraan sovellettavissa vastaajan vahingoksi ilman kansallisia lainsäädäntötoimia.¹³² KKO on todennut muun muassa rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta koskevan ratkaisun KKO 2020:20 perusteluissa seuraavaa:

Rikosvastuu perustuu pääsääntöisesti rikoslakiin, jonka sellaisia säännöksiä, joilla on pantu täytäntöön valtion kansainväliseen sopimukseen perustuvat velvoitteet, voidaan tapauksesta riippuen tulkita kansainvälisen yleissopimuksen mukaisesti.

Istanbulin sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvat määräykset on edellä todettu tavoin saatettu kansallisesti voimaan lakina. Istanbulin sopimuksen 46 artikla velvoittaa kuitenkin sanamuotonsa perusteella valtiota sopimusosapuolena ryhtymään kansallisiin lainsäädäntötoimiin, eikä sitä tämän vuoksi voida soveltaa rangaistuksen mittaamissäännöksenä.

Kansainvälisen sopimuksen huomioimiseen kansallista rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten soveltamisessa liittyykin tiettyjä vaikeuksia. KKO tukeutui edellä kuvatussa ratkaisussaan Istanbulin sopimuksen sijasta omaan aiempaan ratkaisu- ja

¹³⁰ Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja 2020:15, s. 10 ja 28–29.

¹³¹ HE 155/2014 vp, s. 59–60.

¹³² KKO 2020, kohta 12.

rangaistuskäytäntönsä. Oikeustieteellisessä keskustelussa on katsottu tämän osoittavan, että rangaistusta on voitu tapauskohtaisesti ankaroittaa jo ennen sopimuksen voimaansaattamista.¹³³ Sama johtopäätös voidaan tehdä Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista koskevan lain esitöistä, joiden mukaan olemassa oleva lainsäädäntö on antanut tuomareille laajat vapaudet harkita rangaistuksen määräämiseen liittyviä seikkoja.¹³⁴

Korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2020:20 todennut, että arvioitaessa teon moitittavuutta RL 6:4:n mukaisesti, on teon luonne lähisuhdeväkivaltana huomioon otettava seikka. KKO on edelleen todennut, että vaikka kansallisessa oikeuskäytännössä lähisuhdeväkivaltaa on jo ennen Istanbulin sopimuksen voimaantuloa pidetty tapauskohtaisesti osoituksena teon suuremmasta vahingollisuudesta, osoittaa Istanbulin sopimuksen voimaansaattaminen, että oikeusjärjestyksessä on entistä paremmin vastattu lähisuhdeväkivallan aiheuttamiin ongelmiin.¹³⁵ Lähisuhdeväkivaltaa ei siis käsitteellistetä rikoslain systematiikassa varsinaiseksi koventamisperusteeksi. Lähisuhdeväkivalta ei ole ratkaisussa KKO 2020:20 tuonut A:n rangaistukseen erikseen ilmoitettua korotusta, vaan rangaistus on jo lähtökohtaisesti mitattu jonkin verran yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammin.¹³⁶

Istanbulin sopimuksen kansallinen voimaansaattaminen näyttäytyi oikeuskäytännön valossa hetkellisenä epävarmuutena siitä, oliko oikeustila tosiasiallisesti muuttunut sopimuksen voimaan saattamisen myötä.¹³⁷ Nähdäkseni ratkaisun KKO 2020:20 sisältämän oikeusohjeen myötä oikeustila ja teon luonne lähisuhdeväkivaltana rikoslain mittaamisharkintaa koskevan systematiikan suhteen ovat selkeytyneet. Oikeustieteellisessä keskustelussa on kuitenkin kritisoitu erityisesti sitä, voidaanko sopimuksen kansallista voimaansaattamista tosiasiallisesti pitää onnistuneena. On esitetty, ettei jo sopimuksen ratifiointiedellytyksiä käsitelleen työryhmän mietinnössä analysoitu riittävästi sopimuksen edellyttämiä kriminalisointeja ja muita lakimuutoksia. Laillisuusperiaatteen näkökulmasta on ongelmallista, jos rikoksiksi määriteltyjä tekoja ei ole määritelty täsmällisesti kansallisessa rikoslaissa. Nousiainen ja Pentikäinen ovat todenneet sopimuksen ratifiointia koskevassa kirjoituksessaan, että ”jos tarkoitus on suojella nykyistä paremmin – ja Istanbulin sopimuksen edellyttämällä tavalla – ihmisten

¹³³ Kemppinen – Tapani 2020, s. 1055.

¹³⁴ HE 155/2014 vp, s. 59.

¹³⁵ KKO 2020:20, kohta 15.

¹³⁶ Kemppinen – Tapani 2020, s. 1056.

¹³⁷ Esimerkiksi Vaasan hovioikeus julkaisi lyhyellä aikavälillä kaksi perhe- ja parisuhdeväkivaltaa koskevaa lainvoimaiseksi jäänyttä ratkaisua (VaaHO 2016:7 ja VaaHO 2017:10), joissa kysymyksessä oli muun ohella se, vaikuttaako Istanbulin sopimus pahoinpitelyrikoksen törkeysarvioinnin harkintaan. Molemmissa tapauksissa oikeus katsoi, että rangaistus oli määrättävä ankarammaksi, koska kyseessä on ollut lähisuhdeväkivalta.

henkilökohtaista koskemattomuutta ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta, rikosnimikkeet ja niiden tunnusmerkistöt on yksilöitävä selkeästi osoittamaan näitä tavoitteita.”¹³⁸ Rangaistuksen mittaamisen yleissäännöksen nojalla rangaistuskäytännön yhtenäisyys on huomioon otettava seikka ja korkein oikeus ohjaa rangaistuskäytäntöä omilla ratkaisuillaan. Rikosnimikkeiden ja niiden tunnusmerkistöjen yksilöiminen olisi kuitenkin nähdäkseni Nousiaisen ja Pentikäisen esittämällä tavalla perusteltua ja osoittaisi vakavampaa suhtautumista lähisuhdeväkivaltaan.

3.2 Lievän pahoinpitelyn syyteoikeus

Syytteen nostaminen virallisen syytteen alaisista rikoksista ei edellytä asianomistajan syyttämispyyntöä. Virallinen syyttäjä on lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 1 luvun 2 §:n mukaan myös velvollinen nostamaan tällaisista rikoksista syytteen, vaikka asianomistaja ei niin haluaisi. Poliisi taas on velvollinen suorittamaan virallisen syytteen alaisista rikoksista esitutkinnan esitutkintalain (449/1987) 2 §:n mukaisesti. Ilmoituksen poliisille voi näistä rikoksista tehdä kuka tahansa.¹³⁹

Lievä pahoinpitely on lähtökohtaisesti asianomistajarikos eli syyttäjä saa nostaa syytteen lievistä pahoinpitelystä vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka teko on kohdistunut kahdeksaatoista vuotta nuorempaan henkilöön tai henkilöön hänen työtehtäviensä vuoksi eikä rikoksenteijä kuulu työpaikan henkilöstöön (RL 21:16.1:n 1 ja 3 kohta) Vuonna 2011 alaikäiseen ja läheiseen kohdistetut lievät pahoinpitelyt muutettiin virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi.¹⁴⁰ Nykyisin syyttäjä saa nostaa syytteen edellä mainittujen lisäksi tilanteissa, joissa ”teko on kohdistunut tekijän avopuolisoon tai entiseen avopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen” (RL 21:16.1:n 2 kohta).¹⁴¹

¹³⁸ Nousiainen – Pentikäinen 2013, s. 458.

¹³⁹ Esimerkiksi lähisuhdeväkivallasta tietoisella henkilöllä tai työnantajalla on siten oikeus tehdä rikosilmoitus poliisille pahoinpitelystä tai törkeästä pahoinpitelystä ilman, että he olisivat asiassa asianomistajan asemassa HE 78/2010 vp, s. 5.

¹⁴⁰ HE 78/2010 vp.

¹⁴¹ Esimerkiksi Norjassa myös perusmuotoinen pahoinpitely on lähtökohtaisesti asianomistajarikos (straffeloven 228 §:n 3 momentti). Vuonna 1988 läheissuhteissa eli erilaisissa sukulaisuus- ja perhesuhteissa tapahtuneet pahoinpitelyt on kuitenkin säädetty virallisen syytteen alaisiksi (straffeloven 228 §:n 3 momentin b-d-kohdat).

Aiemmin voimassa ollut syyteoikeuden järjestely oli lähisuhdeväkivallan kannalta ongelmallinen. Mikäli lievän pahoinpitelyn uhri ei esittänyt rangaistusvaatimusta, jäi esitutkinta käytännössä kokonaan toimittamatta. Lähisuhdeväkivaltatapauksissa on perusteltua toimittaa esitutkinta, vaikka prosessin myöhemmässä vaiheessa asia saattaisikin päättyä muuhun kuin syyksilukevaan ratkaisuun. Syyteoikeuden muutoksen tavoitteena on ollut huomioida rikoslain pahoinpitelysäännöksissä rikoksenteijän läheiseen ihmiseen, kuten puolisoonsa, kohdistaman lievän väkivallan erityispiirteet. Lähisuhdeväkivallan uhri on sukupuoleen katsomatta usein haavoittuva ja tekijään nähden ainakin jossain määrin riippuvaisessa suhteessa. Läheisten ihmisten keskinäiseen väkivaltaan liittyy usein toisen osapuolen harjoittamaa kontrollia ja alistamista. Lähisuhdeväkivalta on usein toistuvaa, koska omaksuttuja käyttäytymismalleja toistetaan usein. Läheisessä suhteessa tapahtuvien lievien pahoinpitelyjen rikosoikeudellisessa sääntelyssä on siis perusteltua ottaa huomioon tilanteiden erityispiirteet säätämällä teot virallisen syytteen alaisiksi.¹⁴²

3.3 Lähiomaisen kieltäytymisoikeus ja sen murtaminen

Läheisen kieltäytymisoikeudella suojellaan hänen luottamuksellista suhdettaan asianosaiseen.¹⁴³ OK 17:17.1:n mukaan asianosaisen nykyinen tai entinen avopuoliso, taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka se, jolla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen, saa kieltäytyä todistamasta. Saman luvun 18.2:n mukaan sen estämättä, mitä 17 §:ssä säädetään asianosaiseen 17 §:n 1 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön vaitiolo-oikeudesta, tuomioistuimien voi rikosasiassa päättää, ettei todistajana kuultavalla asianomistajalla, jolla ei ole vaatimuksia, ole vaitiolo-oikeutta, jos on syytä epäillä, ettei hän ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä.

Kieltäytymisoikeuden murtamisen taustalla on ajatus muun muassa siitä, ettei lain tarkoittama oikeus itsenäiseen päätöksentekoon välttämättä toteudu, jos läheiseen kohdistetaan painostusta.¹⁴⁴ Tämä ongelma voi nähdäkseni olla käsillä erityisesti lähisuhdeväkivaltatapauksissa. Siten onkin perusteltua, että kieltäytymisoikeuden lisäksi on säädetty kieltäytymisoikeuden murtamisesta. Säännöstä koskevista esitöistä

¹⁴² HE 78/2010 vp, s. 11 ja 14–15.

¹⁴³ HE 46/2014 vp, s. 74, KKO 2019:17, kohta 12, KKO 2017:65, kohdat 23 ja 24. Läheisen kieltäytymisoikeus liittyy muun muassa perustuslain 10 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvattuun yksityis- ja perhe-elämän suojaan.

¹⁴⁴ KKO 2019:17, kohta 14.

ilmeneekin, että vaitiolo-oikeuden murtamista koskevan säännöksen taustalla on lainsäätäjän tiukentunut kanta parisuhde- ja perheväkivaltaan, joka yleensä kohdistuu naisiin tai muihin heikommassa asemassa oleviin henkilöihin. Valiokunta on muun muassa todennut pitävänsä tärkeänä, ettei uudistus heikennä lähisuhdeväkivallan uhrin asemaa. Siten säännöksen soveltamiskäytäntöä tulisi seurata tarkoin. Vaitiolo-oikeuden murtamista koskevan oikeudenkäymiskaaren säännöksen sanamuodon mukaan todistajana kuultavan asianomistajan vaitiolo-oikeuden syrjäyttämiseen tuomioistuimen päätöksellä riittää, että *on syytä epäillä*, ettei läheinen ole itsenäisesti päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä.¹⁴⁵ Kynnys on siten varsin alhainen ja merkitsee pienintä todennäköisyyden astetta. Myös säännöksen perusajatus läheis- ja parisuhdeväkivallan uhrin suojelemisesta puoltaa sitä, ettei kynnystä ole syytä asettaa korkealle.¹⁴⁶

Tapauksessa KKO 2019:17 asianomistaja, jolla ei ollut vaatimuksia, oli kieltäytynyt todistamasta, koska hän ja vastaaja olivat olleet avoliitossa ja heillä oli kaksi yhteistä lasta. KKO katsoi, ettei asianomistajalla ollut vaitiolo-oikeutta, koska oli syytä epäillä, ettei hän ollut itse päättänyt vaitiolo-oikeutensa käyttämisestä. Siten asianomistajan esitutkin-takertomus voitiin ottaa huomioon oikeudenkäynnissä ja tapahtumapaikalle saapunutta poliisia voitiin kuulla siitä, mitä asianomistaja oli hänelle kertonut.

A oli kohdistanut B:hen väkivaltaa jo aiemmin. Korkeimman oikeuden mukaan oli siten syytä epäillä, ettei B ollut itsenäisesti päättänyt vaitiolo-oikeutensa käyttämisestä. Lisäksi painoarvoa annettiin sille, että parisuhteen päättymisestä huolimatta A ja B olivat tosiasias-assa asuneet samassa asunnossa miltei asian oikeuskäsittelyn aloittamiseen saakka. Näkemykseni mukaan säännös kieltäytymisoikeuden murtamisesta on tarkoituksenmukai-nen juuri tämän tyyppisissä tilanteissa.

¹⁴⁵ HE 46/2014 vp s. 78 ja LaVM 19/2014 vp s. 15.

¹⁴⁶ KKO 2019:17, kohdat 17–18.

4 Rangaistuksen mittaaminen

Mittaamissäännöstöä tarvitaan rangaistuskäytännön yhtenäisyyden varmistamiseen ja sen avulla pyritään kohdentamaan rangaistukset oikeudenmukaisesti ja yleisestäävyyden kannalta tarkoituksenmukaisesti.¹⁴⁷ Rikosoikeudellisen normiston soveltaminen merkitsee aina vakavaa puuttumista yksilön perustuslaillisiin oikeuksiin. Henkilökohtaisesta koskemattomuudesta on perustuslaissa säädetty seuraavasti:

Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla (PL 7 §).

Rangaistusten tuomitseminen on luonteeltaan yhteiskunnallista päätöksentekoa, joskin yhteiskunnallisissa ongelmatilanteissa rikosoikeutta on pidettävä viimesijaisena keinona.¹⁴⁸ Rikosoikeudellisilta päätöksiltä edellytetään niiden yhteiskunnallisen luonteen vuoksi ennustettavuutta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että oikeudellisen järjestelmän edellytetään tuottavan ennustettavissa olevia lopputuloksia: samanlaisiin tekoihin tulee soveltaa samoja rikos-, prosessi- tai hallinnollisia säännöksiä. Rikosoikeudellisten päätösten ennustettavuus edistää oikeusturvan toteutumista. Käytännön päätöksenteossa ennustettavuus toteutuu legaliteetti-¹⁴⁹, yhdenvertaisuus- ja suhteellisuusperiaatteita noudattamalla.¹⁵⁰ Ennustettavuutta ja yhdenvertaisuutta ilmentää ja toteuttaa myös kirjoitetun lain vaatimus ja se että tuomioistuimet pitäytyvät rangaistussäännösten mukaisissa rangaistusasteikoissa ja rangaistuslajeissa.¹⁵¹ Kirjoitetun lain vaatimus tarkoittaa, että rikoksesta rankaisemisen tulee aina perustua nimenomaiseen lain säännökseen.¹⁵²

¹⁴⁷ HE 125/1975 II vp, s. 7.

¹⁴⁸ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 15 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 31.

¹⁴⁹ Legaliteettiperiaate eli laillisuusperiaate sisältyy perustuslakiin ja rikoslakiin. Ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty (PL 8 §). Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaisesti säädetty rangaistavaksi. Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin (RL 3:1). Laillisuusperiaate sisältyy lisäksi Euroopan unionin perusoikeuskirjan 49 artiklaan, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklaan ja Yhdistyneiden Kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/1976) 15 artiklaan.

¹⁵⁰ Ks. Utriainen 1992, s. 42–43. Lain esitöiden mukaan laillisuusperiaatteen tausta-arvot liittyvät ennustettavuuden ja yhdenvertaisuuden asettamiin vaatimuksiin sekä toisaalta myös yleisemmin niihin oikeusturvan asettamiin vaatimuksiin, jotka seuraavat rikosoikeuden keskeisiin perusoikeuksiin puuttuvasta luonteesta. HE 44/2002 vp, s. 28 ja 34.

¹⁵¹ Ks. myös Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 48.

¹⁵² HE 44/2002 vp, s. 28–29 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 46. Toisin sanoen tuomioistuimen on kiellettyä perustaa rangaistusvastuu tekoon, josta laissa ei säädetä. Esimerkiksi lievän pahoinpitelyn yrittämisestä ei voi rangaista, koska RL 21:7:ssä yritystä ei ole kriminalisoitu.

4.1 Rangaistuksen mittaamisperiaatteet

Kriminalisoinnilla tarkoitetaan tietyn teon rangaistavaksi säätämistä.¹⁵³ Rikosoikeuden yleisten oppien uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä ehdotuksen keskeiseksi tavoitteeksi on kuvattu koota rangaistuksen määrään ja laatuun vaikuttavista periaatteista ja perusteista rikoslakiin johdonmukainen kokonaisuus ja luoda siten aiempaa paremmat edellytykset yhdenmukaiselle rangaistuskäytännölle.¹⁵⁴ Rangaistuksen mittaamisperiaatteiden tyhjentävä luetteleminen on kuitenkin mahdotonta. Tunnusmerkistöstä ilmenevien seikkojen sekä rangaistuksen mittaamisnormeihin kirjattujen perusteiden ohella moitearvostelussa tulevat pohdittavaksi itse asiassa kaikki ne perusteet, joiden nojalla tehdään ero rangaistavan ja rankaisemattoman käyttäytymisen välillä. Perusteiden tulkinta jää lain esitöiden mukaan viime kädessä oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa tehtäväksi.¹⁵⁵

4.1.1 Rangaistuksen määräämisen yleisperiaate, suhteellisuusperiaate

Suhteellisuusperiaatetta on luonnehdittu rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteeksi tai johtavaksi periaatteeksi. Lyhyesti sanoen: rangaistuksen ankaruuden ja rikoksen törkeyden välillä tulee vallita oikeudenmukainen suhde.¹⁵⁶ Suhteellisuusperiaate on vahvistettu rikoslain rangaistuksen mittaamista koskevissa säännöksissä. RL 6:4:n mukaan:

Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.

Suhteellisuusperiaatteen kannalta merkityksellistä on, että rangaistus on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen konkreettiseen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen. RL 6:4:n mukainen tekijän syyllisyys viittaa sekä teon vaikuttamiin että teon ilmentämään syyllisyyteen.¹⁵⁷ Oikeuskäytännössä on katsottu, että pahoinpitelyrikoksissa tekijän syyllisyyttä korostaa se, että teko on kohdistettu tekijälle aikaisemmin tuntemattomaan henkilöön ilman, että tämä olisi antanut mitään aiheita hyökkäykseen.¹⁵⁸ Teon vaikuttamiin liittyvää syyllisyyсарviointia lähisuhdeväkivaltatapauksessa kuvastaa esimerkiksi

¹⁵³ Melander 2008, s. 7.

¹⁵⁴ HE 44/2002 vp, s. 11.

¹⁵⁵ HE 44/2002 vp, s. 190.

¹⁵⁶ Rikosoikeus, Lappi-Seppälä 2013, s. 137. Periaatteen noudattaminen edellyttää, että rikoslain tuntemat rangaistukset ovat järjestettävissä keskinäisen ankaruussuhteen osoittamaan järjestykseen. Ankaruusjärjestys on pääpiirteissään seuraava: tuomitsematta jättäminen, rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus ja ehdoton vankeus. Lappi-Seppälä 2000, s. 5.

¹⁵⁷ KKO 2008:85, kohta 4.

¹⁵⁸ Ks. esim. KKO 2014:60, KKO 2005:134 ja KKO 2008:85.

ratkaisu KKO 2021:20. Tapauksessa syyllisyysarviointi perustui tavanomaista enemmän tekijän motiiveihin ja teon osoittamaan julmuuteen, kun A:n väkivaltatekojen motiivina oli aiheuttaa B:lle keskenmeno tai saada tämä suostumaan raskauden keskeytykseen.

Teon vahingollisuuden ja vaarallisuuden arvioinnissa huomioon otetaan paitsi toteutuneet seuraukset, myös se vahinko ja vaara, joiden teosta ennalta arvioiden olisi saatettu odottaa aiheutuvan. Vaaraa arvioidaan sekä seurausten todennäköisyyden että niiden laadun ja vakavuuden mukaan. Kyseessä täytyy kuitenkin olla säännöksen suojeleobjekti.¹⁵⁹ Siten pahoinpitelyrikoksissa arvioidaan henkeen ja terveyteen kohdistuvaa vaaraa. Aineiston perusteella pahoinpitelyrikoksissa rangaistusta ankaroittavana seikkana on tyypillisesti otettu huomioon myös se, jos väkivaltateko on ollut aiheutuneita seurauksia huomattavasti vaarallisempi eli teosta olisi voinut aiheutua myös vakavampia vammoja. Tapausaineistoissa pahoinpitelyrikosten toteutuneet seuraukset ovat sitä vastoin olleet uhrille aiheutuneet ruumiilliset vammat, aiheutettu kipu tai henkinen kärsimys. Nähdäkseni seuraamusharkintaa koskevat perustelut on erityisesti pahoinpitelyrikoksissa usein rakennettu rikoslain suhteellisuusperiaatetta koskevan säännöksen sanamuodon ympärille ja rangaistusseuraamusta koskevien perustelujen alussa on tyypillisesti avattu suhteellisuusperiaatetta koskeva säännös. Tämän jälkeen kyseessä olevan tapauksen olosuhteita on arvioitu suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta. Yksinkertaistaen voidaan todeta, että mitä vakavammat seuraukset

4.1.2 Yhdenvertaisuusperiaate

Yhdenvertaisuusperiaate saa johtonsa perustuslaista, jonka mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä (PL 6). Perustuslaissa yhdenvertaisuus on siis nimenomainen perusoikeus.¹⁶⁰ Yhdenvertaisuusperiaatetta ilmentää myös rikoslain säännös siitä, että rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon rangaistuskäytännön yhtenäisyys (RL 6:3.1). Yhdenvertaisuusperiaate edellyttää, että samanlaisia tapauksia kohdellaan samalla tavalla ja vastaavasti erilaisia tapauksia eri tavalla.¹⁶¹ Rikoslain vuoden 1977 uudistusta koskevissa esitöissä on todettu, että rangaistuksen mittaamisessa edellytetään erityisesti otettavaksi huomioon rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistuksen tulisi olla samanlaisessa tilanteessa ja samalla tavoin tehdyistä rikoksista yhtäläinen. Periaatetta ei tule

¹⁵⁹ HE 44/2002 vp s. 187.

¹⁶⁰ Perusoikeusuudistuksen myötä lakiin otettu syrjäntäkielto täsmentää periaatteen merkitystä muun muassa lainsoveltamisessa eri viranomaisportaissa. Rikosoikeus, Lappi-Seppälä 2013, s. 71.

¹⁶¹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 80 ja Melander 2011, s. 188–189. Melander korostaa, ettei yhdenvertaisuusperiaatetta tule kuitenkaan tulkita niin ahtaasti, että vain täysin identtisiä tapauksia tulisi arvioida samalla tavalla.

kuitenkaan tulkita niin ahtaasti, että esimerkiksi jokaisesta yhtä arvokkaan omaisuuden varkaudesta tulisi tuomita yhtä kova rangaistus.¹⁶²

Rikoslain yleisten oppien uudistamista koskevissa lain esitöissä on painotettu, että oikeuskäytännön yhtenäisyyden edistämiseksi mittaamisharkinnan ohjeena tulisi toimia niin sanotun normaalirangaistusajattelun¹⁶³ nimellä tunnettu päätöksentekomalli. Tällä mallilla pyritään tarjoamaan mittaamiselle lähtökohta ja oikeuskäytännöstä haettava kiintopiste.¹⁶⁴ Korkein oikeus onkin todennut muun muassa tapauksen KKO 2008:85 perusteluissa, että rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen pyrittäessä käsillä olevaa tapausta on verrattava muihin samanlaisiin tekoihin. Yhdenvertaisuusperiaatteen tausta-ajatus on siinänsä selkeä, mutta rikosoikeudessa ongelmana on se, että käytännössä identtisiä rikosjuttuja ei ole olemassa. Periaatetta ei tule kuitenkaan tulkita niin, että samankaltaisuusvertailun mahdottomuus tarkoittaisi kaikkien tapausten kohtelemista eri tavoin. Yhdenvertaisuusperiaate edellyttää muun muassa, että RL 5:3:n tarkoittamille rikoskumppaneille tuomitaan yhtä ankara rangaistus, jos heidän menettelynsä on yhtä moitittavaa.¹⁶⁵ Nähdäkseni pahoinpitelyrikosten rangaistuksen mittaamista koskevissa perusteluissa tuodaan varsin vakiintuneesti esiin niin samankaltaisista teoista aiemmin tuomitut rangaistukset kuin rangaistuksia koskeva tilastotietokin.¹⁶⁶ Vertailukelpoista rangaistuskäytäntöä voidaan hakea myös eri rikosnimikkeistä, väkivaltarikoksissa tyypillisesti tapon yritystä koskevia rangaistuksia on hyödynnetty mitattaessa rangaistusta törkeästä pahoinpitelystä.¹⁶⁷ Edellä kuvatuin tavoin edistetään yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumista pahoinpitelyrikosten rangaistuksen mittaamisessa.¹⁶⁸

4.2 Rangaistuksen koventamisperusteet

RL 6:5:n mukaan rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

- 1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus;
- 2) rikoksen tekeminen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa;
- 3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan;

¹⁶² HE 125/1975 II vp, s. 9.

¹⁶³ Ks. myös Kempainen 2021a, s. 26–40. Kempainen toteaa, että oikeuskirjallisuudessa on puhuttu myös tyyppirangaistuksesta ja pitää tätä termiä tarkempänä, joskin normaalirangaistus on käsitteenä vakiintuneempi.

¹⁶⁴ HE 44/2002 vp, s. 168.

¹⁶⁵ Tapani – Tolvanen 2016, s. 20–21.

¹⁶⁶ Ks. tilastotiedon merkityksestä pahoinpitelyrikosten rangaistuksen mittaamiseen myös ratkaisu KKO 2008:85.

¹⁶⁷ Ks. Kempainen 2021a, s. 64.

¹⁶⁸ Ratkaisusta KKO 2011:102 ilmenevää rangaistuksen mittaamista koskevaa oikeuslähdeoppia on käsitelty tarkemmin tämän tutkielman prejudikaatteja koskevassa alaluvussa.

- 4) rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta¹⁶⁹; ja
5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.¹⁷⁰

Tutkimusaineiston perusteella pahoinpitelyrikoksissa käsillä näyttäisi olleen useimmiten tekijän aikaisempi rikollisuus, mikäli RL 6:5:ssä tarkoitettua koventamisperustetta on sovellettu.¹⁷¹ Rikoslain uudistusta koskevissa lain esitöissä onkin katsottu, että uusiminen on käytännössä tärkein koventamisperuste.¹⁷² Koventamisperusteen keskeisen tausta-ajatuksen mukaan uusiminen ei kuitenkaan itsessään kovenna rangaistusta, vaan rangaistusta voidaan koventaa vain sellaisen rikoksen toistamisen johdosta, joka osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Edellä kuvattu piittaamattomuus on pääteltävissä uuden ja aikaisemman rikoksen välisestä suhteesta. Laissa tarkoitettu piittaamattomuus voi olla käsillä lähtökohtaisesti silloin, kun uudessa ja aikaisemmassa rikollisuudessa on kysymys samankaltaisista teoista.¹⁷³ Pahoinpitelyrikoksissa huomioon otetaan siten lähtökohtaisesti tekijän aikaisempi väkivaltarikollisuus. Tapauksessa VaaHO 21/142545 A oli syylistynyt törkeään pahoinpitelyyn kuukausi sen jälkeen, kun hän oli vapautunut vankilasta suorittamasta törkeästä pahoinpitelystä, pahoinpitelystä ja kahdesta muusta lievemmästä rikoksesta tuomittua yhteistä 2 vuoden 3 kuukauden vankeusrangaistusta. A oli myös noin 10 vuotta aiemmin syylistynyt toistuvasti pahoinpitelyrikoksiin, joista osa oli tekemuodoltaan törkeitä. Hovioikeus katsoi, että uuden ja aikaisemman rikoksen välinen suhde osoitti A:ssa ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. A tuomittiin koventamisperuste huomioon ottaen 1 vuoden 9 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Määrätyssä rangaistuksessa huomioitiin A:n noin 2,5 kuukautta kestänyt vapaudenmenetys.

¹⁶⁹ Ruotsin rikoslain mukaan teon rangaistusarvoa korottaa se, jos teon motiivina on ollut loukata henkilöä, kansanryhmää tai muuta vastaavaa ihmisryhmää rodun, ihonvärin, kansalaisuuden tai etnisen alkuperän, uskonnon, seksuaalisen suuntautumisen, intersukupuolisen identiteetin tai ilmaisun taikka vastaavan olosuhteen vuoksi (BrB 29:2 p. 7 §).

¹⁷⁰ Rangaistuksen mittaamisen koventamisperusteisiin on ehdotettu lisättäväksi rikoksen tekeminen uhrin sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta HE 7/2021 vp.

¹⁷¹ Esimerkiksi rikoksen tekemisestä osana järjestäytyneen ryhmän toimintaa löytyy murhan yritystä (KKO 2013:90) ja lukuisia huumausainerikosta (muun muassa KKO 2022:37 ja KKO 2011:41) koskevia ratkaisuja. Ratkaisussa KKO 2020:32 on taas arvioitu sitä, olivatko asianomistajat valikoituneet laittoman uhkauksen ja tapon yrityksen uhriksi ihonvärinsä tai etnisen alkuperänsä vuoksi (RL 6:5.1:n 4 kohta).

¹⁷² Näin on myös muiden maiden lainsäädännössä. Esimerkiksi Norjan rikoslakiin ei sisälly erillistä rangaistuksen määräämistä koskevaa yleisnormistoa. Uusiminen katsotaan kuitenkin Norjassa yleisesti rangaistusta ankaroitavaksi tekijäksi, vaikka laissa ei ole asiaa koskevaa säännöstä. Lukuisat yksittäiset rikokset sisältävät kuitenkin korotetut asteikot rikoksen uusijoille. Ks. Norjan sääntelystä kootusti myös oikeusministeriö, työryhmämietintö 2009:11, s. 28–29.

¹⁷³ HE 44/2002 vp, s. 193–194.

Eroja näyttäisi olevan perustelutavoissa siinä, mikä koventamisperusteen konkreettinen vaikutus vastaajalle *lähtökohtaisesti* mitattavaan rangaistukseen on. Ratkaisussa VaaHO 3.5.2021 21/119233 sekä käräjäoikeus että hovioikeus totesivat, että koventamisperuste (aikaisempi rikollisuus) huomioon ottaen 1 vuoden 8 kuukauden mittainen vankeusrangaistus oli oikeudenmukainen seuraamus törkeästä pahoinpitelystä. Sen sijaan ratkaisussa VaaHO 28.4.2021 21/118373 koventamisperusteen vaikutus oli perusteltu erikseen. A olisi lähtökohtaisesti tuomittu 8 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen, joka koventamisperusteen (aikaisempi rikollisuus) soveltamisen johdosta korotettiin 1 vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen. Perustelutavoista jälkimmäinen on nähdäkseni huomattavasti tarkoituksenmukaisempi. Katson että avaamalla koventamisperusteen konkreettinen vaikutus edistetään rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä sekä myös vastaajan oikeusturvaa.¹⁷⁴

Myös korkein oikeus on tyypillisesti avannut koventamisperusteen konkreettista vaikutusta perusteluissaan. Esimerkiksi törkeää pahoinpitelyä koskevan ratkaisun KKO 2020:20 perusteluissa todettiin, että koventamisperusteen (aikaisempi rikollisuus) vaikutus A:lle tuomittavaan yhteiseen rangaistukseen oli 9 kuukautta ja petossarjaa sekä pahoinpitelyä koskevassa ratkaisussa KKO 2018:44 todettiin koventamisperusteen (aikaisempi rikollisuus) vaikutuksen A:lle tuomittavaan rangaistukseen olevan puolitoista kuukautta. Ratkaisussa KKO 2014:55 korkein oikeus on nimenomaisesti todennut, ettei alempien oikeuksien tuomioiden perusteluista ilmene, miten yhtäältä koventamisperusteen ja toisaalta lieventämisperusteen soveltaminen on vaikuttanut A:lle tuomitun yhteisen vankeusrangaistuksen pituuteen. Tämä voitaisiin tulkita kehotukseksi ilmaista mittaamisperusteiden vaikutus.¹⁷⁵

4.2.1 Koventamisperuste ja lähisuhdeväkivalta

GREVIO on Suomea koskevassa raportissaan huomauttanut, että kansalliset koventamisperusteet eivät sisällä mitään sopimuksen 46 artiklassa luetelluista ankaroittamisperusteista, kuten d-alakohdan perustetta ”rikos on kohdistettu lapseen tai tehty lapsen läsnä ollessa”. Raportissa huomioidaan voimassa olevan lain mukainen tuomarin laaja harkintavalta rangaistusta määrättäessä ja samaan aikaan huomautetaan siitä, että nykyisessä

¹⁷⁴ Kemppinen on esittänyt väitöskirjassaan yhtenevän näkemyksen ja todennut, että asianosaisen on mahdollonta arvioida koventamisperusteen vaikutusta pelkän lopputuloksen perusteella ja tuomitun rangaistuksen arviointi on rangaistuskäytännön yhtenäisyyden kannalta vastaavasti mahdollonta. Kemppinen kirjoittaa edelleen, että koventamisperusteen vaikutuksen ilmoittamatta jättämistä voidaan pitää ongelmallisena erityisesti silloin, kun rangaistusta muutoinkin perustellaan suppeasti. Kemppinen 2021a, s. 198–199.

¹⁷⁵ Ks. myös Kemppinen 2021a, s. 199.

oikeustilassa näyttäisi epävarmalta se, missä määrin oikeusjärjestelmä varmistaa sen, että kaikki 46 artiklassa luetellut perusteet tosiasiallisesti ankaroittavat rikosta.¹⁷⁶

RL 6:5:ssä säädetään nykyisin niin sanotuista vihavaikuttimista rangaistuksen koventamisen perusteina.¹⁷⁷ Ratkaisun KKO 2020:20 jälkeen annetussa hallituksen esityksessä eduskunnalle kyseisen pykälän 1 momentin 4 kohtaan on ehdotettu lisättäväksi maininta siitä, että rangaistuksen koventamisperusteena olisi rikoksen tekeminen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta. Esityksessä todetaan lähisuhdeväkivallasta, että lähisuhdeväkivalta voi kohdistua puolisoon, kumppaniin tai muuhun läheiseen, joka voi olla eriä tai samaa sukupuolta tekijän kanssa. Miehet sekä naiset voivat olla sekä lähisuhdeväkivallan uhreja että rikosten tekijöitä. Lähisuhdeväkivallan uhri on kuitenkin tilastollisesti useammin nainen ja epäilty/tekijä mies. Samoin seksuaalirikoksissa mies on tilastollisesti useammin rikoksesta epäilty/tekijä ja nainen uhri. Kuitenkaan se, että tietty rikoslaji käytännössä kohdistuu useammin toiseen sukupuoleen tekijän ollessa toista sukupuolta ei sellaisenaan ole peruste soveltaa ehdotettua sukupuoleen liittyvää koventamisperustetta. Lähisuhdeväkivallan erityisluonne olisi esityksen mukaan nykyiseen tapaan mahdollista ottaa raskauttavana seikkana huomioon rangaistuksen mittaamista koskevien RL 6:4:n yleisten periaatteiden nojalla.¹⁷⁸

Esityksessä todetaan, että korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on jo aiemmin katsottu, että perhe- ja lähisuhdeväkivaltatapauksissa, joissa tekijä ja uhri eivät ole tasavertaisessa asemassa, vaan uhri tarvitsee erityistä suojelua, teon vahingollisuus ja vaarallisuus sekä tekijän syyllisyyden aste puoltavat rangaistuksen mittaamista yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammaksi. Lisäksi kynnyksen ottaa ankaroittavasti huomioon lähisuhdeväkivallan uhrin ja tekijän välinen erityissuhde voidaan oikeuskäytännön valossa arvioida olevan matalampi sovellettaessa yleisiä mittaamisperusteita kuin mitä ovat edellytykset soveltaa koventamisperustetta.¹⁷⁹ Viimeksi mainittua näkökulmaa voi nähdäkseni perustellusti kritisoida. Näkökulma pitää paikkansa *olemassa olevien* koventamisperusteiden osalta. Nähdäkseni erillisen lähisuhdeväkivallaa koskevan koventamisperusteen säätäminen selkeyttäisi oikeustilaa ja voisi tosiasiallisesti alentaa kynnystä ottaa lähisuhdeväkivalta ankaroittavana seikkana huomioon.

¹⁷⁶ Greivio's Baseline Evaluation Report Finland 2019, s. 47.

¹⁷⁷ Vihavaikutinta koskeva säännös on tullut usein sovellettavaksi henkilöön kohdistuvissa väkivaltarikoksissa (HE 7/2021 vp, s. 21).

¹⁷⁸ HE 7/2021 vp, s. 21–22.

¹⁷⁹ HE 7/2021 vp, s. 22.

Lakiteknisesti lähisuhdeväkivalta on siis yleisenä mittaamisperusteena huomioon otettava seikka. Mikäli asiaa tarkastellaan esimerkiksi yhteiskunnan suojeluvelvoitteen näkökulmasta, voidaan tämä nähdä ongelmallisena. Koventamisperusteen soveltaminen lähisuhdeväkivaltatapauksissa edellyttää lähes poikkeuksetta sitä, että tekijä on aikaisemmin syyllistynyt samankaltaisiin rikoksiin. Tapauksessa HelHO 18.8.2020 20/127715 A oli jo aiemmin tuomittu neljästä naisystäväänsä kohdistuneesta pahoinpitelystä ennen tapauksessa kyseessä olleita lukuisia naisystävään kohdistuneita tekoja. Tapauksessa rangaistusvaatimus käsitti ainakin kymmenen eri tekoa, jotka sijoituivat vähän yli kuuden kuukauden mittaiselle ajanjaksolle. Nyt syyksi luetuissa pahoinpitelyissä A oli muun ohella kohdistanut toistuvasti väkivaltaa asianomistajan pään alueelle sekä kuristanut asianomistajaa. A tuomittiin koventamisperuste huomioon ottaen 10 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Rikosten vakavuus ja niistä ilmenevä syyllisyys sekä A:n aikaisempi rikollisuus edellyttivät vankeusrangaistuksen tuomitsemista ehdottomana.

Erillisen koventamisperusteen säätämisen perusteltavuutta tulisi harkita etenkin, koska useiden tutkimusten mukaan parisuhdeväkivalta on luonteeltaan toistuvaa. Toistuvuus on havaittavissa myös tämän tutkimuksen aineistosta. Muun muassa lievän pahoinpitelyn syyteoikeutta koskevissa lain esitöissä on kuitenkin tuotu esiin, ettei rikosoikeudellinen lainsäädäntö yksinomaan ole riittävä keino puuttua lähisuhdeväkivaltaan. Tekijä voi tarvita rangaistuksen ohella myös hoitoa ja olisi perusteltua ohjata hänet esimerkiksi väkivallan katkaisuun tähtääviin ohjelmiin.¹⁸⁰ Yhdyn näkemys siihen, ettei rikosoikeudellista lainsäädäntöä, tässä tapauksessa erillistä koventamisperustetta, voida pitää yksinomaisena keinona. Uhrinäkökulmasta on kuitenkin kestävä ajatus, että lähisuhdeväkivallan tulee olla toistuvaa, jotta koventamisperustetta voidaan soveltaa.

4.2.2 Rangaistuksen lieventämis- ja kohtuullistamisperusteet

RL 6:6:n mukaan rangaistuksen lieventämisperusteita ovat:

- 1) rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka;
- 2) rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikkeuksellinen ja äkiarvaamaton houkutus, asianomistajan poikkeuksellisen suuri myötävaikutus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia;
- 3) tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä; ja

¹⁸⁰ HE 78/2010 vp, s. 4 ja 8.

4) 8 §:n 1 ja 3 momentissa mainitut perusteet¹⁸¹.

Rikoksen vaikutukset voidaan estää ehkäisemällä seurauksen syntyminen tai palauttamalla muutoin oikeustila ennalleen. Lievennys voi tulla kysymykseen esimerkiksi tilanteissa, joissa pahoinpitelijä auttaa uhrin sairaalahoitoon.¹⁸² Pahoinpitelyrikkoksia koskevassa oikeuskäytännössä seuraamusta harkittaessa on tyypillisesti otettu huomioon se, jos kyseessä on ollut molempien osapuolien myötävaikutuksesta aiheutunut tappelutilanne ja väkivaltaa on kohdistettu puolin ja toisin. Näin esimerkiksi ratkaisussa VaaHO 27.9.2021 21/140084. Molemminpuolisella yhteenotolla on ollut oikeuskäytännön perusteella merkitystä myös tunnusmerkistön valinnassa, näin esimerkiksi ratkaisussa KKO 2014:6¹⁸³. Tunnusmerkistön valinta kytkeytyy rangaistuksen mittaamiseen.

Ei ole itsestään selvää, että sovintotoimet riittävät täyttämään rangaistuksen lieventämisperusteiden tunnusmerkistön. Arviointi on tehtävä tapauskohtaisesti. Kun rikos on kohdistunut alaikäisiin ja tekijästä riippuvaisiin perheenjäseniin, sovinnolla ei ole samaa merkitystä ja todistusarvoa kuin niissä tapauksissa, joissa sovintoon on päästy tasavertaisuuden ja molempien osapuolten vapaan harkinnan pohjalta. Samanlainen lähtökohta ilmenee myös sovittelumenettelyä koskevasta lainsäädännöstä.¹⁸⁴ Ratkaisussa HelHO 17.3.2021 21/11376 on todettu, ettei sovintoa lähisuhdeväkivallassa voida sellaisenaan pitää perusteena arvioida asiaa lievemmin. Etenkin kun asian sopiminen liittyy parisuhteen jatkamiseen, voi se tosiasiallisesti altistaa osapuolet väkivallan jatkumiselle. Tapauksen rangaistusseuraamusta koskevissa perusteluissa hovioikeus on edelleen todennut, että asiassa voidaan antaa saavutetulle sovinnolle vain vähäinen merkitys. Osapuolet olivat jatkaneet seurustelua molemminpuolisen väkivaltatilanteen jälkeen, mutta sittemmin eronneet. Kysymyksessä ei ollut ensimmäinen kerta, kun osapuolten välillä oli väkivaltaa, käytetty väkivalta oli lisäksi luonteeltaan vahingollista ja vaarallista lähisuhdeväkivaltaa.

Perhe- ja lähisuhdeväkivallan erityispiirteistä korkein oikeus on todennut, että mainittuun väkivaltaan liittyy riski saman asianomistajan joutumisesta toistuvien väkivallantekojen kohteeksi vastaisuudessa. Tämän estämiseksi ja rikoksen uhrin suojelemiseksi uusilta

¹⁸¹ Eli rikoksen jääminen yritysasteelle, tekijän nuori ikä (alle 18 vuotta), vähäinen osallisuus rikokseen (esimerkiksi avunanto), läheisesti vastuuvapautta muistuttavat olosuhteet, muut erityiset syyt taikka alentunut syyntakeisuus. Aineistoni perusteella pahoinpitelyrikkoksissa arvioitavana on näistä useimmiten vastuuvapautta muistuttavat olosuhteet.

¹⁸² HE 44/2002 vp, s. 198.

¹⁸³ Tapauksessa A tuomittiin perusmuotoisesta pahoinpitelystä törkeän pahoinpitelyn sijaan. Kyseessä oli molemminpuolinen yhteenotto, jota oli edeltänyt B:n oma aggressiivinen käyttäytyminen. Tunnusmerkistön valinnassa huomioitiin lisäksi se, että B:lle aiheutuneet vammat olivat jääneet pinnallisiksi.

¹⁸⁴ KKO 2012:9, kohta 12. Ks. laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1015/2005, lain 3 §, ja sitä koskevat esityöt, HE 93/2005 vp s. 16 ja LaVM 13/2005 vp s. 5-6.

teoilta on tärkeää, että rikoksentehtyjä saadaan hakeutumaan väkivallantekojä ehkäisevien tukitoimien piiriin heti ensimmäisen teon jälkeen. Täältä kannalta on perusteltua katsoa, että oma-aloitteinen osallistuminen väkivallan katkaisuojelmaan voi sinänsä olla peruste rangaistuksen lievennykseen.¹⁸⁵ Näkisin ettei tällaista lieventämisperustetta voida ongelmitta soveltaa. Ratkaisussa KKO 2012:9 muutaman käynnin käsittäneeseen terapiaan osallistuminen ei riittänytään täyttämään laissa säädettyä rangaistuksen lieventämisperustetta. Toisaalta lain esitöissä on katsottu, että ilmaisultaan väljien ja siten tulkintoja mahdollistavien rikoslain lieventämisperusteiden laajentava tulkinta on vastaajan edun vuoksi perusteltua.¹⁸⁶ Väkivallantekojä ehkäisevään terapiaan osallistumista muutamalla käynnillä perhe- ja lähisuhdeväkivallatapauksissa ei nähdäkseni tule kuitenkaan pitää perusteltuna lieventämisperusteena ja tällaisissa tilanteissa laajentavaa tulkintaa tulisi soveltaa harkiten, jos lainkaan.

4.3 Rangaistuslajin valinta

Rangaistuslajin valinnassa on noudatettava RL 6:3.1:n mukaan rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavien perusteiden ohella, mitä luvun 9-12 §:ssä säädetään. Lajinvalinnassa on suureksi osaksi kysymys rangaistuksen ankaruudesta päättämisestä. RL 6:3.3:n lähtökohta pätee sekä moitittavuusarvioinnissa vaikuttaviin perusteisiin että moitearvosteluun kuulumattomiin kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusperusteisiin.¹⁸⁷ RL 6 luvun yleiset mittaamisperiaatteet ja -perusteet tulevat siis otetuiksi huomioon myös lajinvalinnassa sen lisäksi mitä luvun lajivalintaa koskevassa alaosastossa säädetään kutakin rangaistuslajia koskevista erityisistä lajinvalintaperusteista. Koventamisperusteen soveltaminen saattaa siten yksittäistapauksessa johtaa ehdollisen vankeuden tuomitsemiseen ehdottomana.¹⁸⁸

Määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi (ehdollinen vankeus), jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista (RL 6:9.1). Laissa asetetaan yläraja ehdollisen vankeuden käytölle ja tämä merkitsee myös sitä, että mitä pitempi tuomittava rangaistus on, sitä vähäisemmät ovat mahdollisuudet ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttöön. Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti kat-

¹⁸⁵ KKO 2012:9, kohta 26.

¹⁸⁶ HE 44/2002 vp, s. 195.

¹⁸⁷ HE 44/2002 vp, s. 205.

¹⁸⁸ HE 7/2021 vp, s. 7 ja HE 44/2002 vp s. 25.

sottu, että mitä lähempänä rangaistus on kahta vuotta vankeutta, sitä painavampia perusteita tarvitaan, jotta rangaistus voidaan tuomita ehdollisena.¹⁸⁹

Rikoksen vakavuus viittaa ensisijaisesti ulkoiseen teonkuvaan, ennen kaikkea aiheutettuun vahinkoon ja teolla tuotettuun vaaraan. Ulkoisen teonkuvan lisäksi teon moitittavuusarviointiin vaikuttaa konkreettisesta teosta ilmenevään syyllisyyteen (tekosyyllisyys) painottuva syyllisyysarvostelu. Aikaisemmalla rikollisuudella tarkoitetaan kyseisen säännöksen yhteydessä ennen kaikkea rikoksia, joista syytetty on tuomittu vankeusrangaistukseen ennen kuin hän syyllistyi tuomittavana olevaan rikokseen.¹⁹⁰

Tapauksessa KKO 2020:48 A:n syyksi luettiin kaksi pahoinpitelyä. A oli lyönyt nyrkillä useita kertoja maassa maannutta uhria kasvoihin ja pään alueelle aiheuttaen toiselle uhreista muun muassa murtumia kasvojen alueelle. A oli useita vuosia aiemmin tuomittu lukuisista samankaltaisista rikoksista vankeusrangaistuksiin. A tuomittiin kahdesta pahoinpitelystä yhden vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen. Ratkaisussa KKO totesi johtopäätöksensä, että A:n syyksi luettujen pahoinpitelyjen vakavuus ja hänen niistä ilmenevä syyllisyytensä eivät itsessään edellyttäisi yhden vuoden pituisen vankeusrangaistuksen tuomitsemista ehdottomana. Kun kuitenkin lisäksi otettiin huomioon A:n aikaisempi rikollisuus, harkinnassa huomioon otettavat tekijät yhdessä kokonaisuutena arviointuna puolsivat sitä, että vankeusrangaistus tuomitaan ehdottomana.

Nähdäkseni ratkaisu havainnollistaa hyvin sitä, miten RL 6:9.1:n mukaisia lajinvalintaperusteita arvioidaan kokonaisuutena. Samankaltaista kokonaisarviointia on tehty ratkaisussa RHO 3.4.2020 20/113657. Kyseisessä tapauksessa A:n syyksi luetut väkivaltarikokset olivat kohdistuneet avopuolisoon parisuhdeväkivaltatilanteessa, jossa uhri tarvitsee erityistä suojelua sekä lisäksi A:han nähden alisteisessa ja heikommassa ja jopa riippuvaisessa asemassa oleviin työntekijöihin. Hovioikeus tuomitsi A:lle mitatun 1 vuoden 8 kuukauden vankeusrangaistuksen ehdottomana etenkin teoista ilmenevän syyllisyyden perusteella.

Enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu rikosentekijä tuomitaan vankeusrangaistuksen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, valvontarangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten, rikollisen toiminnan jatkamisen tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle (RL 6:11.1). Lainkohdassa tarkoitetuilla painavilla syillä viitataan seikkoihin, jotka ovat rangaistuksen mittaamisen kannalta merkittäviä.¹⁹¹ Oikeuskäytännön mukaan yhdyskuntapalveluun

¹⁸⁹ KKO 2019:29, kohta 26 ja siinä viitatus ratkaisut.

¹⁹⁰ HE 44/2002 vp, s. 205.

¹⁹¹ HE 144/1996 vp, s. 13.

tuomitseminen on pääsääntö edellytysten täytyessä ja muun painavan syyn käsitettä on perusteltua tulkita suppeasti.¹⁹²

Jos ehdollista on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan sen ohessa tuomita sakkoa, tai jos ehdollinen vankeus on kahdeksan kuukautta tai sitä pidempi, vähintään 14 ja enintään 120 tuntia yhdyskuntapalvelua (RL 10:1). Tästä esimerkkinä seuraava ratkaisu:

HelHo 30.11.2021 21/151289 Pahoinpitelynä syyksiluettiin seuraava menettely: A on tehnyt ruumiillista väkivaltaa puolisolleen B:lle kuristamalla maassa maannutta B:tä käsinsä kaulasta. B:lle on aiheutunut kipua sekä useita verestäviä raapaumajälkiä kaulalle. Törkeänä pahoinpitelynä syyksi luettiin seuraava menettely: A on viiltänyt puolisoaan B:tä useita kertoja keittiöveitsellä käsivarteen sekä keskivartaloon. B:lle on aiheutunut voimakasta kipua sekä viiltohaavoja. KO mittasi A:lle 1 v 8 kk ehdollista. Syyttäjä vaati valituksessaan rangaistuksen korottamista ja sen määräämistä ehdottomaksi. Rangaistuksessa tuli ottaa huomioon tekojen kohdistuminen kahdesti omaan puolisoon omassa kodissa. HO katsoi, että teon luonne lähisuhdeväkivaltana huomioon ottaen oikeudenmukainen seuraus oli 2 vuotta vankeutta. Rangaistus voitiin määrätä ehdolliseksi, mutta sen ohella tuomittiin 80 tuntia yhdyskuntapalvelua.¹⁹³

Hovioikeus on perusteluissaan punninnut toisiaan vastaan seikkoja, jotka puoltavat rangaistuksen määräämistä ehdolliseksi tai puhuvat sitä vastaan. Eniten painoarvoa hovioikeus antoi sille, että vastaajalla ei ollut entisyyttä ja että hän oli hakeutunut mielenterveys- ja päihdehoitoon. Lisäksi asiassa annettiin asianosaisten läheissuhteesta huolimatta jonkin verran painoarvoa saavutetulle sovinnolle. B:n ei katsottu olevan A:han nähden riippuvaisessa suhteessa. Kyseisessä tapauksessa väkivalta on ollut hyvin vaarallista ja vakavaa. Rangaistuksen tuomitseminen ehdollisena onkin edellyttänyt useita sitä puoltavia seikkoja. Erityisesti mielenterveys- ja päihdehuoltoon hakeutumisen ja ensikertalaisuuden perusteella pidän ehdollista vankeusrangaistusta oheisrangaistuksineen hovioikeuden tapaan tarkoituksenmukaisena.¹⁹⁴

¹⁹² KKO 2021:61, kohta 12. Ks. yhdyskuntapalvelun tuomitsemisesta myös ratkaisu KKO 2017:66. Ratkaisussa on todettu perustelujen kohdassa 11, että arvioitaessa tekijän aikaisempia rangaistuksia, huomioon tulee ottaa muun ohella niiden lukumäärä ja ankaruus sekä aikaisempien rikosten vakavuus, uusimisnopeus ja aika, joka teoista on kulunut. Mitä pidemmästä ajanjaksosta on kysymys, sitä pienempi on aikaisempien rangaistusten merkitys.

¹⁹³ Tekoaikana voimassa olleen lain (401/2015) mukaan yhdyskuntapalvelua sai tuomita ehdollisen vankeuden ohella enintään 90 tuntia. Tuomittu määrä on siten voimassa olleen asteikon yläpäästä.

¹⁹⁴ Vrt. ratkaisu KKO 2012:9, jossa katsottiin, ettei tekijän muutaman tapaamiskerran käsittänyttä väkivalan tekoja ehkäisevää terapiaa voitu ottaa huomioon rangaistusta lieventävänä seikkana, kun kyse oli perhe- ja lähisuhdeväkivallasta.

4.3.1 Yhteisen rangaistuksen määrääminen

RL 7:1:n mukaan, jos joku on tuomittava samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta vankeusrangaistukseen, hänet tuomitaan rikoksesta yhteiseen vankeusrangaistukseen, jollei muualla laissa toisin säädetä. Lisäksi jos jostakin rikoksesta olisi tuomittava vankeutta ja yhdestä tai useammasta muusta rikoksesta sakkoa tai rikesakko, tuomioistuimien saa tuomita kaikista rikoksista yhteisen vankeusrangaistuksen. Yhteistä rangaistusta mitattaessa lähtökohdaksi on otettava siitä rikoksesta tuomittava rangaistus, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan olisi tuleva ankarin rangaistus (RL 7:5.2). Tämä lähtökohta ilmenee muun muassa seuraavasta ratkaisusta.

Ratkaisussa RHO 13.7.2020 R 20/124587 A tuomittiin yhteiseen kahden vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen. Arvioinnin pohjaksi HO on ottanut syytekohtaan 1 törkeän pahoinpitelyn, jossa A oli viiltänyt seurustelukumppaniaan B:tä teräaseella suun sisältä aiheuttaen verta vuotavan haavan ja vääntänyt tämän kättä aiheuttaen murtuman. Istanbulin sopimus ja ratkaisusta KKO 2020:20 ilmenevä oikeusohje huomioon ottaen oikeudenmukainen seuraus yksinään törkeästä pahoinpitelystä olisi 1 vuoden 8 kuukauden vankeusrangaistus.¹⁹⁵

Yhteistä rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon, mitä RL 7:2:ssä on säädetty ankarimman enimmäisrangaistuksen ylittämisestä. Siten esimerkiksi enimmäisrangaistus useammasta pahoinpitelystä yhteistä rangaistusta määrättäessä on neljä vuotta vankeutta (RL 7:2.1:n 2 kohta).

4.3.2 Yhdistelmärangaistus

Rikoslaissa on säädetty myös niin sanotusta yhdistelmärangaistuksesta (RL 2c:11), joka voidaan syyttäjän vaatimuksesta tarkemmin laissa säädettyin edellytyksin tuomita rikoksenteikijälle, jota on pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Tapauksessa KKO 2021:79 A oli syyllistynyt törkeisiin pahoinpitelyihin tapauksessa kyseessä ollut tapon yritystä edeltäneiden kymmenen vuoden aikana. Törkeät pahoinpitelyt oli tehty hätävarjelun liioittelua läheisesti muistuttavissa olosuhteissa. KKO katsoi, että lain esityöt (HE 44/2002) ja oikeuskäytäntö huomioon ottaen kyseessä olevan rikoksen eli hätävarjelun liioitteluna tehdyn törkeän pahoinpitelyn tulkitseminen RL 2c:11.2:n 2 kohdassa tarkoitetuksi rikokseksi ei ollut ennakoimatonta tai laillisuusperiaatteen vastaista. Edellytykset yhdistelmärangaistuksen tuomitsemiselle täyttyivät.

Korkein oikeus totesi perustelujen kohdassa 24, että säännöksen tarkoituksena on estää rikoksenteikijää, jonka riski uusaa vakava väkivallan teko on suuri, tekemästä toisen

¹⁹⁵ A:n syyksi luettiin lisäksi oikeudenkäytössä kuultavan uhkaaminen, C:hen kohdistunut pahoinpitely ja kaksi lievää vahingontekoa.

henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta ja siten A:n tuomitseminen yhdistelmärangaistukseen on perusteltua. Pidän ratkaisua tarkoituksenmukaisena ja säännöstä tärkeänä uhrinäkökuilmasta.

4.4 Rangaistuksen mittaamista koskevat prejudikaatit seuraamusharkinnan oikeuslähteinä

Oikeudenkäymiskaaren mukaan valituslupa voidaan myöntää, jos lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa tai oikeuskäytännön yhtenäisyyden vuoksi on tärkeää saattaa asia korkeimman oikeuden ratkaistavaksi (OK 30:3). Mainittua valituslupa-perustetta tarkasteltaessa nimenomaan oikeuskäytännön yhtenäisyyteen liittyy myös rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Jos valtakunnallinen rangaistuskäytäntö tietyntyyppisestä rikoksesta on ristiriitaista, on korkeimman oikeuden perusteltua puuttua asiaan OK 30:3:n nojalla. Tapauskohtaiseen harkintaan perustuvien mittaamisprejudikaattien antamista ei lähtökohtaisesti voidakaan pitää korkeimman oikeuden ydintehtävänä.¹⁹⁶ RL 6:3.1:n mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Korkein oikeus on todennut, että rangaistuskäytännön yhtenäisyyden huomioon ottamisella pyritään takaamaan yhdenvertaisuusperiaatteen toteutuminen myös rangaistuksen mittaamisessa.¹⁹⁷

Ratkaisu KKO 2011:102 voidaan nähdä merkittävänä rangaistuksen mittaamista ja määräämistä koskevana prejudikaattina.¹⁹⁸ Mainitussa ratkaisussa korkein oikeus on aikaisempaa selvemmin määritellyt sen, mikä merkitys nimenomaan rangaistuksen määräämistä koskevilla ennakkopäätöksillä on seuraamusharkinnan oikeuslähteinä. Kysymys voidaan nähdä eräänlaisena rangaistuksen määräämisen oikeuslähteoppina. Sittemmin rangaistuksen määräämistä koskevissa ratkaisuissa on toistuvasti viitattu ratkaisussa KKO 2011:102 kiteytettyyn oikeuslähteoppiin.¹⁹⁹ Korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2011:102 linjannut seuraavasti:

¹⁹⁶ Kempainen 2018, s. 870.

¹⁹⁷ Ks. esim. KKO 2020:20, kohta 5 ja KKO 2011:102, kohta 18.

¹⁹⁸ Muun muassa Heikki Kempainen on väitöskirjassaan kuvannut ratkaisua mittaamisratkaisujen merkki-paaluksi ja analysoinut ratkaisua väitöskirjassaan yhden alaluvun verran. Ks. myös Kempainen 2021a, s. 64–74.

¹⁹⁹ Kempainen – Siro 2018, s. 502–503. Linjaamalla rangaistusten mittaamista koskevien päätösten keskeisestä asemasta korkein oikeus on Kempainen näkemyksen mukaan myös sitoutunut antamaan niitä riittävän määrän. Ks. Kempainen 2021a, s. 73. Näin korkein oikeus on näkemykseni mukaan myös toiminut, kun mittaamisprejudikaattien määrä on viimeisen kymmenen vuoden aikana selvästi kasvanut.

Rangaistuksen määrääminen perustuu rangaistuksen mittaamisen yleisperiaate RL 6:4 ja yhdenvertaisuusperiaate huomioon ottamalla asianomaista rikosta koskevassa säännöksessä säädettyyn rangaistusasteikkoon. Sen pohjalta tapahtuvassa mittaamisharkinnassa ovat keskeisessä asemassa kysymyksessä olevaa rikosta koskevat rangaistuksen mittaamista ohjaavat korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut. Jos sellaisia ei ole, huomioon voidaan ottaa myös muut samaa rikosta koskevat ennakkopäätökset, joissa korkeimmassa oikeudessa on ollut kysymys myös rangaistuksen mittaamisesta. Jos ratkaisukäytäntöä ei ole jonkin rikoksen osalta laisinkaan tai jos se on niukkaa, huomiota voidaan kiinnittää myös rangaistuskäytäntöä kuvaaviin tilastollisiin tai muihin selvityksiin, mikäli niistä ilmenevää rangaistustasoa voidaan pitää edellä mainitut rangaistuksen mittaamisperusteet huomioon ottaen oikeudenmukaisena.²⁰⁰

Rangaistusseuraamusta koskevissa perusteluissa viitataan aineistoni perusteella jokseenkin tavanomaisesti kyseessä olevan rikoksen rangaistuskäytäntöä kuvaaviin tilastoihin.²⁰¹ Erityisesti tämä perustelutapa näyttäisi olevan käytössä silloin, kun teosta määrätään keskimääräistä rangaistusta ankarampi rangaistus; ensin todetaan tilastollinen keskimääräinen seuraamus ja sitten kyseisestä teosta seuraava rangaistus. Mainittu perustelutapa on havaittavissa esimerkiksi ratkaisussa RHO 27.8.2021 21/135067. Ratkaisua käsitellään jäljempänä tässä tutkimuksessa. Lain esitöissä tällaisesta perustelumallista on käytetty termiä normaalirangaistusajattelu. Esitöiden mukaan ajattelumallin avulla voidaan yhtenäistää rangaistuskäytäntöä ja lisätä rangaistusten ennakoitavuutta ja ajattelumalli toimii myös ratkaisun tekemisen teknisenä apuvälineenä.²⁰²

Väkivaltarikoksissa korkein oikeus on hakenut johtoa myös tapon yritystä koskevista ennakkopäätöksistä, kun kyseessä on ollut rangaistuksen mittaaminen törkeässä pahoinpitelyssä. Ratkaisussa KKO 2008:85 linjaus perustui siihen, ettei törkeän pahoinpitelyn rangaistuksen mittaamisesta ollut tuoretta ratkaisua.²⁰³ Ratkaisussa KKO 2020:20 vastaajan menettely oli lähellä täyttää tapon yrityksen tunnusmerkistön, joskin tehokkaan katumisen (RL 5:2) vuoksi syyksi luettiin törkeä pahoinpitely. KKO totesi, että lähtökohtaisesti tapon yrityksestä olisi tapauksen olosuhteissa tullut mitata noin 5 vuoden pituinen vankeusrangaistus. Kun otettiin huomioon A:n toimet tekonsa seurauksen poistamiseksi,

²⁰⁰ KKO 2011:102, kohdat 18 ja 19.

²⁰¹ Vrt. KKO 2021:54. KKO totesi, että kysymys on ollut siinä määrin poikkeuksellisesta pahoinpitelyn tekotavasta, että korkeimman oikeuden oikeuskäytännöstä tai rangaistuskäytäntöä kuvaavista tilastoista ei ollut saatavissa sanottavasti johtoa rangaistuksen mittaamiseen. Ks. myös KKO 2021:20 (HD 2021:20), kohta 24.

²⁰² HE 125/1975 II vp s. 1. Ks. myös Kemppinen 2021a, s. 26–27. Kemppisen mukaan normaalirangaistuksen hahmottamisen ajatuksena on, että lainkäyttäjät huomioi yksittäistapauksissa ensin kunkin rikoslajin tyypilliset tekotavat ja -tilanteet sekä näihin liittyvät normaalirangaistusvyöhykkeet. Hahmottamisen jälkeen käsillä olevaa konkreettista tapausta verrataan rikoksen tyypilliseen ilmenemismuotoon ja rangaistus tuomitaan sen mukaan, miten tapaus poikkeaa keskimääräisestä rikoksesta törkeämpään tai lievempään suuntaan.

²⁰³ KKO 2008:85, kohdat 7 ja 8. KKO totesi, ettei se ole viime aikoina antanut nimenomaisesti ennakkopäätöstä törkeää pahoinpitelyä koskevassa asiassa ja rangaistuskäytäntöön voidaan jossain määrin hakea johtoa myös tapon yrityksen rangaistuskäytännöstä.

oikeudenmukainen seuraus törkeästä pahoinpitelystä oli 4 vuoden 3 kuukauden vankeusrangaistus.²⁰⁴

Ratkaisun KKO 2011:102 oikeuslähdeoppi on tutkimuksen aineiston perusteella havaittavissa myös hovioikeuskäytännöstä. Hovioikeuksien rangaistusseuraamusta koskevissa perusteluissa viitataan korkeimman oikeuden ratkaisuihin sekä rangaistuskäytäntöä kuvaaviin tilastoihin. Esimerkiksi tapauksessa RHO 27.8.2021 21/135067 A oli lausunut tappouhkauksen ja kohdistanut veitseniskuja erityisen vaarallisille alueille entisen seurustelukumppaninsa B:n kehossa ja jatkanut tekoaan B:n puolustautumisesta huolimatta. HO luki teon A:n syyksi tapon yrityksenä ja totesi rangaistusseuraamusta koskevissa perusteluissaan, että rangaistusta mitattaessa oli otettava huomioon A:n syyksi luettujen tekojen vahingollisuutta, vaarallisuutta ja syyllisyyttä lisäävät lähisuhdeväkivaltaan liittyvät piirteet ratkaisujen KKO 2020:20 ja KKO 2018:22 tavoin. HO totesi edelleen, että rangaistuskäytäntöä koskevien tilastojen mukaan tapon yrityksestä tuomitaan keskimäärin 3 vuoden 8 kuukauden – 4 vuoden vankeusrangaistuksia. HO katsoi, että edellä kuvattu teon luonne sekä teon vaikuttimet ja A:n syyllisyys huomioon ottaen tapon yrityksestä oli mitattava keskimääräistä ankarampi eli 4 vuoden 6 kuukauden vankeusrangaistus. Ratkaisuissa KKO 2020:20 ja RHO 27.8.2021 21/135067 on ollut kyse lähisuhteessa tehdyistä teoista, ensiksi mainitussa ratkaisussa teko on luettu syyksi törkeänä pahoinpitelynä ja jälkimmäisessä tapon yrityksenä. Rangaistusseuraamusta koskevat perustelut sekä mitattu rangaistus ovat kuitenkin näkemykseni mukaan perustellusti eri tunnusmerkistöistä huolimatta yhdenmukaiset ja erityisen törkeissä teoissa johtoa voi hakea niin tapon yritystä kuin törkeää pahoinpitelyäkin koskevista ratkaisuista.

Oikeustieteellisessä keskustelussa on esitetty, että korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on tapahtunut huomattava muutos viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana. Aikaisemmin ajateltiin, ettei ennakkopäätöksiä rangaistuksen mittaamisesta voida oikeastaan antaa mittaamisharkinnan tapauskohtaisuuden vuoksi. Sitten rangaistuksen mittaamista koskevat ennakkopäätökset muodostavat jo merkittävän osan kaikista ennakkopäätöksistä.²⁰⁵ Rangaistuskäytännön yhtenäisyys ja yhdenvertaisuusperiaate huomioon ottaen on näkemykseni mukaan selvää, että rangaistuksen mittaamista koskevien

²⁰⁴ KKO 2020:20, kohta 20. Rangaistusta ankaroittavana seikkana otettiin huomioon teon luonne lähisuhdeväkivaltana.

²⁰⁵ Kemppinen 2021b, s. 842. Kemppinen on esittänyt, että keskeinen syy tähän kehitykseen on KKO:n ratkaisuissa mainittu nimenomainen tarkoitus ennakkopäätöksien aseman vahvistamisesta alempien oikeusasteiden mittaamista koskevassa harkinnassa.

ennakkopäätösten antaminen on perusteltua ja tarpeellista. Tämän on osoittanut myös muun muassa Istanbulin sopimuksen ratifioinnin aiheuttama epäselvä oikeustila.

4.5 Syytesidonnaisuus

ROL 11:3:n mukaan tuomioistuin saa tuomita vain siitä teosta, josta rangaistusta on vaadittu. Teolla tarkoitetaan syyteen teonkuvauksen mukaista tekoa.²⁰⁶ Rikosasioissa tuomioistuinta sitoo siis se teonkuvaus, jonka perusteella rangaistusta on vaadittu. Tuomioistuin ei kuitenkaan ole sidottu syyttäjän rangaistusvaatimukseen, vaan tuomioistuimen on viran puolesta arvioitava teon moitittavuus ja sen edellyttämä rangaistus. Tuomioistuin ei ole myöskään sidottu siihen rikosnimikkeeseen tai lainkohtaan, jonka nojalla rangaistusta on vaadittu (ROL 11:3). Tuomioistuin ratkaisee viran puolesta myös sen, minkä rikoksen tunnusmerkistön syytteessä kuvailtu teko täyttää.²⁰⁷

Väkivaltarikoksissa syyksi voidaan näin ollen lukea saman teonkuvauksen perusteella esimerkiksi törkeä pahoinpitely tai tapon yritys, kunhan teonkuvaus sisältää molempien rikosten tunnusmerkistöt. Syytesidonnaisuutta koskevan säännöksen nojalla tuomioistuinta sitoo kuitenkin teon ulkoisen tapahtumankuvauksen lisäksi se, mitä syytteessä on selostettu vastaajan käyttäytymisestä ja hänen tarkoituksestaan.²⁰⁸ Oikeuskäytännössä törkeän pahoinpitelyn ja tapon yrityksen välinen rajanveto näyttäytyykin jo varsin klassisena kysymyksenä.²⁰⁹ Korkein oikeus linjasi ratkaisussa KKO 2003:74, että tuomioistuin voi tuomita vastaajan muusta kuin syytteessä tarkoitetusta rikoksesta vain, jos kaikki kyseisen rikoksen tunnusmerkistön kannalta olennaiset seikat ilmenevät syyteen teonkuvauksesta. Ratkaisussa KKO 2021:54 korkein oikeus katsoi, ettei lapsen ajoittaista sulkeamista veneen kajuuttaan voitu lukea A:n ja B:n syyksi osana pahoinpitelyä, kun teonkuvauksessa ei ollut väitetty, että kajuuttaan sulkeminen olisi vahingoittanut lapsen terveyttä. Perusmuotoisen pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää, että teon seurauksena toiselle aiheutuu kipua taikka toinen joutuu tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, jos väkivaltaa ei ole käytetty.²¹⁰

²⁰⁶ Tämä ilmenee korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä esimerkiksi tapauksista KKO 2017:7, KKO 2015:67 ja KKO 2014:81.

²⁰⁷ Ks. HE 82/1995 vp, s. 126–127. Näin siksi, että rikosasian asianosaiset eivät voi vaatimuksellaan tai myöntämisellään rajata rangaistusseuraamuksen lajia tai määrää.

²⁰⁸ HE 82/1995 vp, s. 126. Siten teonkuvauksessa tulee mainita esimerkiksi tappotahallisuus, jotta teko voidaan lukea syyksi tapon yrityksenä.

²⁰⁹ Rajanvetoa on arvioitu muun muassa ratkaisuissa KKO 2009:48 ja KKO 2005:63.

²¹⁰ KKO 2021:54, kohta 13.

Syytesidonnaisuutta väkivaltarikoksissa koskee myös ratkaisu KKO 2017:7. Tapauksessa hovioikeus oli katsonut jääneen näyttämättä, että kanssavastaaja B olisi tekijänä osallistunut törkeään pahoinpitelyyn, ja hylännyt ensisijaisen syytteen häntä vastaan. KKO katsoi, ettei HO ole tällöin voinut lukea A:nkaan syyksi syytteen teonkuvauksen mukaista B:n tekemää pahoinpitelyä tämän rikoskumppanina. Näin ollen syytteen teonkuvauksen pohjalta A:n syyksi ei ole voitu lukea pahoinpitelyä lipastolla ja tuolilla lyönnin tai heiton osalta, koska syyte on tältä osin hylätty hänen rikoskumppanikseen väitetyn B:n osalta eikä A:n ole väitetty itse menetelleen tällä syytteessä sinänsä kuvatulla tavalla. Syytesidonnaisuuden vuoksi teonkuvaus on siis muotoiltava tarkasti ja esitettävä tarvittaessa vaihtoehtoisia syytteitä, jottei jonkin rikoksen tunnusmerkistön täyttävä menettely jää lukematta syyksi ROL 11:3:n nojalla. Näin säännös syytesidonnaisuudesta on kytköksissä rangaistuksen mittaamiseen, kun teonkuvaus rajaa rangaistavan menettelyn ja käytettävissä olevat tunnusmerkistöt.

5 Pahoinpitelyrikosten rangaistukset tilastojen valossa ja oikeuskäytännössä

Yli 80 prosenttia pahoinpitelyrikoksista (81–85 prosenttia vuosina 2009–2018) tuomitaan perusmuotoisina pahoinpitelyrikoksina. Törkeiden tekemuotojen osuus on ollut 4–6 prosenttia ja lievien 10–15 prosenttia vastaavana aikana.²¹¹ Tilastoitujen pahoinpitelyrikosten määrä vuonna 2020 on ollut 33 285 kappaletta. Poliisin tietoon tulleiden pahoinpitelyrikosten määrä on pysynyt edellisen kymmenen vuoden tarkastelujaksolla varsin vakaana. Lähisuhteissa tapahtuneet lievät pahoinpitelyt muutettiin virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi vuonna 2011 (RL 16:1:n 2 kohta). Tilastoitujen pahoinpitelyrikosten määrä kasvoi muutoksen myötä yli viidenneksen. Lisäys tapahtui erityisesti perusmuotoisina ja lievinä pahoinpitelyinä tutkituissa teoissa. Samanaikaisesti törkeiden pahoinpitelyjen määrä lisääntyi vajaa kolme prosenttia.²¹²

5.1 Pahoinpitely

Lähes kahdessa kolmasosassa (63 %) perusmuotoisista pahoinpitelyistä tuomitaan sakkorangaistus, keskiluvultaan 48 päiväsakkoa. Ehdottomana tuomittujen vankilarangais-

²¹¹ Lappi-Seppälä – Niemi – Mäkelä 2019, s. 98.

²¹² Näsi – Kolttola 2021, s. 37.

tusten normaalityyppien rangaistus on 1–8 kuukautta ja ehdollisten 1–5 kuukautta. Perusmuotoisista pahoinpitelyistä tuomittujen vankilarangaistusten keskipituus on pysynyt noin 3,5 kuukautena viimeisen 10 vuoden ajan lukuun ottamatta vuotta 2017, jolloin keskipituus oli 2,9 kuukautta.²¹³ Vuonna 2020 keskipituus on ollut 3,2 kuukautta.²¹⁴ Perusmuotoiset pahoinpitelyt voivat kuitenkin poiketa tekoavoiltaan sekä teko-olosuhteiltaan ja siten moitittavuudeltaan suurestikin toisistaan.²¹⁵

Ratkaisussa HelHO A tuomittiin 50 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen. A oli tönäissyt B:n ajoneuvoa päin ja lyönyt tätä ainakin kerran nyrkillä kasvoihin sekä potkaissut tätä ainakin kerran vasempaan reiteen.²¹⁶

Pahoinpitelyn moitittavuutta arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen asteeseen, käytetyn väkivallan laatuun ja määrään, teolla aiheutetun vaaran tai seurauksen vakavuuteen sekä teko-tapaan ja -välineeseen.²¹⁷

Ratkaisussa RHO 16.10.2020 20/138363 hovioikeus on todennut seuraamusharkintaa koskeissa perusteluissaan, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan pahoinpitelyrikoksissa vankeusrangaistukseen tyypillisesti johtavana tekona on pidetty muun muassa sivulliseen yllättäen kohdistettua vähäistä voimakkaampaa väkivaltaa ja potkimista, joka on aiheuttanut mustelmia ja ruhjeita. Kyseessä olevassa tapauksessa A oli heittänyt tai töninyt asianomistajia voimakkaasti niin, että nämä olivat kaatuneet maahan ja potkinut heitä ilman, että asianomistajat olisivat antaneet väkivallan käytölle mitään aihetta.

Edellä kuvatusta ratkaisusta ilmenee, että yllättäen ja provosoimatta sivulliseen kohdistettu pahoinpitely ankaroittaa rangaistusta. Koska asianomistajille pahoinpitelyistä aiheutuneet vammat olivat kohtalaisen vähäisiä, alensi hovioikeus käräjäoikeuden tuomitseman 4 kuukauden pituisen ehdollisen vankeusrangaistuksen 3 kuukauteen. A tuomittiin yhteiseen rangaistukseen kahdesta pahoinpitelystä sekä yhdestä laittomasta uhkauksesta. Samassa ratkaisussa B:n seuraava menettely luettiin B:n syyksi pahoinpitelynä:

B on tehnyt ruumiillista väkivaltaa A:lle asunnollaan lyömällä tätä nyrkillä takaapäin takaraivon alueelle sekä lyömällä tätä keittiöveitsellä vasempaan olkavarteeseen. A:lle on aiheutunut kipua ja noin 2 cm:n pituinen ja 2 cm:n syvyinen ompeleita vaatinut haava vasempaan olkavarteeseen olkalihaksen kohdalle.

Vaikka pahoinpitelyssä oli käytetty teräasetta, hovioikeus katsoi, että käytetyn väkivallan ja vammojen vähäisyys huomioon ottaen tekoa ei tullut pitää kokonaisuutena arvostellen törkeänä. Teräaseen käyttö on kuitenkin huomioitu seuraamusharkinnassa. Hovioikeus

²¹³ Lappi-Seppälä – Niemi – Mäkelä 2019, s. 99.

²¹⁴ Kuusisto Mäkelä – Carling – Lappi-Seppälä 2022, s. 101.

²¹⁵ KKO 2020:48, kohta 10.

²¹⁶ A:n syyksi luettiin kaksi perusmuotoista pahoinpitelyä sekä lievänä pahoinpitelynä B:n kaataminen maahan.

²¹⁷ KKO 2019:29, kohta 8.

on todennut perusteluissaan, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan teräaseella tehdystä pahoinpitelystä tulisi lähtökohtaisesti tuomita noin 6 kuukauden pituinen vankeusrangaistus. Koska isku on kohdistunut ylävartaloon, mutta ei hengenvaaralliselle alueelle ja vammat eivät ole olleet vakavia, oli oikeudenmukainen seuraamus hovioikeuden mukaan 5 kuukauden pituinen ehdollinen vankeusrangaistus. Ratkaisu ilmentää hyvin sitä, että vaikkei törkeän tekemuodon tunnusmerkistö täyty, otetaan rikoksen vaarallisuus huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Vammojen jääminen vähäisiksi on perustelujen mukaan tuonut noin kuukauden alennuksen teräaseella tehdystä pahoinpitelystä tyypillisesti tuomittavaan rangaistukseen.

Ratkaisussa KKO 2017:7 korkein oikeus katsoi oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi kahdesta pahoinpitelystä yhteensä 8 kuukauden pituisen vankeusrangaistuksen.

KKO kuvasi tekotapaa varsin tavanomaiseksi pahoinpitelyksi. Syytekohtassa 1 A oli lyönyt X:ää useita kertoja nyrkillä kasvoihin ja ylävartaloon. Syytekohtassa 2 A:n syyksi luettiin se, että A oli lyönyt Y:tä useita kertoja nyrkillä pään alueelle ja tekijäkumppanuiden perusteella se, että B oli lyönyt Y:tä pyykkikorilla pään alueelle aiheuttaen kipua, liimausta ja ompeleita vaatineen haavan.

Pahoinpitelyjen moitittavuutta lisäsi KKO:n mukaan se, että A oli kohdistanut ruumiillista väkivaltaa X:ää ja Y:tä kohtaan heidän omassa kodissaan B:n päästettyä hänet ensinsisään. Teko on korkeimman oikeuden mukaan ollut kuitenkin varsin tavanomainen. Eriytyisen moitittavana pahoinpitelyn tekotapana oikeuskäytännössä on tätä vastoin pidetty maassa olleen potkimista ja potentiaalisesti erityisen vaarallisena väkivaltana kuristamista. Tämä ilmenee muun muassa ratkaisusta THO 31.8.2020 20/130321. Kyseisessä ratkaisussa pahoinpitelyt olivat olleet toistuvia neljän kuukauden yhdessä asumisen aikana. A tuomittiin pahoinpitelystä, laittomasta uhkauksesta ja luvattomasta käytöstä yhteiseen 6 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen.²¹⁸

Ratkaisussa VaaHO 17.3.2021 20/111341 määrättiin keskimääräistä pidempi ehdollinen vankeusrangaistus. A oli asunnollaan tehnyt B:lle ruumiillista väkivaltaa kaatamalla tämän lattialle, lyömällä tätä nyrkein sekä metalliputkella ja pesäpallomailalla. B:lle oli aiheutunut kivun ohella ainakin nenäluun murtuma, nenäverenvuotoa, vasemman kämmenluun murtuma, turvotusta, mustelmia ja ruhjevammoja. HO on todennut, että väkivaltaa on tehty monin eri tavoin ja vammoja on aiheutettu eri puolelle kehoa. Väkiältä on ollut pitkäkestoista ja aiheuttanut luunmurtumia. Käräjäoikeuden tuomitsema 7 kuukauden

²¹⁸ A on kohdistanut pahoinpitelyt avopuolisoonsa. Rangaistusseuraamuksen perusteluista ei ainakaan ilmene, että teon luonne lähisuhdeväkivaltana olisi tässä tapauksessa otettu rangaistusta ankaroitavana seikkana huomioon.

pituinen vankeusrangaistus oli näihin seikkoihin nähden liian lievä ja se oli korotettava 10 kuukauteen, joka tuomittiin kuitenkin kärjääoikeuden tavoin ehdollisena. Edellä kuvattu pahoinpitely on sisältänyt lukuisia vakiintuneen oikeuskäytännön mukaisia rangaistusta ankaroittavia seikkoja; vammat ovat olleet vakavia ja käsittäneet murtumia, teossa on käytetty astaloa ja väkivalta on ollut pitkäkestoista. Nähdäkseni keskimääräistä pidempi rangaistus on ollut perusteltu.

Tapauksessa VaaHO 28.4.2021 21/118373 A oli niin ikään aiheuttanut nenän murtuman ja sen lisäksi hampaiden katkeamisia ja irtoamisia. A oli aiemmin tuomittu rangaistuksiin lukuisista pahoinpitelyrikoksista. Koventamisperuste huomioon ottaen A:lle tuomittiin 1 vuosi vankeutta. Rangaistuksen määräämistä koskevissa perusteluissa todettiin erikseen, että kyseisen kaltaisessa tapauksessa koventamisperusteen soveltamisella tulee olla huomattava merkitys rangaistuksen mittaamisessa. Hovioikeus hyväksyi kärjääoikeuden rangaistuksen määräämistä koskevat perustelut, joissa todettiin seuraavaa:

A:n syyksi luettu pahoinpitely on lajissaan vakava. A on muun muassa lyönyt B:tä voimakkaasti nyrkillä kasvoihin aiheuttaen edellä kuvatut vammat. Tekopaikkana on ollut yleinen leirintäalue ja B on joutunut pitämään aggressiivista A:ta todella kauan aloillaan, kunnes poliisit ovat tulleet paikalle. Pahoinpitelyn lisäksi A:n syyksi on luettu samassa yhteydessä tehty laiton uhkaus, joka on ollut kyseisessä tilanteessa vakavasti otettava. A tuli tuomita kyseisistä rikoksista lähtökohtaisesti noin 8 kuukauden pituiseen yhteiseen vankeusrangaistukseen.

Rangaistuksen määräämisessä otettiin siis huomioon se, että kyseessä oli yleisellä paikalla tehty väkivalta, joka kohdistui vastaajalle aiemmin tuntemattomaan henkilöön. Edellä mainittu onkin oikeuskäytännössä vakiintuneesti ankaroittanut rangaistusta. Korkein oikeus totesi myös ratkaisussa KKO 2020:48, että teon moitittavuutta korosti se, ettei A:n teoille ollut selkeää syytä ja ne olivat kohdistuneet maassa makaavaan puolustuskyvyttömään henkilöön.

Rangaistuskäytäntöä kuvaavista tilastoista ilmenee, että lähes kahdessa kolmasosassa perusmuotoisista pahoinpitelyistä tuomitaan sakkorangaistus. Sakkorangaistukseen johtavissa teoissa väkivalta on ollut kohtalaisen vähäistä, esimerkiksi muutama potkaisu tai lyönti nyrkillä. Vankeusrangaistukseen johtavissa teoissa on käytetty vähäistä voimakkaampaa väkivaltaa, astaloa tai väkivalta on ollut erityisen vaarallista, kuten kuristamista tai moitittavaa kuten maassa olleen potkimista. Ankaroittavana seikkana on pidetty myös vakavien vammojen, kuten murtumien tai hampasvaurioiden aiheuttamista. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan teräaseella tehdystä pahoinpitelystä tulisi lähtökohtaisesti tuomita noin 6 kuukauden pituinen vankeusrangaistus.

5.2 Törkeä pahoinpitely

Rangaistuksen määräämistä törkeässä pahoinpitelyssä vaikeuttaa ensinnäkin se, että laissa nykyisin säädetty asteikko on hyvin laaja. Törkeästä pahoinpitelystä on tuomittava 1–10 vuotta vankeutta.²¹⁹ Toiseksi erityisen törkeitä pahoinpitelyjä on esillä oikeudessa melko harvoin.²²⁰ Kaikista pahoinpitelyrikoksista törkeiden tekemuotojen osuus on ollut 4–6 prosenttia vuosina 2011–2020.²²¹ Korkein oikeus on todennut, että rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen pyrittäessä käsillä olevaa tapausta tulee verrata muihin samankaltaisiin tekoihin. Tätä arviointia vaikeuttaa kuitenkin se, että törkeät pahoinpitelyt poikkeavat usein merkittävästi toisistaan niin rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden kuin siitä ilmenevän tekijän syyllisyydenkin kannalta. Juuri tästä syystä rangaistusasteikko on säädetty niin laajaksi.²²²

Törkeästä pahoinpitelystä määrätään vain vankeutta ja vankeusrangaistuksista noin puolet tuomitaan ehdottomina. Ehdottomien vankeusrangaistuksien keskipituus on 2000-luvun alussa ollut 1,5–2 vuotta ja ehdollisten hieman yli vuosi. 89,5 prosenttia ehdottomista rangaistuksista on ollut 1–6 vuoden pituisia ja ehdollisista 81 prosenttia 1–2 vuoden pituisia. Tuomittujen vankeusrangaistusten keskipituus on selvästi kasvanut vuoden 2001 rikoslain uudistuksen myötä, jolloin törkeän pahoinpitelyn vähimmäisrangaistus korotettiin 6 kuukaudesta 1 vuoteen vankeutta. Asiaa koskevassa hallituksen esityksessä todettiin, että huomattava osa törkeistä pahoinpitelyistä tuomituista rangaistuksista oli varsin lähellä vähimmäisrangaistuksen alarajaa eli 6 kuukautta. Kun kuitenkin otetaan huomioon ne perusteet, jotka tekevät pahoinpitelystä törkeän, ei alle vuoden pituisia vankeusrangaistuksia voitu pitää oikeasuhtaisina.²²³ Vähimmäisrangaistuksen korottaminen merkitsi myös sitä, ettei törkeästä pahoinpitelystä enää voida tuomita ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta yhdyskuntapalvelua.²²⁴ Vähimmäisrangaistuksen korotus näkyi selkeästi tilastoissa: vuonna 2018 vankeusrangaistuksien keskipituus on ollut 20,3

²¹⁹ Esimerkiksi Ruotsissa vain lieviä pahoinpitelyistä voi seurata sakkoa ja erityisen törkeistä pahoinpitelyistä seuraamuksena on vähintään neljä vuotta vankeutta. Vähimmäisrangaistus on siten huomattavasti korkeampi, kuin törkeän pahoinpitelyn keskimääräinen rangaistus (21,5 kuukautta) Suomessa.

²²⁰ Ks. Tapani – Tolvanen 2016, s. 58 ja KKO 2008:85, kohta 6.

²²¹ Kuusisto Mäkelä – Carling – Lappi-Seppälä 2022, s. 100.

²²² KKO 2008:85, kohta 5.

²²³ HE 213/2000 vp, s. 14. Törkeän pahoinpitelyn asteikon korottaminen on linjassa myös rikoslain kokonaisuudistuksen tavoitteiden kanssa. Uudistuksen yhtenä tavoitteena on ollut korostaa henkeen, terveyteen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvien rikosten moitittavuutta korottamalla tarvittaessa niiden rangaistusasteikkoja. Lakivaliokunta kiinnitti huomiota siihen, ettei tarkoituksena ollut muuttaa pahoinpitelyn ja törkeän pahoinpitelyn välistä rajanvetoa, koska tässä yhteydessä ei muutettu pahoinpitelyrikosten tunnusmerkistöjä. Törkeän pahoinpitelyn rangaistusasteikon ankaroittaminen korostaa kuitenkin teon kokonaisarvostelun merkitystä törkeysastetta arvioitaessa LaVM 13/2001 vp, s. 4–5.

²²⁴ LaVM 13/2001 vp, s. 5.

kuukautta, kun vuonna 2000 se oli 13,8 kuukautta.²²⁵ Vuonna 2020 vankeusrangaistuksen keskipituus on ollut 21,5 kuukautta. Ehdottomista vankeusrangaistuksista 91 prosenttia oli 1–6 vuoden pituisia ja ehdollisista 92 prosenttia 1-2 vuoden pituisia.²²⁶ Vankeusrangaistuksen keskipituus on siten edelleen hieman kasvanut 2000-luvun alun tilastoihin verrattuna.

Tilastotieto on rangaistuksen mittaamisessa olennaisessa asemassa, sillä verrattain usein toistuvissa rikoksissa rangaistuskäytännön yhtenäisyyden arvioinnissa voidaan kiinnittää huomiota myös rangaistuskäytäntöä kuvaaviin tilastoihin ja muihin selvityksiin, mikäli niistä ilmenevää rangaistustasoa voidaan pitää lain mukaisten rangaistuksen mittaamisperusteiden kannalta oikeudenmukaisena. Erityisesti väkivaltarikokset voivat kuitenkin poiketa vahingollisuutensa ja vaarallisuutensa sekä teosta ilmenevän tekijän syyllisyyden kannalta usein merkittävästi toisistaan. Tämä on otettava huomioon arvioitaessa yksittäistapauksessa rangaistuksen mittaamisharkinnassa tilastollisten selvitysten merkitystä.²²⁷ Teon yksilölliset piirteet tulee siten ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisharkinnassa ja rangaistus tulee aina määrätä kulloinkin käsiteltävänä olevan teon osoittamien, rikoslain 6 luvun rangaistuksen mittaamista koskevien perusteiden nojalla.²²⁸

Ratkaisussa KKO 2011:53²²⁹ mitattiin rangaistus, joka on hyvin lähellä edellä kuvattuja vankeusrangaistuksien keskipituuksia. A tuomittiin törkeästä pahoinpitelystä ja eräistä muista vähäisemmistä rikoksista yhteiseen 1 vuoden 8 kuukauden pituiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen. A oli lyönyt useita kertoja nyrkillä päähän lattialla maannutta uhrin ja sen jälkeen jättänyt uhrin tämän kotiin tajuttomana. A:n menettelyn seurauksena uhrille oli aiheutunut muun muassa murtumia ja tunnottomuutta kasvoihin sekä kuulon heikentymistä. Hovioikeuskäytännössä rangaistuksen mittaamista koskevissa perusteissa viitataan usein vankeusrangaistuksen keskipituuteen ja arvioidaan, onko keskipituinen rangaistus riittävä seuraamus käsillä olevasta teosta. Tapauksessa VaaHO 15.10.2021 21/142545 A oli käyttänyt kirvestä eli erityisen vaarallista teräasetta ja teko oli lisäksi tehty erityisen raa'alla ja julmalla tavalla. Uhri oli ollut nukkuessaan puolustuskyvytön ja hänelle oli aiheutettu moninaisia ruhjeita, jotka olivat kuitenkin nilkan

²²⁵ Lappi-Seppälä – Niemi – Mäkelä 2019, s. 100.

²²⁶ Kuusisto Mäkelä – Carling – Lappi-Seppälä 2022, s. 101–102.

²²⁷ Ks. KKO 2014:91, kohta 9 ja siinä viitatus KKO 2011:102, kohta 19 ja KKO 2014:5, kohta 6. Perustelujen kohta koski raiskausta ja tapon yritystä. Samaa arviointitapaa voi nähdäkseni ongelmitta soveltaa myös pahoinpitelyrikoksiin, jotka voidaan niin ikään luokitella verrattain usein toistuviksi rikoksiksi, joista on saatavilla runsaasti rangaistuskäytäntöä kuvaavia tilastoja.

²²⁸ KKO 2015:12, kohta 17 ja KKO 2022:48, kohta 21.

²²⁹ Koko oikeustapaus on julkaistu ruotsinkielisenä HD 2011:53.

vammaa lukuun ottamatta pinnallisia. HO katsoi, että rikos oli lajissaan niin vakava, että siitä olisi voitu mitata ilman koventamisperustettakin 1 vuoden 9 kuukauden rangaistus eikä siten alentanut käräjäoikeuden määräämää mainitun pituista rangaistusta.

Tapauksessa VaaHO 1.11.2021 21/145861 annettiin rangaistuksen mittaamisessa niin ikään painoarvoa sille, että asianomistajan vammat olivat tosiasiaassa jääneet pieniksi, vaikka teko katsottiinkin aiheutuneita seurauksia huomattavasti vaarallisemmaksi. A oli lyönyt B:tä keittiöveitsellä kaksi kertaa ylävartaloon, olkavarteen ja lavan seutuville. B:lle oli aiheutunut lapaan noin 3 sentin pituinen, enintään 3,5 sentin syvyinen haava sekä olkaan noin 1,5 sentin pituinen haava. A:lle mitattiin 1 vuoden 6 kuukauden pituinen vankeusrangaistus. Rangaistuksen pituudessa huomioitiin A:n 2 kuukautta kestänyt vapaudenmenetys (RL 6:13). Ratkaisussa VaaHO 16.11.2021 21/148284 A oli lyönyt B:tä veitsellä niin ikään olkapäähän aiheuttaen B:lle runsaasti verta vuotaneen ompelua vaatineen haavan, joka oli yltänyt lihakseen asti. Tekovälineenä käytetty teräase, aiheutettu vamma ja iskun voimakkuudesta saatu selvitys huomioon ottaen HO katsoi oikeudenmukaiseksi seuraamukseksi 1 vuoden 8 kuukauden pituisen vankeusrangaistuksen.

Edellä kuvatuissa ratkaisuissa tuomitut vankeusrangaistukset ovat hyvin lähellä törkeän pahoinpitelyn vuoden 2020 tilastotiedon keskimääräistä rangaistusta eli 21,5 kuukautta. Keskipituisen rangaistuksen tuomitseminen näyttäisi edellyttävän, että aiheutetut vammat ovat jääneet suhteellisen pieniksi, vaikka teossa olisikin käytetty vaarallista teräasetta, kuten kirvestä. Keskipituista rangaistusta pidempiä rangaistuksia on oikeuskäytännössä vakiintuneesti mitattu tapauksissa, joissa tekijä on tehokkaan katumisen johdosta tuomittu tapon yrityksen sijasta törkeästä pahoinpitelystä. Tällaisissa tapauksissa rangaistus on vaihdellut 2 vuoden 2 kuukauden ja 2 vuoden 6 kuukauden välillä.²³⁰

Ratkaisussa KKO 2017:8 vastaajan syyksi luettiin törkeä pahoinpitely, kun A oli tietoisena HIV-infektiostaan ollut lukuisia kertoja suojaamattomassa sukupuoliyhteydessä aviopuolisonsa B:n kanssa kertomatta tälle sairaudestaan ja HIV-infektio oli tarttunut B:hen. KKO:n enemmistö tuomitsi A:n 2 vuoden 3 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Kaksi eri mieltä ollutta jäsentä olisi katsonut oikeudenmukaiseksi seuraamukseksi 1 vuoden 8 kuukauden pituisen vankeusrangaistuksen, joka olisi voitu määrätä ehdollisena. Vähemmistö perusti arvionsa pääosin siihen, että A:n menettelyssä on ollut kyse alimmasta tahallisuuden asteesta eikä

²³⁰ KKO 2020:91, kohta 18 ja siinä viitatus ratkaisut.

A:n syyllisyys puoltanut tätä ankarampaa rangaistusta. Alempien oikeuksien tuomitsemat rangaistukset HIV-infektio tartuttamalla tehdyistä törkeistä pahoinpitelyistä vaihtelevat KKO:n havaintojen mukaan alle 2 vuodesta 4 vuoteen vankeutta.²³¹

Ratkaisussa KKO 2008:85 käsiteltiin rangaistuksen mittaamista törkeästä pahoinpitelystä. A oli kohdistanut potkut ja jalalla murjomisen uhrin päähän vielä, kun tämä oli maannut kadulla tajuntansa menettäneenä ja puolustuskyvyttömänä. A oli aiheuttanut B:lle vaikean ruumiinvamman ja hengenvaarallisen tilan. KKO katsoi, että rikos oli tehty erityisen raavalla ja julmalla tavalla ja se oli myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Aiemmin tuomittu rangaistus ja koventamisperuste huomioon ottaen A:lle tuomittiin 6 vuoden 6 kuukauden vankeusrangaistus.

Edellä kuvatussa ratkaisussa pahoinpitely on ollut erityisen julmaa ja raakaa, uhrille on aiheutunut hengenvaarallinen tila ja erittäin vaarallinen kalloaivovamma. KKO otti mittaamisharkinnassaan huomioon sen, että teko oli kohdistunut sattumanvaraiseen uhuriin, joka oli ollut puolustuskyvytön sekä aiheutetun vamman vakavuuden. Vamman vakavuutta osoitti erityisesti se, että uhrin kuolema oli estynyt ainoastaan, kun paikalle sattuneet henkilöt olivat hälyttäneet apua. Eri mieltä ollut jäsen on katsonut, että A:lle tuomittu vankeusrangaistus ylittää tuntuvasti oikeuskäytännössä noudatetun törkeiden pahoinpitelyjen rangaistustason ja myös tapon yrityksistä tuomittavat rangaistukset. Eri mieltä ollut jäsen piti A:n rangaistusta liian ankarana ja olisi harkinnut oikeaksi viiden vuoden pituisen vankeusrangaistuksen. Katson että KKO:n enemmistön mittaamisratkaisu on ollut onnistunut. Rangaistusasteikko (vähintään vuosi – enintään kymmenen vuotta vankeutta) on tarkoitettu sovellettavaksi kokonaisuudessaan ja teon vahingollisuuden, vaarallisuuden sekä tekijästä ilmenevän syyllisyyden tuleekin näkyä rangaistuksen ankaruudessa.²³²

Törkeästä pahoinpitelystä määrätään vain vankeutta ja rangaistuskäytäntöä kuvaavista tilastoista ilmenee, että vankeusrangaistuksista noin puolet tuomitaan ehdottomina. Keskipituisen rangaistuksen tuomitseminen edellyttää, että aiheutetut vammat ovat jääneet suhteellisen pieniksi, vaikka teossa olisikin käytetty vaarallista teräasetta. Keskipituista rangaistusta pidempiä rangaistuksia on oikeuskäytännössä vakiintuneesti mitattu tapauksissa, joissa tekijä on tehokkaan katumisen johdosta tuomittu tapon yrityksen sijasta

²³¹ KKO 2017:8, kohta 17.

²³² Oikeustieteellisessä keskustelussa muun muassa Jussi Tapani on kuvannut ratkaisua ansiokkaaksi ja rohkeaksi mittaamisratkaisuksi ja todennut, että rangaistusta mitattaessa voidaan perustellusti päätyä myös siihen, että törkeästä pahoinpitelystä tuomitaan ankarampi rangaistus kuin tapon yrityksestä. Tapani 2009, s. 85–86. Tapanin kanta on nähdäkseni perusteltu, koska rikoslaissa säädetyt rangaistusasteikot mahdollistavat tällaisen menettelyn. Jo vuoden 1977 rikoslain uudistusta koskevissa esitöissä on toisaalta todettu, ettei useimmista rikoksista ole säännöksen koko voimassaoloaikana tuomittu läheskään ankarinta mahdollista rangaistusta. Ankarimman mahdollisen rangaistuksen vaikutus onkin lainsäätäjän näkemyksen mukaan lähinnä yleisestävä. HE 125/1975 II vp, s. 2. Esimerkiksi Sutela on hiljattain esittänyt näkemyksen siitä, että rangaistusasteikkoja ei hyödynnetä oikeuskäytännössä riittävästi ja niitä voitaisiin käyttää laajemminkin hyödyksi. Sutela 2020, s. 228.

törkeästä pahoinpitelystä. Tällaisissa tapauksissa rangaistus on vaihdellut 2 vuoden 2 kuukauden ja 2 vuoden 6 kuukauden välillä. HIV-infektio tartuttamalla tehdyistä törkeistä pahoinpitelyistä tuomitut rangaistukset vaihtelevat alle 2 vuodesta 4 vuoteen vankeutta. Erityisen törkeistä pahoinpitelyistä on tuomittu noin 4–5 vuoden pituisia vankeusrangauksia.

5.3 Lievä pahoinpitely

RL 21:7:n mukaan rikoksenteijä on tuomittava lievästä pahoinpitelystä sakkorangaistukseen. Lievästä pahoinpitelystä voi siis seurata vain sakkoa. Tuomittujen sakkojen keskiluku vuonna 2018 on ollut 16 päiväsakkoa ja kyseisenä vuonna kolmannes lievien pahoinpitelyjen rangaistuksista määrättiin rangaistusmääräysmenettelyssä.²³³ Vuonna 2020 sakkorangaistuksen keskiluku on ollut 18 päiväsakkoa tapauksissa, joissa rangaistavana on ollut vain yksi rikos. Edelleen vuonna 2020 vajaa kolmannes (28,3 prosenttia) lievien pahoinpitelyjen rangaistuksista määrättiin rangaistusmenettelyssä.²³⁴ Tämä selittää myös sitä, että tämän tutkielman hovioikeuskäytäntöä koskevassa aineistossa ei juuri esiintynyt kyseistä tunnusmerkistöä koskevia ratkaisuja.²³⁵ Lieväkin väkivalta lähisuhteessa voi kuitenkin aiheuttaa uhrissa ahdistuneisuutta, erityisesti pitkäkestoisena. Ratkaisujen puuttumista selittää myös se, että lähisuhdeväkivallan arvioidaan olevan mitä suurimmissa määrin piilorikollisuutta, koska uhri ei välttämättä painostuksen tai muun syyn vuoksi uskalla, kykene tai halua saattaa asiaa rikosprosessuaaliseen menettelyyn.²³⁶ Seuraava perheväkivaltaa koskeva ratkaisu on annettu jo melkein 30 vuotta sitten:

Tapauksessa KKO 1993:151 lapsen huoltaja oli kasvatustarkoituksessa aiheuttanut lapselle kipua tukistamalla ja luunappeja antamalla. Huoltaja tuomittiin 30 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen lievästä pahoinpitelystä.

Edellä kuvattu ratkaisu ei kuitenkaan kuvasta nykyistä oikeustilaa. Kuten tässä kirjoituksessa on jo aiemmin todettu, hyväksyttävänä lasten rajoittamisena ei voida pitää sitä, että lapselle aiheutetaan kipua edes kertaluontoisesti. Lisäksi kyseinen teko

²³³ Lappi-Seppälä – Niemi – Mäkelä 2019, s. 101.

²³⁴ Kuusisto Mäkelä – Carling – Lappi-Seppälä 2022, s. 103.

²³⁵ Tästä voitaneen tehdä varovainen johtopäätös siitä, että lievää pahoinpitelyä koskevat lähisuhdeväkivaltatapauksetkin ovat pääsääntöisesti jääneet käräjäoikeuksien ratkaisujen varaan tai ratkaistu sakkomenettelyssä, vaikka syyteoikeuden muutos on epäilemättä tuonut rangaistusjärjestelmän piiriin uusia tapauksia. Ks. myös LaVM 21/2010 vp, s. 6.

²³⁶ LaVM 21/2010 vp, s. 2–3. Muun muassa nämä syyt johtivat lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutokseen.

luettaisiin mitä luultavimmin nykyisin voimassa olevan rikoslain mukaan syyksi perusmuotoisena pahoinpitelynä.

5.4 Perhe- ja lähisuhdeväkivalta

Mitä vakavammasta väkivallasta on kyse, sitä todennäköisemmin uhri ja tekijä tuntevat toisensa.²³⁷ Vuonna 2019 tietoon on tullut 10 600 perhe- ja lähisuhdeväkivaltatapausta. Tilastotiedoissa on nähtävissä toistuvuus: uhreista 20 prosenttia oli henkilöitä, jotka joutuivat perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhriksi useamman kuin yhden kerran vuonna 2019. Aikuisia toistuvan väkivallan uhreja oli 1500, joista yli 90 prosenttia oli naisia.²³⁸ Useiden tutkimusten mukaan parisuhdeväkivalta muuttuu myös vakavammaksi toistuessaan ja uhri kykenee harvoin katkaisemaan kierteen omin avuin.²³⁹

Kuten tässä kirjoituksessa on aiemmin mainittu, Istanbulin sopimuksen ratifioinnin yhteydessä ei muutettu rikoslakia säätämällä sopimuksen perusteella erillistä koventamisperustetta.²⁴⁰ RL 6:5 tai rikoslaki ylipäättäänkään ei sisällä sellaista säännöstä, jonka mukaan rikoksen kohdistuminen entiseen tai nykyiseen puolisoon tai muuhun perheenjäseneseen olisi rangaistuksen koventamisperuste.²⁴¹ Rangaistuksen mittaaminen kiinnittyy aina konkreettiseen tapaukseen ja arvioitavaan tunnusmerkistöön.²⁴² Pahoinpitelyrikosten rangaistusten mittaamisessa on lisäksi merkitystä teon vaarallisuudella, jota ilmentävät muun muassa tekijän tarkoitus, tekotapa, tekovälineet ja vastaavat seikat.²⁴³

Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on jo ennen Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista katsottu, että perhe- ja lähisuhdeväkivaltatapauksissa, joissa tekijä ja uhri eivät ole tasavertaisessa asemassa vaan uhri tarvitsee erityistä suojelua, teon vahingollisuus ja vaarallisuus sekä tekijän syyllisyyden aste puoltavat rangaistuksen mittaamista yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammaksi.²⁴⁴ Samoin Euroopan

²³⁷ Näsi – Kolttola 2021, s. 45.

²³⁸ Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos 2021, s. 5.

²³⁹ Oikeusministeriö, työryhmämietintö 2009:11, s. 21.

²⁴⁰ Sopimuksen voimaan saattamista koskevan hallituksen esityksen mukaan RL 6:4:n yleisperiaate antaa laajat vapaudet tuomareille harkita rangaistuksen määräämiseen liittyviä seikkoja. Ratifiointi ei näin ollen edellyttänyt lainmuutoksia. HE 155/2014 vp, s. 60.

²⁴¹ KKO 2020:20, kohta 7.

²⁴² Tapani – Tolvanen 2016, s. 46.

²⁴³ Tapani – Tolvanen 2016, s. 54.

²⁴⁴ Muun muassa KKO 2020:20, kohta 8 ja siinä viitatus KKO 2002:2, KKO 2012:9, kohta 6 ja KKO 2018:22, kohta 16.

ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään kiinnittänyt huomiota perhe- ja lähisuhdeväkivallan vahingollisuuteen sekä valtion velvollisuuteen suojella sen uhreja riittävän tehokkaasti, esimerkiksi rikosoikeudellisin keinoin.²⁴⁵ Ratkaisussa *Opuz v. Turkki*²⁴⁶ EIT on todennut, että perheväkivallassa oli kyse sukupuoleen perustuvasta välillisestä syrjinnästä sekä oikeudesta elämään ja oikeudesta olla joutumatta epäinhimillisen tai halventavan kohtelun uhriksi, koska poliisi ja oikeuslaitos eivät olleet asianmukaisesti panneet täytäntöön perheväkivaltaa koskevaa lainsäädäntöä. Asiassa oli kyse henkilöstä, joka oli syyllistynyt perheväkivaltaan sekä useaan otteeseen pahoinpidelty vaimoan ja tämän äitiä sekä lopulta surmannut äidin. EIT katsoi, ettei valtio ollut tarjonnut asianmukaista suojelua sen perusteella, että valittajat olivat naisia. EIT katsoi tapauksessa *Kontrová v. Slovakia*²⁴⁷ niin ikään, että EIS 2 artiklaa oli rikottu, kun poliisi ei täyttänyt velvoitteitaan käynnistämällä rikostutkinnan, kirjaamalla rikosilmoituksen ja panemalla rikosoikeudellisen menettelyn vireille. Valittaja oli joutunut usein aviomiehensä pahoinpitelemäksi, ilmoittanut tästä poliisille ja sittemmin perunut ilmoituksensa. Sukulainen oli ilmoittanut poliisille, että aviomies oli myös uhannut tappaa itsensä ja avioparin kaksi lasta. Seitsemän päivää ilmoituksen jälkeen mies ampui itsensä ja parin kaksi lasta. EIT totesi, että Slovakian poliisin olisi tullut olla tietoinen vaarasta, koska valittaja oli jo aiemmin ollut yhteydessä poliisiin.

Hieman vanhempaa kansallista oikeuskäytäntöä edustaa ratkaisu KKO 2002:2. Tapauksessa A:n ja B:n suorittama pahoinpitely oli kohdistunut A:n seitsemänvuotiaaseen lapseen. Pahoinpitely oli tapahtunut muun muassa puristamalla lasta kurkusta, repimällä hiuksista, läpsimällä avokämmenellä kasvoihin ja takaraivoon sekä pudottamalla lasta lattialle ja uhkaamalla häntä väkivallalla. Väkivallan seurauksena lapselle oli aiheutunut kipua, pelkotiloja ja psyykkistä stressiä. Ratkaisun perusteluissa KKO on todennut, että rangaistusseuraamusta harkittaessa ei tässä tapauksessa voitu nojautua pahoinpitelyrikosia koskevaan yleiseen rangaistuskäytäntöön. Lapsen kohdistuneessa pahoinpitelyssä teon vahingollisuus ja vaarallisuus ovat suurempia kuin tapauksissa, joissa tekijä ja teon kohde ovat tasavertaisemmat. Sakkorangaistusta ei katsottu riittäväksi seuraamukseksi ja A tuomittiin 3 kuukauden pituiseen ehdolliseen vankeuteen ja B 60 päivän vankeusrangaistukseen.²⁴⁸ Tapauksessa RHO 11.11.2021 21/147605 pahoinpitely oli niin ikään

²⁴⁵ Tämä ilmenee muun muassa EIT:n ratkaisuista *Opuz v. Turkki* 9.6.2009, *E.S. and others v. Slovakia* 15.9.2009, *A v. Kroatia* 14.10.2010 ja *Hajduova v. Slovakia* 30.11.2010.

²⁴⁶ *Opuz v. Turkey*, ECtHR 9.6.2009.

²⁴⁷ *Kontrová v. Slovakia*, ECtHR 31.5.2007.

²⁴⁸ B:n rangaistusta kohtuullistettiin konkurrensia koskevien säännösten nojalla.

kohdistunut lapseen. Vastaja A oli B:n äidin avopuoliso ja B:lle isäpuolen asemassa.

Rangaistusseuraamuksesta todettiin seuraavaa:

A oli lyönyt B:tä muutamalla eri kerralla nahkavyöllä sekä ottanut tätä tukasta kiinni. B:lle oli aiheutunut ainakin kerran suuri mustelma sekä kipua kaikilla kerroilla. Lyöntien voimakkuuden ja A:n ja B:n välisen suhteen vuoksi KO katsoi, ettei sakkorangaistus ollut riittävä seuraamus ja tuomitsi A:n 30 vuorokauden pituiseen ehdolliseen vankeuteen. HO katsoi jääneen näyttämättä, että lyöntejä olisi ollut useampi kuin yksi. Teon luonne lähisuhdeväkivaltana lisäsi A:n menettelyn moitittavuutta ja HO katsoi oikeudenmukaiseksi seuraukseksi tuntuvaan sakkorangaistukseen. HO tuomitsi A:n 60 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen.

Edellä kuvatussa ratkaisussa rangaistusseuraamus tuli arvioida uudelleen muuttuneen syyksilukemisen vuoksi ja rangaistus alennettiin hovioikeudessa sakkorangaistukseksi. Ellei syyksilukemista olisi muutettu, oikeusasteiden rangaistusseuraamusta koskevat perustelut olisivat olleet yhtenäiset. Molemmat oikeusasteet ovat painottaneet teon luonnetta lähisuhdeväkivaltana. Ratkaisusta on nähdäkseni pääteltävissä, että vain hyvin lievä taikka kertaluontoinen lapseen kohdistunut väkivalta on sakolla sovitettavissa ja pääsääntöisesti lapseen kohdistettu väkivalta edellyttää vankeusrangaistusta.²⁴⁹

Edellä kuvattu oikeusohje on oikeuskäytännössä rinnastettu myös sellaisiin lähisuhdeväkivaltaa koskeviin tapauksiin, joissa väkivaltaa on kohdistettu entiseen tai nykyiseen puolisoon tai seurustelukumppaniin. Oikeustieteellisessä keskustelussa on myös esitetty, että ennakkopäätöksen KKO 2020:20 taustalla voidaan nähdä oikeustilan epäselvyys siitä, oliko Istanbulin sopimuksen kansallinen voimaan saattaminen tosiasiasa ankaroitannut lähisuhdeväkivaltatapauksia koskevaa rangaistuskäytäntöä, vaikka rikoslakia ei sopimuksen johdosta nimenomaisesti muutettu.²⁵⁰ Tapauksessa KKO 2020:20 A:lle syyksiluettiin syytekohtassa 13 törkeänä pahoinpitelynä seuraava menettely:

A on yrittänyt tunkeutua entisen avopuolisonsa asuntoon ikkunan kautta ja tämän yritettyä paeta tarttunut tätä hiuksista, vetänyt itseään kohti ja lyönyt tätä toisessa kädessään olleella veitsellä vatsaan. A:n menettelystä on aiheutunut asianomistajalle vatsan yläosaan 2–4 cm leveä pistohaava, joka on ulottunut maksan yläpintaan aiheuttaen siihen pinnallisen viiltohaavan ja valtimoverenvuotoa. Vamma on ollut vaikeusasteeltaan erittäin vaikea, hengenvaarallinen, ja se on edellyttänyt leikkaushoitoa. Käräjäoikeus ja hovioikeus ovat katsoneet, että A:lla on ainakin tekohetkellä ja luultavasti jo asianomistajan asunnolle tullessaan ollut tietoinen tarkoitus tappaa hänet. A on kuitenkin heti teon jälkeen hälyttänyt apua ja jäänyt auttamaan asianomistajaa. Alemmat oikeudet ovat

²⁴⁹ Kuten tässä tutkielmassa on aiemmin todettu, Suomea koskevassa maaraportissa on korostettu, että sakko rangaistuksena lähisuhdeväkivallasta voi osoittaa liian suvaitsevaa suhtautumista ja tuomareiden tulisi hyödyntää rangaistuskäytännössään rangaistusasteikkoja kokonaisuudessaan. Grevio's Baseline Evaluation Report Finland 2019, s. 46–47.

²⁵⁰ Kemppinen – Tapani 2020, s. 1053 ja 1055. Kirjoittajat ovat kiteyttäneet, että ennakkopäätöksen KKO 2020:20 tärkein anti liittyy Istanbulin sopimuksen voimaansaattamisen merkitykseen arvioitaessa lähisuhdeväkivallan moitittavuutta.

katsoneet kyseessä olevan RL 5:2:ssä tarkoitettu tehokas katuminen, minkä johdosta A:ta ei ole tuomittu tapon yrityksestä vaan törkeästä pahoinpitelystä.

Korkein oikeus on todennut, että A:n edellä kuvattu menettely on ollut luonteeltaan erityisen vakavaa ja vaarallista lähisuhdeväkivaltaa.²⁵¹ A:lle syyksiluettu törkeä pahoinpitely on tässä tapauksessa kohdistunut hänen entiseen avopuolisoonsa. Lisäksi A:n syyksi on samassa tuomiossa luettu aikaisemmin tapahtuneet, samaan asianomistajaan kohdistuneet törkeä kotirauhan rikkominen sekä laitton uhkaus. A oli teräaseella varustautuneena uhannut asianomistajaa tappamisella. KKO on todennut, että A:n rikokseen on siten liittynyt teon vahingollisuutta ja vaarallisuutta selvästi lisääviä lähisuhdeväkivallan piirteitä ja jossakin määrin myös harkintaa.²⁵² A:n asianomistajalle aiheuttama vamma on ollut erittäin vaikea, hengenvaarallinen ja edellyttänyt leikkaushoitoa. A on kuitenkin hälyttänyt välittömästi teon jälkeen apua. Korkeimmassa oikeudessa kyse on ollut rangaistuksen mittaamisesta eikä arvioitavana siten ole enää ollut törkeän pahoinpitelyn ja tapon yrityksen välinen rajanveto. KKO on tästä huolimatta maininnut perusteluissaan, että lähtökohtaisesti tässä tapauksessa tapon yrityksestä olisi tullut mitata noin 5 vuoden mittainen vankeusrangaistus. Kemppinen ja Tapani ovat todenneet tältä osin, että teko on ollut jossain määrin epätavallinen ja tästä syystä tekoa on verrattu sekä törkeästä pahoinpitelystä että tapon yrityksestä tuomittuihin rangaistuksiin ja kyseisten tapausten tosiseikkoihin.²⁵³

KKO on verrannut kyseessä olevaa tekoa oman ratkaisukäytäntönsä muihin samankaltaisiin tekoihin ja ottanut rangaistuksen mittaamisessa huomioon samankaltaisissa teoissa mitatut rangaistukset ja todennut, että A:n menettely on ollut vakavuusasteeltaan verrattavissa tapon yritystä koskevissa ratkaisuissa KKO 2015:12 ja KKO 2017:28 käsillä olleisiin tilanteisiin. Ratkaisussa KKO 2015:12 vastaaja oli tunkeutunut asianomistajan asuntoon haltuunsa saamallaan avaimella ja yrittänyt tappaa asianomistajan lyömällä tätä veitsellä selkään ja kylkeen. Erikseen tuomittuna oikeudenmukainen rangaistus tapon yrityksestä olisi ollut 5 vuoden 3 kuukauden vankeusrangaistus. Ratkaisussa KKO 2017:28 tapon yrityksestä mitattiin 4 vuoden 3 kuukauden pituinen vankeusrangaistus. Vastaaja oli viiltänyt kadulla hänelle entuudestaan tuntematonta uhria keittiöveitsellä kaulaan. Teko oli jäänyt yritykseksi, koska uhri oli saanut apua ja toimitettu sairaalahoitoon. Tapauksessa KKO 2020:20

²⁵¹ KKO 2020:20, kohta 16.

²⁵² KKO 2020:20, kohta 20.

²⁵³ Kemppinen – Tapani 2020, s. 1055–1056. Kirjoittajat toteavat edelleen, että tapauksen erityispiirteistä johtuu myös se, että korkein oikeus on nimenomaan tuonut esiin, millainen rangaistus A:lle olisi tapon yrityksestä tuomittu, vaikka tästä rikosnimikkeestä ei ollut korkeimmassa oikeudessa enää kyse.

oikeudenmukaisena rangaistuksena törkeästä pahoinpitelystä oli pidettävä niin ikään 4 vuoden 3 kuukauden vankeusrangaistusta ottaen huomioon A:n toimet tekonsa seurausten poistamiseksi.²⁵⁴ Näkemykseni mukaan erityisen törkeitä pahoinpitelyjä onkin perusteltua verrata myös tapon yrityksistä tuomittuihin rangaistuksiin, koska erityisen törkeitä pahoinpitelyjä on tuomioistuimissa esillä varsin harvoin. Teon vahingollisuus, vaarallisuus ja teosta ilmenevä tekijän syyllisyys voi myös yksittäistapauksissa edellyttää, että törkeästä pahoinpitelystä määrätään tapon yrityksestä lähtökohtaisesti mitattavaa rangaistusta ankarampi rangaistus.

Hovioikeuksien perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa koskevassa ratkaisukäytännössä viitataan nykyisin aika vakiintuneesti Istanbulin sopimuksen ohella edellä kuvattuun ratkaisuun KKO 2020:20²⁵⁵ Näin esimerkiksi ratkaisuissa RHO 11.11.2021 21/147605, RHO 12.11.2021 21/148032 ja HelHO 22.11.2021 21/149669. Viimeksi mainitussa tapauksessa A:n syyksi luettiin muun ohella seurustelukumppaniin kohdistunut perusmuotoinen pahoinpitely. A oli tehnyt ruumiillista väkivaltaa B:lle kuristamalla tätä kaulasta sekä pitämällä tätä nenästä ja suusta kiinni siten, että B:n hengitys oli vaikeutunut. Hovioikeus katsoi, kuten käräjäoikeuskin, että rangaistusta ankaroittavana seikkana oli otettava huomioon Istanbulin sopimuksesta ja ratkaisusta KKO 2020:20 ilmenevä oikeusohje. Hovioikeus totesi, että teko oli kohdistunut parisuhteessa heikompaan osapuoleen. Oikeudenmukainen rangaistus pahoinpitelystä yksittäisenä tekona olisi vähintään 6 kuukauden pituinen vankeusrangaistus.

Ratkaisussa HelHO 26.3.2021 21/113113 oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi pahoinpitelystä yksittäisenä tekona katsottiin hieman pidempi vankeusrangaistus eli 8 kuukautta vankeutta. A oli tehnyt seurustelukumppanilleen B:lle väkivaltaa lyömällä tätä yksityisasunnossa nyrkillä kasvoihin niin voimakkaasti, että B oli menettänyt tajuntansa ja kaatunut maahan. B:n maatessa maassa A oli edelleen lyönyt tätä nyrkillä pään alueelle sekä reisiin. Teon moitittavuutta lisäävänä seikkana huomioitiin teon luonne lähisuhdeväkivaltaana ja lisäksi se, että pään alueelle kohdistuvat iskut ovat aina potentiaalisesti hengenvaarallisia. Edellä kuvatut seikat katsottiin rangaistusta ankaroittavaksi myös ratkaisussa ISHO 26.10.2021 21/144754. A oli muun muassa lyönyt B:tä useamman kerran nyrkillä kasvoihin ja haulikolla kaksi kertaa päähän. Lisäksi teon moitittavuutta lisäsi se, että A

²⁵⁴ Muiden rikosten vaikutus yhteiseen rangaistukseen oli 6 kuukautta. Koventamisperusteen vaikutuksen yhteiseen rangaistukseen KKO mittasi 9 kuukauteen. KKO hyväksyi edelleen hovioikeuden perustelut jäännösrangaistuksesta ja koko rangaistuksen vankilassa suorittamisesta.

²⁵⁵ Ratkaisu on julkaistu 2.3.2020.

oli kohdistanut väkivaltaa aviopuolisoonsa B:hen heidän yhteisessä kodissaan. Oikeudenmukainen rangaistus perusmuotoisesta pahoinpitelystä oli 6 kuukautta vankeutta.²⁵⁶

Hovioikeuskäytännössä rangaistuksen mittaamista koskeissa perusteluissa on ratkaisun KKO 2020:20 jälkeen vakiintuneesti viitattu Istanbulin sopimuksen ja ratkaisun oikeusohjeeseen myös esimerkiksi seuraavasti: ”tekijän syyllisyyden arvioinnissa on otettu raskauttavana huomioon, että teot on kohdistettu seurustelukumppaniin.” Kyseistä perustelutapaa on käytetty esimerkiksi ratkaisussa VaaHO 14.10.2021 21/142598.

Tapauksessa HelHO 16.7.2021 21/130947 KO oli lähisuhdeväkivaltatapauksessa tuominnut A:n sakkorangaistukseen. KO oli katsonut sakkorangaistuksen riittäväksi seuraamukseksi, koska väkivaltatilanne oli osittain johtunut molemminpuolisesta riitelystä ja asianomistajalla ei ollut asiassa vaatimuksia. Tapauksessa A oli lyönyt B:tä kävelykepillä muutamia kertoja kasvoihin aiheuttaen ainakin silmäkuopan seinämän murtuman ja mustelmia. HO totesi, että KO on lainvoimaisesti katsonut, ettei kyseessä ole ollut hätävarjelutilanne tai että olosuhteet olisivat läheisesti muistuttaneet vastuuvapausperusteita. A on käyttänyt pahoinpitelyssä astalaa ja aiheuttanut vakavana pidettävän silmäkuopan seinämän murtuman. Näin ollen ja ottaen huomioon teon luonne lähisuhdeväkivaltana HO katsoi oikeudenmukaiseksi seuraamukseksi 4 kuukauden mittaisen vankeusrangaistuksen.

Edellä kuvatussa tapauksessa on syyttäjän valituksen vuoksi ollut hovioikeudessa kyse rangaistuksen mittaamisesta. Syyttäjä on perustellut valitustaan muun muassa sillä, ettei rangaistuksen mittaamisen kannalta ollut merkitystä sillä, ettei asianomistaja ollut esittänyt vaatimuksia asiassa. Pidän syyttäjän kantaa asiassa perusteltuna. Nähdäkseni asianomistajan vaatimuksien esittämisessä on kyse yksityisestä edusta ja sen tärkeyden arviointi tulisi tapahtua ensisijaisesti syyteharkinnassa. Rikosvastuun toteutuminen on jo itsessään tärkeää ja pahoinpitely on virallisen syytteen alainen rikos. ROL 1:8:n mukaan syyttäjä saa tietyin edellytyksin jättää syytteen nostamatta ”jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi”.²⁵⁷ Näkemykseni mukaan hovioikeuden mittaaman rangaistuksen koventaminen on niin ikään perusteltua. Käytetty väkivalta on ollut vakavaa, kohdistunut seurustelukumppaniin ja kuten hovioikeus on todennut, asiassa on alioikeudessa jo lainvoimaisesti ratkaistu, että olosuhteet eivät ole läheisesti muistuttaneet vastuuvapausperusteita.

²⁵⁶ Myös ruotsalaisessa oikeuskäytännössä perhe- ja lähisuhdeväkivalta on rangaistusta ankaroitava seikka. Ratkaisussa NJA 2005:78 Ruotsin korkein oikeus totesi muun muassa, että rangaistusta mitattaessa on erityisen tärkeää ottaa huomioon, että vastaaja oli loukannut toistuvalla väkivallalla ja uhkailulla vaimoaan ja lapsiaan heidän kotonaan. A tuomittiin pahoinpitelystä, törkeästä rauhanloukkauksesta ja törkeästä naisrauhan loukkauksesta yhteiseen 2 vuoden 6 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen.

²⁵⁷ Asianomistajan esittämiin vaatimuksiin väkivaltarikoksissa liittyy myös sittemmin kumottu RL 21:17. Kuten tässä kirjoituksessa on tullut aiemmin esille, niin kutsuttu vakaan tahdon pykälä RL 21:17 kumottiin vuonna 2004. Mainitun lainkohdan nojalla pahoinpitelyrikoksesta voitiin tehdä syyttämättäjättämispäätös, jos asianomistaja sitä omasta vakaavasta tahdosta pyysi, eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaatinut syytteen nostamista.

Myös ratkaisussa HelHO 28.5.2021 21/122944 hovioikeus katsoi, ettei teko ollut sakko-rangaistuksella sovitettavissa. HO totesi seuraamusharkintaa koskevissa perusteluissaan seuraavaa:

A:n syyksi on luettu pahoinpitely, joka on sisältänyt muun muassa useita lyöntejä nyrkillä päähän. B:lle on aiheutunut menettelyn seurauksena muun ohella aivotärähdys. B on ollut tekohetkellä A:n puoliso, joten kysymys on ollut lähisuhdeväkivallasta. Näihin seikkoihin nähden teko ei ole sakkorangaistuksella sovitettavissa ja oikeudenmukainen rangaistus pahoinpitelystä on 3 kuukautta ehdollista vankeutta.

Ratkaisussa RHO 26.3.2021 21/113517 hovioikeus viittasi niin ikään ratkaisuun KKO 2020:20. Hovioikeus totesi kuitenkin, ettei KKO ollut ratkaisukäytännössään ottanut kantaa törkeästä pahoinpitelystä tuomittavan rangaistuksen mittaamiseen tilanteessa, jossa entiseen seurustelukumppaniin on kohdistettu tapauksessa kysymyksessä olevalla tavalla moninaista väkivaltaa ja jossa on ollut vakavalle lähisuhdeväkivallalle ominaisia alistamisen piirteitä.

Tapauksessa RHO 26.3.2021 21/113517 A oli kohdistanut kotirauhan piirissä entiseen seurustelukumppaniinsa moninaista väkivaltaa muun muassa potkimalla, lyömällä, kuristamalla ja hakkaamalla tämän päätä lattiaan. Teko oli ollut pitkäkestoinen ja asianomistaja B oli ollut tilanteessa käytännössä puolustuskyvytön. Koska B:n vammat olivat kuitenkin jääneet pinnallisiksi ruhjevammoiksi ja kun otettiin huomioon yleinen rangaistuskäytäntö, oli oikeudenmukainen rangaistus 1 vuoden 10 kuukauden vankeusrangaistus käräjäoikeuden mittaaman 2 vuoden 2 kuukauden rangaistuksen sijaan. Alle kahden vuoden vankeusrangaistus tuomittiin kuitenkin edelleen ehdottomana rikoksen vakavuus, A:n syyllisyys ja hänen aikaisempi rikollisuutensa huomioon ottaen.

Edellä kuvatussa tapauksessa hovioikeus on näkemykseni mukaan punninnut aiheutuneita vammoja (pinnalliset ruhjevammat) A:n erityistä syyllisyyttä vasten (pitkäkestoinen, alistavia piirteitä omaava lähisuhdeväkivalta). Koska aiemmassa oikeuskäytännössä yli kahden vuoden vankeusrangaistus törkeissä pahoinpitelyissä on vaikuttanut edellyttävän, että teossa on käytetty teräasetta tai että uhrille on aiheutunut varsin vakavana pidettäviä vammoja, ei rangaistusta kyseisessä tapauksessa ollut hovioikeuden mukaan perusteltua määrätä yli kahden vuoden pituiseksi. Näkemykseni mukaan teon luonne lähisuhdeväkivaltana on sellainen rangaistusta ankaroittava seikka, jonka nojalla rangaistus olisi voitu määrätä yli kahden vuoden pituisena. Teon pitkäkestoisuus ja väkivallan moninaisuus ovat nähdäkseni sellaisia seikkoja, jotka itsenäisesti ankaroittavat rangaistusta eikä merkitystä ole näin sillä, ettei ratkaisu KKO 2020:20 (tai muut sitä aiemmat korkeimman oikeuden ratkaisut) koskeneetkaan moninaista lähisuhdeväkivaltaa. Oikeuskäytännön perusteella yli kahden vuoden vankeusrangaistuksen määrääminen näyttäisi kuitenkin edellyttävän hyvin painavia perusteita, vaikka kyseessä olisikin

lähisuhdeväkivalta.²⁵⁸ Myöskään seuraavassa ratkaisussa yksin törkeästä pahoinpitelystä ei mitattu yli kahden vuoden rangaistusta:

ISHO 23.4.2021 21/117358. A oli tehnyt ruumiillista väkivaltaa entiselle puolisolleen B:lle kaatamalla tämän maahan ja kuristamalla kaksin käsin kurkusta siten, että B oli menettänyt tajuntansa. Käräjäoikeuden näkemyksen mukaan yksin edellä kuvatusta törkeästä pahoinpitelystä tuli tuomita yli 2 vuoden pituinen vankeusrangaistus. Hovioikeus katsoi, että kuristamisen ei ollut näytetty olleen niin voimakasta eikä pahoinpitelyn olleen sen vuoksi niin vakava, että yksinään siitä tulisi tuomita yli 2 vuoden rangaistus. Kun otettiin huomioon A:n muiden rikosten vakavuus, oli yhteinen 2 vuoden 8 kuukauden pituinen rangaistus kuitenkin oikeudenmukainen.²⁵⁹

Ennen ratkaisun KKO 2020:20 julkaisemista hovioikeuskäytännössä oli havaittavissa vaihtelevaa käytäntöä Istanbulin sopimuksen huomioon ottamisen suhteen.

Esimerkiksi ratkaisussa ISHO 14.2.2020 20/106340 A:n syyksi oli luettu kaksi pahoinpitelyä, joista toinen oli kohdistunut hänen silloiseen avopuolisoonsa. KO oli ottanut rangaistuksen mittaamisessa ankaroittavana seikkana huomioon sen, että teko oli kohdistunut A:n avopuolisoon. A valitti hovioikeuteen ja vaati rangaistuksen alentamista. HO katsoi, ettei rangaistusta ollut perusteltua Istanbulin sopimuksen 46 artiklasta ilmenevillä ankaroittamisperusteilla määrätä ankarammaksi sen vuoksi, että B oli ollut A:n aviopuoliso, koska tekoa ei ollut tehty asetta käyttämällä tai aseella uhkaamalla tai koska asianomistaja ei ollut ollut puolustuskyvytön eikä väkivalta ole ollut erityisen voimakasta.

Näkemykseni mukaan ratkaisu olisi tässä tapauksessa tullut jättää käräjäoikeuden ratkaisun varaan. Rangaistus voidaan nähdäkseni mitata yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammaksi yksinomaan jo sillä perusteella, että teko on kohdistunut Istanbulin sopimuksen 46 artiklan a-kohdassa tarkoitettuun läheiseen. Hovioikeuskäytännössä esiintyy myös tapauksia, joissa teko on ollut luonteeltaan lähisuhdeväkivaltaa tai kohdistunut lapseen, mutta teon luonnetta ei ole otettu huomioon rangaistuksen mittaamisessa tai ainakaan se ei rangaistusta koskevista perusteluista ilmene.²⁶⁰ Ratkaisussa ISHO 26.3.2021 21/112950 hovioikeus on rangaistuksen mittaamista koskevissa perusteluissa todennut seuraavaa:

A ja B ovat olleet tekoaikaan avopari. Asianosaisten väliseen suhteeseen ei ole kuitenkaan selvitetty liittyneen keskinäistä epätasa-arvoa tai muutoinkaan väkivaltaa. Tähän nähden kysymyksessä ei ole ollut tyyppillinen perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan liittyvä tilanne, jossa uhri asemansa puolesta tarvitsee erityistä suojelua. Näin ollen teon luonne lähisuhdeväkivaltaana ei itsessään puolla rangaistuksen mittaamista yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammaksi.

HO ei edellä kuvatuin perustein siis mitannut rangaistusta ankarammaksi sillä perusteella, että kyseessä oli lähisuhdeväkivalta. Kuten ratkaisussa ISHO 14.2.2020 20/106340,

²⁵⁸ RL 6:9:n säännös rangaistuslajin valinnasta selittää kynnyksen kahden vuoden rangaistuksen kohdalla. Enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan edelleen määrätä ehdollisena.

²⁵⁹ A:n syyksi luettiin lisäksi kolme perusmuotoista pahoinpitelyä, vapaudenriisto ja laitton uhkaus.

²⁶⁰ Näin esimerkiksi ratkaisussa ISHO 19.2.2019 19/106369, jossa hovioikeus ei myöntänyt jatkokäsittelylupaa ja ratkaisu käräjäoikeuden lopputuloksen varaan.

lähisuhdeväkivalta olisi tässäkin tapauksessa tullut näkemykseni mukaan huomioida yksinomaan sillä perusteella, että teko on kohdistunut läheiseen.²⁶¹

Tapauksessa ISHO 26.3.2021 21/112950 A oli lyönyt B:tä 13 cm pituisella veitsellä neljä kertaa keskivartaloon ja B:lle aiheutuneet vammat olivat edellyttäneet hätäleikkausta. Vammojen vakavuus huomioitiin rangaistuksen pituudessa ja A tuomittiin törkeästä pahoinpitelystä 2 vuoden 9 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Tekotapa, asianosaisten välinen suhde ja teon vaarallisuus huomioon ottaen olisi nähdäkseni ollut perusteltua pitää tekoa kuitenkin myös erityisen vakavana ja vaarallisena lähisuhdeväkivaltana eikä nojata rangaistusseuraamuksen perusteluissa yksinomaan aiheutettujen seurausten vakavuuteen. Esimerkiksi ratkaisujen ISHO 1.11.2019 19/147818 ja ISHO 22.4.2020 20/115079 perustelut ovat nähdäkseni onnistuneemmat. Ensiksi mainitussa ratkaisussa rangaistusarvoa lisääväksi katsottiin muun muassa kuristamisessa käytetty voima, kuristamisen kesto ja näistä johtuva teon vaarallisuus, A:n suuri tekosyällisyys ja toistuva parisuhdeväkivalta.²⁶² Jälkimmäisessä ratkaisussa hovioikeus totesi, että vaarallinen teko-tapa ja teon luonne lähisuhdeväkivaltana lisäsivät teon vaarallisuutta.²⁶³

Hovioikeuskäytännössä on näkemykseni mukaan havaittavissa rangaistusseuraamuksia koskeva perustelutapa, jossa teon luonnetta lähisuhdeväkivaltana painotetaan, mutta teon luonteen merkityksen vaikutusta rangaistuksen konkreettiseen mittaamiseen on vaikea tai mahdoton erottaa. Rangaistuksen mittaamista koskevissa perusteluissa syytekohtia saateetaan ylipäättäänkin niputtaa, jolloin yksittäisen tai yksittäisten syytekohtien vaikutus yhteiseen rangaistukseen ei selkeästi ilmene perusteluista. Tämä ilmenee muun muassa seuraavasta ratkaisusta, jossa oli muun ohella kysymys myös tunnusmerkistön valinnasta.

Tapauksessa RHO 8.9.2021 21/136619 A oli tehnyt ruumiillista väkivaltaa entiselle puolisolleen B:lle kaatamalla tämän maahan, lyömällä tämän päätä lattiaan, potkimalla tätä useita kertoja keskivartaloon ja ottamalla tästä kiinni ja lyömällä tämän pään polveensa. Eri kerralla A oli lyönyt B:tä vesurin hamarapuolella ympäri vartaloa ja sen jälkeen vesurin teräpuolella vasempaan kämmenselkään ja oikeaan kyynärpäähän. B:lle aiheutui teoista muutama noin 1 cm kokoinen pinnallinen haava, kipua ja mustelmia.

²⁶¹ Ratkaisussa KKO 2020:20 on niin ikään yksiselitteisesti todettu, että ”arvioitaessa teon moitittavuutta RL 6:4:n mukaisesti, on teon luonne lähisuhdeväkivaltana huomioon otettava seikka”. KKO 2020:20, kohta 15. Vrt. myös Ruotsin naisrauhaa koskeva sääntely, jossa arvioitavana on tekojen *abstrakti vahingollisuus* eikä syyttäjän ole siis tarpeen osoittaa, että rikos olisi faktisesti loukannut kyseisen henkilön itsetuntoa kyseessä olevassa yksittäistapauksessa. Prop 1997/98:55, Kvinnofrid, s. 81.

²⁶² A tuomittiin neljästä pahoinpitelystä yhteiseen 7 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Pahoinpitelyistä kolme oli kohdistunut A:n seurustelukumppaniin.

²⁶³ A oli kohdistanut väkivaltaa avopuolionsa B:n kaulan ja pään alueelle. Hänet tuomittiin 3 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen, joka aikaisemman rikollisuuden vuoksi määrättiin ehdottomana.

Myöhemmästä teosta syyttäjä oli vaatinut rangaistusta törkeästä pahoinpitelystä, koska pahoinpitelyssä oli käytetty teräasetta ja se oli kokonaisuutena arvostellen törkeä. Hovioikeus on sittemmin hyväksynyt kärjäoikeuden tuomion perustelut ja johtopäätökset niin syyksilukemisen kuin rangaistuksen mittaamisenkin osalta. Kärjäoikeuden arvion mukaan vesurilla tehdyt lyönnit eivät ole olleet voimakkaita, niiden lukumäärä ei ole ollut suuri ja B:n vammat ovat jääneet pinnallisiksi. Näin ollen teko ei ole ollut kokonaisuutena arvostellen törkeä ja se on luettu syyksi perusmuotoisena pahoinpitelynä. Rikoksen vaarallisuus otettiin kuitenkin rangaistuksen mittaamisessa huomioon. Rangaistusseuraamuksia koskevissa perusteluissa KO on todennut, että teko on ollut aiheutuneita seurauksia vaarallisempi, teossa on käytetty vaarallista teräasetta ja kyse on ollut parisuhdeväkivallasta. Oikeudenmukainen seuraamus myöhemmästä pahoinpitelystä, kolmesta laittomasta uhkauksesta ja kolmanteen henkilöön kohdistuneesta perusmuotoisesta pahoinpitelystä (toisin sanoen päivän 17.5.2019 teot) on kärjäoikeuden arvion mukaan ollut 9 kuukautta vankeutta. Perusteluissa KO on käyttänyt ilmaisua ”päivän 17.5.2019 teoista tulisi tuomita 9 kuukauden vankeusrangaistus”. Myös B:hen kohdistunut aiempi pahoinpitely on seuraamuksia koskevissa perusteluissa niputettu kahdeksan muun syytekohtan kanssa ja KO on todennut, että näiden syytekohtien vaikutus yhteiseen rangaistukseen on 60 päivää vankeutta. B:hen kohdistuneesta pahoinpitelystä on toisaalta erikseen todettu, että ”teko on ollut parisuhdeväkivaltaa ja yksinkin arvosteltuna edellyttäisi vankeusrangaistukseen tuomitsemista”. Molemmissa syytekohtissa teon luonnetta on siis painotettu rangaistusseuraamusta koskevissa perusteluissa, mutta kummassakin yksin pahoinpitelyrikoksesta tuomittava rangaistus jää perusteluissa epäselväksi. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyden näkökulmasta tällainen perustelutapa ei nähdäkseni ole tarkoituksenmukainen.

Hovioikeuskäytännössä vain lyhytkestoisista ja vähäistä väkivaltaa sisältäneistä teoista on lähisuhdeväkivaltatapauksissa katsottu sakkorangaistuksen olevan riittävä seuraamus. Ratkaisussa HeHO 4.5.2021 21/119168 oikeudenmukaiseksi rangaistusseuraamukseksi katsottiin tuntuva sakkorangaistus. Tapauksessa A oli yksityisasunnossa tehnyt seurustelukumppanilleen ruumiillista väkivaltaa lyömällä tämän pään ainakin kerran seinään ja heittämällä tämän päin sohvapöytää aiheuttaen ainakin kipua sekä hengitysvaikeuksia. A tuomittiin 80 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen.

Teon vaikuttimien liittyvää syyllisyysarviointia lähisuhdeväkivaltatapauksessa kuvastaa ratkaisu KKO 2021:20.²⁶⁴

Tapauksessa KKO 2021:20 A:n syyksi luettiin törkeänä pahoinpitelynä se, että hän oli lyönyt ja potkinut raskaana ollutta kumppaniaan B:tä aiheuttaakseen keskenmenon tai pakottaakseen tämän suostumaan raskauden keskeyttämiseen. B:lle oli aiheutunut muun ohella ilmarinta ja kylkiluun murtuma, mutta sikiö ei ollut vahingoittunut. Perusteluissa KKO totesi, että tapauksessa syyllisyysarviointi perustui tavanomaista enemmän tekijän motiiveihin ja teon osoittamaan julmuuteen. A:n tekoa oli pidettävä erityisen tuomittavana, kun otettiin huomioon rikoksen motiivi sekä A:n ja B:n välinen suhde. Rangaistuksen tuli olla ankarampi, kuin mitä tyyppillisesti määrättäisiin väkivallasta, jossa teko ja vammat ovat samanlaisia. A tuomittiin 2 vuoden 4 kuukauden pituiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen.

Rangaistuksen mittaamisen lähtökohdaksi on edellä kuvatussa ratkaisussa otettu rikoksesta ilmennyt tekijän erityisen suuri syyllisyys ja teon erityisen moitittavat vaikuttimet. Teon osoittama erityinen julmuus ja tekijän erityisen julmana pidettävät motiivit veivät arvioinnin painopisteen kauemmas rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden mukaisesta rangaistuskäytännöstä. Ratkaisusta RHO 3.4.2020 20/113657 taas on havaittavissa enemmän rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden mukaista rangaistuskäytäntöä, vaikka syyllisyysarviointi onkin ratkaisun KKO 2021:20 tapaan ollut arvioinnin keskiössä. Hovioikeus on ottanut rangaistusseuraamusta koskevassa arvioinnissa huomioon vammojen potentiaalisen vaarallisuuden.

Tapauksessa A on kohdistanut väkivaltaa vasta keisarinleikkauksesta toipumassa olleeseen avopuolisoonsa, jolle on aiheutunut teosta lukuisia vammoja ympäri kehoa. Kun otettiin huomioon asianomistajan leikkauksesta kulunut lyhyt aika ja A:n käyttämä väkivalta, olisivat vammat voineet hovioikeuden mukaan olla myös vakavampia. A on muun muassa lyönyt B:tä nyrkillä käsivarsiin, lyönyt nyrkillä useita kertoja selän yläosaan lapaaluun kohdalle ja avokämmenellä kasvoihin sillä seurauksella, että B on kaatunut lattialle ja lyönyt päänsä. A on sitten potkinut lattialla puolustuskyvyttömänä ollutta B:tä useita kertoja vatsaan ja muutamia kertoja selkään.

Edellä kuvattu teko luettiin syyksi perusmuotoisena pahoinpitelynä, josta oikeudenmukainen rangaistus on hovioikeuden mukaan ollut Istanbulin sopimuksen vaikutus huomioon ottaen 1 vuosi vankeutta. A:lle mitattiin yhteinen 1 vuoden 8 kuukauden rangaistus edellä kuvatusta ja muista hänelle syyksi luetuista teoista. A:n teoista ilmenevällä erityisellä syyllisyydellä on ratkaisussa ollut erityisesti merkitystä lajinvalintaan, kun hänelle määrätty vankeusrangaistus on erityisesti sen perusteella tuomittu ehdottomana. A:n teosta ilmenevä erityisen suuri syyllisyys huomioon ottaen rangaistus olisi näkemykseni mukaan ollut perusteltua mitata ankarammaksi, vaikka syyllisyydelle onkin annettu painava merkitys lajinvalinnassa.

²⁶⁴ Ratkaisu on kokonaisuudessaan julkaistu ruotsinkielisenä HD 2021:20.

Aineistosta ilmenee, että rangaistusta on voitu tapauskohtaisesti ankaroittaa jo ennen Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista. Teon luonnetta lähisuhdeväkivaltana ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ole huomioitu rangaistusta ankaroittavana seikkana. Oikeustila on ennakkopäätöksen KKO 2020:20 antamisen jälkeen nähdäkseni selvä: tuomioistuintuomissa ei voida rangaistusta mitattaessa jättää huomiotta Istanbulin sopimuksen mukaisia ankaroittavia perusteita ja teon luonne tulee ottaa rangaistusta ankaroittavana seikkana huomioon mitattaessa rangaistusta RL 6:4:n mukaisesti.

6 Lopuksi

Tässä tutkielmassa on käsitelty lainopillisesta näkökulmasta pahoinpitelyrikosten rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavia seikkoja sekä sitä, mikä merkitys teon luonteelle lähisuhdeväkivaltana on annettava rangaistuksen mittaamisessa. Väkivaltarikoksiin sovelletaan ratkaisussa KKO 2011:102 kiteytettyä rangaistuksen mittaamisen oikeuslähdeoppia. RL 6:3.1:n mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet ja periaatteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistuksen mittaaminen perustuu kyseessä olevaa rikosta koskevassa säännöksessä säädettyyn rangaistusasteikkoon. Asteikon pohjalta tapahtuvassa mittaamisharkinnassa keskeisessä asemassa ovat kulloinkin kysymyksessä olevan teon vahingollisuus ja vaarallisuus sekä teon osoittama tekijän syyllisyys RL 6:4:ssä säädetyn rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteen mukaisesti. Vaaraa arvioidaan sekä seurausten todennäköisyyden että niiden laadun ja vakavuuden mukaan. Väkivaltarikoksissa aiheutuneet seuraukset ovat tyypillisesti uhrille aiheutetut vammat. Aineiston perusteella rangaistusta ankaroittavana seikkana on tyypillisesti otettu huomioon myös se, jos väkivaltateko on ollut aiheutuneita seurauksia huomattavasti vaarallisempi. Tästä syystä sattumanvaraisuus ei siis kavenna syyksilukemisen alaa ja tahallisuuden peittämisperiaatteen vuoksi se ei toisaalta laajene. Tahallisuuden tulee kattaa myös aiheutetut seuraukset ja tahallisuuden aste taas vaikuttaa rangaistuksen mittaamisessa huomioitavaan syyllisyysarvosteluun.

Mittaamisharkinnassa keskeisessä asemassa ovat myös asianomaista rikosta koskevat rangaistuksen mittaamista ohjaavat korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut. Korkeimman oikeuden tuoreen oikeuskäytännön perusteella rangaistuksen mittaamista

koskevat ratkaisut vaikuttaisivat olevan aiempaa keskeisemmässä asemassa mittaamisharkinnan oikeuslähteinä. Oikeustieteellisessä keskustelussa katsottiin aiemmin, ettei ennakkopäätöksiä rangaistuksen mittaamisesta voida oikeastaan antaa mittaamisharkinnan tapauskohtaisuuden vuoksi. Nykyisin rangaistuksen mittaamista koskevat ennakkopäätökset muodostavat jo merkittävän osan kaikista ennakkopäätöksistä ja mittaamisratkaisuista onkin välttämätöntä tehdä johtopäätöksiä rangaistuskäytännön yhtenäisyyden edistämiseksi. Korkein oikeus on hiljattain antanut runsaasti erityisesti väkivaltarikosten rangaistusten mittaamiseen liittyviä ratkaisuja ja ratkaisuista voidaan tehdä johtopäätös, että korkein oikeus on pyrkinyt vakiinnuttamaan suunnannäyttäjän roolia rangaistuksen määräämiseen ja mittaamiseen liittyvissä kysymyksissä.

Jos taas ratkaisukäytäntöä ei ole jonkin rikoksen osalta laisinkaan tai jos se on niukkaa, huomiota rangaistuksen mittaamisessa voidaan kiinnittää myös rangaistuskäytäntöä kuvaaviin tilastollisiin tai muihin selvityksiin, mikäli niistä ilmenevää rangaistustasoa voidaan pitää edellä mainitut rangaistuksen mittaamisperusteet huomioon ottaen oikeudenmukaisena. Aineistoni perusteella väkivaltarikoksia koskevissa rangaistuksen mittaamisen perusteluissa on varsin vakiintuneesti viitattu rangaistuskäytäntöä kuvaaviin tilastoihin. Jos väkivaltarikoksesta on mitattu keskimääräistä rangaistusta ankarampi rangaistus, on perusteluissa usein todettu ensin keskimääräisen rangaistuksen pituus ja eritelty sitten miksi kyseessä olevassa tapauksessa tulee mitata tätä ankarampi tai lievempi rangaistus. Esimerkiksi päähän kohdistunut väkivalta on oikeuskäytännössä vakiintuneesti katsottu vähäistä voimakkaammaksi.

Rangaistuksen mittaaminen ja tunnusmerkistön valinta kytkeytyvät toisiinsa pahoinpitelyrikoksissa; tunnusmerkistö määrää rangaistusasteikon. Perusmuotoisissa pahoinpitelyrikoksissa sakolla rangaistavissa teoissa väkivalta on ollut suhteellisen vähäistä ja lyhytkestoista. Väkivalta on käsittänyt tyypillisesti muutaman lyönnin nyrkillä ja siitä on aiheutunut korkeintaan lyhytkestoista kipua ja laadultaan vähäisiä vammoja, kuten mustelmia tai pieniä ruhjeita. Teoissa, joissa rangaistukseksi on mitattu vankeutta, on väkivalta ollut aineiston perusteella selvästi edellä kuvattua vakavampaa taikka pitkäkestoisempaa. Erityisen ankaroittavasti mittaamiseen on vaikuttanut se, jos pahoinpitely on kohdistettu puolustuskyvyttömään uhriin, esimerkiksi jatkettu potkimista sen jälkeen, kun uhri on kaadettu maahan. Vankeutta on aineiston ratkaisuissa tuomittu tyypillisesti noin tilastollisen keskipituuden verran eli 3–4 kuukautta. Erityisen vaarallisena tekotapana on aineiston perusteella pidetty kuristamista. Ankaroittavaksi

seikaksi on katsottu myös väkivallan kohdistaminen sattumanvaraiseen, tekijälle aiemmin tuntemattomaan uhriin. Vankeusrangaistusta edellyttävissä teoissa on voitu käyttää myös jotain astaloa ja aiheutuneet vammat ovat olleet vähäistä vakavampia, erityisen vakavana on pidetty luunmurtumia tai hampaiden vaurioitumista. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan teräaseella tehdystä pahoinpitelystä tulisi lähtökohtaisesti tuomita noin 6 kuukauden pituinen vankeusrangaistus. Lieventävästi mittaamiseen on voinut vaikuttaa saavutettu sovinto, väkivallan molemminpuolisuus tai muu uhrin oma myötävaikutus.

Törkeän pahoinpitelyn rangaistusasteikko on hyvin laaja, mikä korostaa entisestään mittaamiseen vaikuttavien tekijöiden ja niiden kokonaisarvostelun merkitystä. Oikeuskäytännössä törkeästä pahoinpitelystä on tyypillisesti tuomittu yli kahden vuoden vankeusrangaistus tilanteissa, joissa pahoinpitelyssä on käytetty teräasetta tai joissa uhrille on aiheutettu hoitotoimenpiteitä vaatineita ja suhteellisen vakavina pidettyjä vammoja. Teräaseen tai muun hengenvaarallisen välineen käyttö onkin aineistoni perusteella tyypillisin kvalifiointiperuste ja mittaamisharkinta kytkeytyy tällöin aiheutuneisiin seurauksiin eli uhrille aiheutettuihin vammoihin. HIV-infektio tartuttamalla tehdyistä törkeistä pahoinpitelyistä on tuomittu alle 2 vuodesta 4 vuoteen vankeutta. Keskipituista rangaistusta pidempiä rangaistuksia on oikeuskäytännössä vakiintuneesti mitattu myös tapauksissa, joissa tekijä on tehokkaan katumisen johdosta tuomittu tapon yrityksen sijasta törkeästä pahoinpitelystä. Tällaisissa tapauksissa rangaistus on vaihdellut 2 vuoden 2 kuukauden ja 2 vuoden 6 kuukauden välillä. Mittaamisharkinnan tapauskohtaisuus korostuu erityisen törkeissä pahoinpitelyissä. Aineistoni perusteella voidaan kuitenkin todeta, että erityisen törkeistä pahoinpitelyistä on tuomittu noin 4–5 vuoden pituisia vankeusrangaistuksia. Tuoreen oikeuskäytännön perusteella voidaan todeta, että törkeästä pahoinpitelystä voidaan perustellusti tuomita ankarampi rangaistus kuin tapon yrityksestä keskimääräisesti tuomittava rangaistus ja johtoa rangaistuksen mittaamiseen voidaan joka tapauksessa hakea myös tapon yritystä koskevista ennakkoratkaisuista.

Myös asianosaisten välisellä suhteella on merkitystä rangaistuksen mittaamiseen. Ankaroitavasti mittaamiseen vaikuttaa ensinnäkin se, jos teko on kohdistunut tekijälle tuntemattomaan uhriin ilman uhrin omaa myötävaikutusta tai muuta motiivivia. Lisäksi lähisuhteessa tapahtunut, erityisesti toistuva väkivalta, on rangaistusta ankaroitava seikka. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2020:20 täsmentänyt Istanbulin sopimuksen merkityksen rangaistusta mitattaessa ja todennut, että arvioitaessa teon moitittavuutta RL 6:4:n

mukaisesti teon luonne lähisuhdeväkivaltana on huomioon otettava seikka. Sopimuksen soveltaminen erillisenä koventamisperusteena olisi nykyisessä oikeustilassa vastoin rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta. Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä on kuitenkin jo ennen Istanbulin sopimuksen kansallista voimaan saattamista katsottu, että perhe- ja lähisuhdeväkivaltatapauksissa, joissa tekijä ja uhri eivät ole tasavertaisessa asemassa vaan uhri tarvitsee erityistä suojelua, teon vahingollisuus ja vaarallisuus sekä tekijän syyllisyyden aste puoltavat rangaistuksen mittaamista yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammaksi. Niin ikään lainsäätäjän suhtautuminen lähisuhdeväkivaltaan on tiukentunut, osittain ihmisoikeusvelvoitteiden soveltamisen ja kansainvälisen paineen pakottamana.

Tämän tutkielman aineiston perusteella korkein oikeus on ratkaisulla KKO 2020:20 onnistunut rangaistuskäytännön yhtenäistämässä. Väkivaltarikoksia koskevissa ratkaisuissa teon luonne lähisuhdeväkivaltana otetaan nykyisin vakiintuneesti huomioon rangaistusta ankaroittavana seikkana RL 6:4:n mukaisesti. Kansallisen rikoslain soveltamisessa lähisuhdeväkivaltana ei pidetä vain miehen naiseen kohdistamia rikoksia, vaan kansallinen rikoslaki on lähtökohdiltaan sukupuolineutraali. Väkivallan uhkaan perustuvia alustussuhteita, jotka tekevät lähisuhdeväkivallasta erityisen vahingollisia, esiintyy myös samaa sukupuolta olevien kumppaneiden välillä. Myös lapsen kohdistuneessa pahoinpitelyssä teon vahingollisuus ja vaarallisuus ovat suurempia kuin tapauksissa, joissa tekijä ja teon kohde ovat tasavertaisemmat. Aineistoni perusteella vain lyhytkestoisista ja vähäistä väkivaltaa sisältäneistä teoista on lähisuhdeväkivaltatapauksissa katsottu sakkorangaistuksen olevan riittävä seuraamus ja pääsääntöisesti teoista on seurannut vankeusrangaistus, joka on tyypillisesti mitattu hieman pahoinpitelyn keskipituista vankeusrangaistusta ankarammaksi. Äärimmilleen yleistettynä lähisuhdeväkivaltatapauksissa on aineistoni perusteella tyypillisesti tuomittu kuukausissa mitattava vankeusrangaistus.

De lege ferenda totean, että lähisuhdeväkivallasta tulisi näkemykseni mukaan myös Suomessa olla erityissääntelyä ja sen konkreettinen vaikutus rangaistukseen mittaamiseen tulisi avata seuraamusta koskevissa perusteluissa. Erityissääntely ja seikkaperäisempi perustelu edistäisi rangaistuskäytännön yhtenäisyyden ja siten yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumista. Teon vahingollisuutta tulisi lisäksi kaikissa tapauksissa arvioida abstraktina vahingollisuutena eikä seuraamusharkintaa tulisi perustaa tapauskohtaisuuteen. Lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö heijastaisivat erityissääntelyn myötä nykyistä paremmin lähisuhdeväkivallan tuomittavuutta ja tunnistaisivat sen entistä tehokkaammin yhteiskunnallisenä ongelmana.